نۇسرەت كۆكدىكى تۇمان

(پوۋېست)

مەمەتتۇرسۇن ئۇبۇلقاسىم

ئېلكىتاب ئىشلىگۈچى: يانغىن ئېلكىتاب گۇرۇپپىسى

نۇسرەت كۆكدىكى تۇمان

ميلادىيە 1665-يىلى ياز ئېغىر ئەلياتقۇ بولغىنىغا قارىماي، سەئىدىيە خانلىقىنىڭ ئاستانىسى ياركەنت شەھىرىدە ھايات يەنىلا ھۆكۈم سۈرمەكتە ئىدى. ئوردىدىن ئانچە يىراق بولمىغان بازاردا جىن چىراغ، پەتەر يورۇغىدا ئۆپكە-ھېسىپ، لەمپۇڭ، سېرىق ئاش ۋە يازنىڭ چانغاھۇزۇر مېۋىلىرىنى سېتىۋاتقانلار، ئاللاھ قانداق بىرەر ھاجەتبىلەن كوچىدا ئارقىسىدىن ئىت قوغلىغاندەك كېتىۋاتقانلار كۆزگە روشەن چېلىقاتتى. يىراقتىنسىتارغا تەڭكەش قىلىنغان داپ ئاۋازى بىلەن مۇقامنىڭ سېھىرلىك كۈيى ياڭرايتتى. مۇقامچىنىڭ جاراڭلىق، سۈزۈك ئاۋازى ئاستانە كېچىسىنىڭ مەيىن شامالليرىدا يىراق-يىراققا تارقىلاتتى. ئۇيقۇسى قېچىپ ئۆيلىرىنىڭ ئالدىدىكى دەرەخ ئاستىدا يان ياتقىنىچە سەگدەۋاتقان كىشىلەر ئېرىقتىكى سۈنىڭ شىلدىرلاشلىرىنىڭ يېقىملىق، سۈزۈك، لەزىز، سېھىرلىك كۈيىگە قوشۇلۇپ كەتكەندەك ھاجانلىق ھېسلىرىنى زورىغا بېسىپ، قۇلاقلىرىنى دىڭ تۇتۇشاتتى. بەزىدە خانىقالاردىن ئاڭلىنىۋاتقان ‹ھۇ-ھۇ ›‹ھۇم ئاللاھ، ھەق-دوست› دېگەن بوغۇق ئاۋازلار بىردىنلا كۈچىيىپ، مۇقام ئاۋازىنى بېسىپ كېتەتتى. ئەممايەنە بىردىنلا ئاستا-ئاستا پەسىيىپ، بېشى يوق سۈدەكتوختاپ قالاتتى. ناگان-ناگاندا قوللىرىدىكى ياراقلىرىنى كۆتۈرۈپ، كېچىلىك تەرتىپ ساقلاشقا چىققان چېرىكلەر كوچىلارنى ئايلىنىپ رەستە بازارلاردىن كېسىپ ئۆتەتتى-دە ئۇدۇل ئورداچوڭ دەرۋازىنىڭ يېنىدىكى يان ئىشىك ئارقىلىق ئىچكىرىگە كىرىپ كېتەتتى.

ئوردا سېپىلى مۇستەھكەم بولۇپ، سېپىل ئۈستىدىكى كونگۈرىلىك كۆزەتخانىلاردا كۆزەتتە تۇرۇۋاتقان لەشكەرلەر سېپىل ئاستىدىكى ھەربىر تۆشۈكنى ئىنچىكىلىك بىلەن كۆزىتىشمەكتە. ئۇلارنىڭ قوللىرىدىكى قىلىچ ـ نەيزىلەر، ئۈستىباشلىرىغا كىيىۋالغان چېرىكچە كىيىملەر سۈس ئاي يورۇقىدا يالترايتتى. دەل شۇ چاغدا كوچىدا تاك ـ تاك ئاۋازى ئاڭلىنىپ، ئۇنى پوتوپ كەتكەن ياشانغانبىرسىنىڭ بوغۇق ئاۋازى ئاڭلاندى. ـ جاھان تىنچ. ئەل ئامان!... تاكتاكچىنىڭ ئۇنى يۇقۇمايتۇرۇپلا، يىراقتىن ئات تۇياقلىرىنىڭ دۈپۈرلىگەن ئاۋازى غۇۋا ئاڭلىنىپ، بارا ـ بارا ئەۋجىگە كۆتۈرۈلدى ـ دە، ئۇدۇل ئوردا دەرۋازىسىنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىدى.

ـ كىمسەن!،قەيەردىن كەلدىڭ؟ ئورداسېپىلىنىڭ ئۈستىدىكى كۆزەتچى چېرىك نېمىشقىدۇر تەشۋىشلەنگەندەك ئاۋازىنى كۆتۈرۈپ سورىدى.

ـ مەن، خۇدا بەردى ھاكىمبەگنىڭ ئادىمى. جىددىي ھەربىي مەلۇمات بار. قوۋۇقنى ئېچىڭلار، ـ ئات ئۈستىدىكىچاققانغىنە يېشىل سەللە ئورىۋالغان، ئوتتۇرا ياشلىق كىشى ئالدىراپ جاۋاب بەردى، ـ تىزبولۇڭلار... تىز. ...

شۇ ئەسنادا قاياقتىندۇر پەيدا بولغان چېرىك بېشى ئاتلىقلارنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ، پەستە يان ئىشىك تۇۋىدە بۇيرۇق كۈتۈپ تۇرغان ئونباشىغا قاراپ دېدى.

ـ كىرگۈزۈەت. دەرھال ھۇدەيچى بەگكە مەلۇم قىل. شۇئان ئوردا قوۋۇقىنىڭ يان ئىشىگى مايسىراپ كەتكەن يارىيار ھارۋىسىنىڭ چاقىدەك غىچىرلاپ ئېچىلدى. شۇنىڭغىچىلىك ئاتلىرىدىن چۈشۈپ تەيياربولغان تۆت ئاتلىق كىشى ئىشىكتىن ئالدىراپ كىرىشتى ـ دە قاياققا ماڭىمىز» دېگەندەك ئىشىكنى ئاچقان چېرىككە قارىدى.

ـ قىنىئىچكىرگە كىرىپ، جىندەك تۇرۇپ تۇرىشسىلا، ھۇدەيچى بەگ ھازىرلا كېلىدۇ. ئاتلارنى ماياققا...، ـ چېرىكلەرنىڭ بىرى ئۇلارنىڭ قولىدىكى چۇلۇۋۇرنى ئالدى ـ دە، سېپىلنىڭ يان

تەرىپىگەئېلىپ ماڭدى. ھېلىلا ئاستانىگە كەلگەنلەر ئالدى، تەرەپكە-ئوردىنىڭ سۈتتەك ئايدىڭداقارىيىپ كۆرۈنگەن ھەيۋەتلىك گۈمبەز، قوببىلىرىغا قاراپ، ھەيران بولۇشقاندەك تۈيغۇغاكىلىپ قالغان بولسىمۇ، تۆت-بەش كۈندىن بۇيانقى ئۆتەڭ-ئۆتەڭدە ئات ئالماشتۇرۇپ، سەپەرنىداۋاملاشتۇرۇش داۋامىدا ئوبدانلا ھاردۇق يېتىپ، يېنى يەر تارتىپ تۇرۇۋاتقاچقا، ئۆزھەيۋەتبىلەن خانلىقنىڭ سەلتەنەتىنى نامايەن قىلىپ تۇرۇۋاتقان ئوردا بىناسى ئۇلارنىڭ مەيلىنى ئۆزىگە قارىتالمىدى. شۇنىڭغىچىلىك ئۈچ چىرىكنى ئەگەشتۈرگىنىچە پەيدا بولغان ھۆدەيچىبەگ قوشتىن چىققان ئۆكۈزدەك ھاسىرغىنىچە ئۇلارنىڭ يېنىدا پەيدا بولۇپ، ئارقىسىدىن سەگقوغلىغاندەك ئالدىراپ سورىدى.

- خوش، ھەر قايسىلىرىغا قانداق ياردەم كېرەككىن؟ بىز كېرىيەدىن كەلدۇق. خۇدا بەردى ھاكىمبەگنىڭخان ئالىيلىرىنىڭ ئۆز قولىغا تەككۈزىشكە يېزىپ بەرگەن جىددىي ھەربى مەلۇماتى بار. قالماقلاركېرىيەگە ھۇجۇم قىلدى. مەلۇماتنى كېچىكتۈرۈشكە بولمايدۇ تەخسىر، مۈمكىن بولسا ئادالەتپاناھشاھىمىز بىلەن كۆرۈشتۈرگەن بولسىلا بۇلاتتىكەن.

ھۆدەيچى بەگ دېمىنى ئېلىۋالماقچى بولغاندەك ئۇلۇغ-كىچىك تىن ئېلىپ، ئالدىدىكى كىشىلەرگە بىر-بىرلەپ سىنچى كۆزلىرى بىلەن قاراپ چىققاندىن كېيىن، بىر پەس تۇرۇپ قالدى. شۇ تاپتا ئۇنىڭ خاننى مالال قىلغۇسى، ئەمدىلەتىن ئەۋجىگە چىقىۋاتقان سورۇننى بۇزۇپ، خانغا ھەمراھ بولۇپ، جاھان سەۋدالىرىنى ھەيدەۋاتقان ئەمىرلەرنىڭ كەيپىياتىنى ئۆچۈرۈپ قويۇشتىن سەل-پەل ئەنسىرەپ قالغان بولسىمۇ، ئەمماناتونۇش مېھماننىڭ قالماقلار «كېرىيەگە ھۇجۇم قىلدى» دېگەن گېپى ھېلىھەم قۇلاق تۈۋىدەبولغاچقا، ماقۇللۇق بىلدۈرگەندەك بېشىنى لىڭشىتقاچ ئېغىز ئاچتى.

- بولىدۇ. ئۆزلىرى مەن بىلەن ماڭسىلا، قالغانلار بىر دەم مۇشۇ يەردە تۇرۇپ تۇرۇشسىلا ...

ھۆدەيچى بەگ گېپىنى تۈگىتىپ، چىرىكلەرنىڭ ھەمراھلىقىدا ھەيۋەتلىك سېپىلنىغان، گۈمبەز

قۇببىلىرىدىكى رەڭدار كاھىشلار ئۈز سەلتەنەتى تېخىمۇ كۆز-كۆز قىلىۋاتقاندەك كۆرۈنىدىغان خان ئوردىسىنىڭ يان تەرىپىدىكى يولدىن كۇنچىقىش تەرەپكە قاراپ ماڭدى. خۇدابەردى ھاكىمبەگنىڭ چارپارمىنىمۇ ئۇنىڭغا ئەگەشتى. ئىككى تەرىپىگە تۇجۇپىلەپ، تاللاپ سېلىنغان ھەر خىل مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ قورشاۋىدىكى يول قاراڭغۇ بولسىمۇ، ئەمما 10-15قەدەم ئارىلىقتا ياندۇرۇپ قويۇلغان شاھانە شاملار ئەتراپىنى سۇسيورۇتۇپ تۇراتتى. يولنىڭ چېتىدە قېتىپ تۇرغان نۆكەرلەر نەيزىلىرىنىڭ سېپىنى ئوڭ پۇتىنىڭ يېنىغا قويۇپ، ھەيكەلدەك قېتىپ تۇرۇشاتتى. ئەلچى ئۇلارغا قاراپ ھەيران بولغاندەك، ھەۋەسلەنگەندەك قارىدىيۇ. ئەمما ئۇششاق چامداپ، تېزلىك بىلەن كېتىۋاتقان ھودەيچى بەگدىن كېيىن قالماسلىقئۈچۈن قەدەملىرىنى ئىلداملاتتى.

ئۇلار نەچچە ئايلانمىدىن قايرىلىپ، ئابدۇللاخان ياز كۈنلىرىسەداتان ئىسسىق مەزگىلدە ئارام ئالىدىغان، بەزمە ئۇيۇشتۇرۇپ، كۆڭۈل ئاچىدىغان «لالىزارراۋاق» نىڭ يېنىغا كەلدى. ھاكىمبەگنىڭ بىتىكنى ئېلىپ كەلگەن ئەلچى سانجاق-سانجاق شامىيۇرىغىدا كۈندۈزدەك يورۇپ كەتكەن راۋاقنىڭ تۆر تەرىپىدىكى شاھ سۇپىسىدا قىپ-قىزىل خۇتەنگىلىمى ئۈستىگە سېلىنغان تەتىللا كۆرپە ئۈستىدە بەكتۇ بولۇپ ئولتۇرغان ئابدۇللاخانغا. شاھ سۇپىسىنىڭ تۆۋىدە كۆزنىڭ يېغىنى يەيدىغان گىلەم ئۈستىگە ئولتۇرغان ئەمىرلەرگە ۋە ئەمىرلەرنىڭ ئالدىدىكى نازۇ-نېمەتلىرى مول داستىخاننىڭ قارشى تەرىپىدە ئولتۇرغان سازازەندىلەرگەئەيمەنگەندەك قاراپ قويدى. ئۇ خۇدا بەردى ھاكىمبەگ بىلەن تاسادىپىي ھەمداستىخان بولغانسورۇنلاردا ھاكىمبەگ ئابدۇللا خان، ئوردا ئەمىرلىرى، شاھىنىشىن خاننىڭ مۇشۇ لالىزارراۋىقى، يەنە تېخى «ھۇزۇرى ساباھ»، «ھۇزۇرى ناۋا »، «ھۇزۇرى نورۇز» قاتارلىق راۋاقلار ھەققىدە ماختىنىپ تۇرۇپ ئېيتىپ بەرگەن تەرىپلىرىنى كۆپ ئاڭلىغان ئىدى. شۇڭا ئۇ باياتىن ئوردا قوۋۇقىدىن كىرىپ، «لالىزار راۋاق» نىڭ ئالدىدا

توختىغانغا قەدەر بۇ يەرنى چۈشىدەكۆرگەندەك، قاچانلاردىدۇ مۇشۇ يەردە سەيلى قىلىپ ياتقاندەك ھېسسىياتقا كەلگەن ئىدى. بىراق راۋاقنىڭ ئالدىغا كېلىپ تۆردە ـ شاھ سۇپىسىدا ئولتۇرغان خاننى ۋە ئوردا ئەركانلىرىنىكۆرۈش بىلەنلا نىمىشقىدۇر پۇت قۇللىرى سۇس تىترىگەندەك، بەدىنىدە ماغدۇر قالمىغاندەكسىزىم ئىلكىدە قوللىرىنى قۇلۇ شتۇرۇپ، يەرگە ئېڭىشتى. شۇنىڭغىچىلىك ھۆدەيچى بەگمۇ ئۆزىنىئوڭشاپ، كانىينى قۇرۇق قىرىپ قۇيغاندىن كىيىن باشقىلارنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە تارتماقچى بولغاندەك مەلۇم قىلدى.

ـ ئەنھەزرىتىمگە مەلۇم بولغاي، كېرىيەنىڭ ھاكىمبىگى خۇدا بەردى بەگنىڭ چا پارمىنى جىددىيمەلۇمات ئېلىپ كەپتۇ.

بۇ گەپ بىلەن قولىدىكى مۇزدەك شەربەتنى ئەمدىلا ئىچىشكە تە شەلگەنخانمۇ، با شقا ئوردا ئەمىرلىرىمۇ بىردىنلا پەگە تەرەپتە ئۆزگە قول باغلاپ تۇرغان ـ 45 ياشلاردىن ھالقىغان، ئوتتۇر بوي، قويۇق ساقاللىق كىشىگە قاراشتى. بۇنى كۆرۈپھۆدەيچى بەگنىڭ كەينىدىن «لالىزار راۋاق» قا كەلگەن كىشى نىمىشقىدۇر ئوڭايسىزلانغاندەك، قۇرۇنغاندەك بولۇپ، بېشىنى تېخىمۇ تۆ ۋەن سالدىيۇ، ئەمما ھۆدەيچى بەگنىڭ بېقىنىغايىنىك نوقۇشى بىلەن ئۆز ۋەزىپىسى تىزلا يادىغا يېتىپ، قويۇن يانچۇقىدىن مەخسۇس خەت ئالاقىسىگە ئىشلىدىغان كۆن قاپنى ئالدىراپ چىقاردى ـ دە، ھۆدەيچى بەگكە قوشقوللاپ تەڭلىدى. ھۆدەيچى بەگ ئۇنىڭ قولىدىن ئالغان قاپنى ئالدىراپ ئېچىپ، ئىچىدىن تۇجۇپىلەپ قاتلانغان مەلۇماتنامىنى سۇغۇرۇپ ئالدى ـ دە، ئەمىرلەرنىڭ كەينى تەرىپىدىكى «لالىزار راۋاق» قورشاپتۇرغان مىمارچىلىقنىڭ نامايەندىسى ئىكەنلىكىنى بىر قاراشتىنلا پەرق ئەتكىلى بولىدىغانسۇپىغا يېقىنلىشىپ، يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ، مەلۇماتنامىنى بىشىدىن ئېگىز كۆتۈرۈپ خانغا ئۇزاتتى. ئابدۇللاخان قولىدىكى خوتەن قەغىزىگە تۇجۇپىلەپ، دانىمۇ ـ دانە قىلىپ يېزىلغان مەلۇماتنامىنىئېلىپ تىز ـ تىز كۆز يۈگۈرتتى ـ دە، بىردىنلا قوشۇمىسىنى تۈردى. بۇنى

كۆرۈپ، خاننىڭچىرايىدىكى ھەربىر ئۆزگىرىشكە سىنچىلاپ قاراپ ئولتۇرغان ئەمىرلەرمۇ تەئەججۇپلەنگەـ نىدەك بىر ـ بىرىگە قارىشىپ قويىدى.

ـ قالماقلار كېرىيەگە ھۇجۇم قىپتۇ، ـ دېدى خان ئۆزىگە قاراپ ئۇنلۇكرەك نەپەس ئېلىشقىمۇ پېتىنالمىغاندەك ئولتۇرۇشقان ئەمىرلەرگە قاراپ، قارىغاندا دەرەخ جىم تۇراي دېسىمۇ، شامال جىم تۇرغۇزمايدىغان ئوخشايدۇ، بۇ گەپ بىلەن تەڭ خاننىڭ ئىشەنچلىك ئەمىرى ھىندىقۇش مىرزا ئالدىراپ ئېغىز ئاچتى..

ـ يەنەشۇ غالدانمىكەن، ئەنھەزرىتىم ؟

ـ ياق. كېرىيەگە ھۇجۇم قىلغىنى غالدان ياكى باشقا قالماق ئىكەنلىكى مەلۇم ئەمەستىكەن ـ ھە... مەن تېخى غالدان ئۆزى مۆھۆر باسقان كېلىشىمگە چىدىيالماسلىق قىلغان ئوخشايدۇ دەپتىمەن، ـ دېدى ھىندىقۇش مىرزا تەئەززۇ بىلەن خانغا ئېگىلىپ قويۇپ، ـ قارىغاندا سېلى دېگەندەك ئۇلارنىڭ نىيىتى مۇ خالىپ ئوخشايدۇ.

ـ بۇ قېتىم كېرىيەگە باسقىن قىلىپ كەلگەنلەر خىللانغان بەش مىڭ كىشىلىك قوشۇن بىلەن كەپتۇ، ـ ئابدۇللاخان ئەمىرلەرگە تەكشى قاراپ قويغاندىن كېيىن، قولىدىكى مەلۇماتنامىسىنى پۇلاڭلىتىپ قويىدى، ـ غالدان ئۇيانىدىن سۆلھى تۈزۈپ، ۋەتىنىمگە قايتىۋىدى. بۇياندىن يەنە باشقا قالماقلارپەيدا بوپتۇ. سىلەرچە قانداق قىلساق بولار؟..!

ئابدۇللاخاننىڭ سۆزى بىلەن تەڭ ھەممەيلەن بىر ـ بىرىگە قاراشتى. بەزىلەر يېنىدىكىلەر بىلەنمۇ پىچىرلىشىپ ئۈلگۈردى بۇنى كۆرۈپ، خاننىڭ قوشۇمىسى تۈرۈلۈپ، چىرايلىق ياسىتىلغان ئۆسكىلەڭ بۇرۇتلىرى لىكىلداپ كەتتى، ئەمما بۇ سورۇننى قەشقەردىن نۇسرەت قۇچۇپ قايتىپ كەلگەن ئەمىرلەرنىڭ شەرىپىگە ئۇيۇشتۇرغانلىقىنى، يەنە كېلىپ سازەندە ـ رەققاسلار بار ئورۇندا دۆلەتنىڭ چوڭ ئىشلىرىنى مۇھاكىمە قىلىشقا بولمايدىغانلىقىنى يادىغا ئېلىپ، چىرايىغا زورۇقۇش ئىچىدە كۈلكە يۈگۈرتكەندىن كېيىن ئېغىز ئاچتى.

ـ بۇ ئىشنى ئەتە شاھنشىندا مۇزاكىرە قىلايلى، ئۆزلىرى بۇ مېھماننى ئوردىنىڭ تەكىيخانىسىغا باشلاپ، ئوبدان غىزالاندۇرغاندىن كيىن، ئارام ئالدۇرسىلا... باياتىن بىرى قۇرساق ئاچلىقىدائۆزىگە يېقىنلا يەرگە سېلىنغان ئەمىرلەرنىڭ ئالدىدىكى شاھانە داستىرخاندىكى قۇزا، باچكاكاۋاپلىرى، پۈتۈن سېلىنغان تونۇر كاۋاپلىرى ۋە تۈرلۈك مېۋىلەرگە قاراپ ئەتىگەن يولغاچىقىشتىن بۇرۇن ئالدىراپ ناشتا قىلىپلا سەپەرگە ئاتلانغان، مەلۇمات يەتكۈزگۈچى ئېغىزىغايىغىلغان سېرىق سۇنى نەچچە قېتىم يۇتۇپ ئۆتكۈزگەن ئىدى، مانا ئەمدى خاننىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ، كۆزلىرىنى داستىرخاندىن تەستە ئۈزدى ـ دە، كەينىگە ئۆرۈلۈپ تەييار بولغان ھۆدەيچى بەگنىڭكەينىدىنلا سىڭداشتى.

ـ قېنى بىكاۋۇل بەگ، قەدەھلەرگە شاراب قۇيۇڭ، ـ خان بە ستە قول باغلاپ تۇرغان، ئۆزىنىڭ يېمەك ئىچمىكىگە مەسئۇل ئەمىرگە بۇيرۇق قىلدى، ـ قەشقەر تەرەپكە لەشكەر تارتىپ غالدان ئۈستىدىن نۇسرەت قازانغان ئەمىرلەرگە يەنە بىر قەدەھ تۇتاي...

بىكاۋۇل بەگ تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ. ئەپيۇن ئارىلاشتۇرۇلغان كۈچلۈكشاراپنى قاشتېشىدىن ياسالغان جاملارغا بۇلدۇقلىتىپ قۇيدى. ـ قېنى، ھەممەيلەن كۆتۈرۈۋېتەيلى. خاننىڭ قولىغا جامنى ئېلىپ تۇرۇپ دېگەن سۆز بىلەن تەڭ، ئەمىرلەرمۇ ئالدىدىكى جاملارنىئېلىشتى ـ دە، لە ۋلىرىگە تەگكۈزۈشتى. ئابدۇللا خان جامنى بوشىتىپ، قوللىرىدىكى سازلىرىنىئۆتۈپ ئولتۇرغان سازەندىلەرگە قاراپ بېشىنى يېنىك لىڭشىتىپ قويدى. خاننىڭ مەقسىتىنى چۈشىنىپ ئۈلگۈرگەن سازەندىلەر شۇئان مۇقام كۈيلىرىدىن ئارىيە ئورۇنلاشقا باشلىدى. سۇنىڭ شىلدىرلىشىدەك سۇزۇك، تاغ شاملىرىدەك ھۇزۇرلۇق كۈيلەر «لالىزار راۋاق» تا ئولتۇرغانلارنى بىردەمدىلا ئۆزىگە مەپتۇن قىلدى.

سازەندىلەرنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئولتۇرغان ساتارىنى ئەپچىللىكنەكامالچە بىلەن ئاجايىپ سېھرى كۈچكە ئىگە قىلغان مويسىپىت كىشى ياڭراق ئاۋازى بىلەننناخشا باشلىدى. دەل شۇنى

كۆتۈپ تۇرغاندەك بىر-بىردىن چىرايلىق ئۇنغا يېقىن رەققازقىز كېپىنەكتەك سەكرەپ ئورنىدىن تۇرۇشتى-دە شاھ سۆپىسىنىڭ يان تەرىپىدىكى بوشلۇقتائىسانىنىڭ جېنىنى ئېلىپ، جاڭگالدا قۇيۇدىغاندەك ناز كەرەشمىلەر بىلەن ئۇسسۇلغا چۈشتى. مۇڭلۇق سېھرى كۈي، شوخ ئۇسسۇللار بىردەمدىلا «لالىزار راۋاق» تا ئولتۇرغانلار نى ئۆزىگەمەپتۇن قىلىپ، باياتىنقى مەلۇماتنى بىردەمدىلا ئۇلارنىڭ ئەسلىرىدىن چىقىرىپ تاشلىدى. خانمۇ، ئەمىرلەرمۇ جاھاننى ئۇنتۇغاندەك، لەزلىز كۈيگە قۇلاق سالغىنىچە، رەققاس قىزلارنىڭئۇسسۇلغا قاراپ قېلىشتى. شەرق تەرەپ بېلىق قاسرىدىدەك ئاقىرىپ، بىرەر ئاشپىشىمدەك ئۆتكەندە قۇياش ئاستانىنىڭ كۆزيەتكۇسىز نېرىدىكى قويۇق ئورمانلىقتىن كۆتۈرگەندەك ئاستا-ئاستاپەيدا بولدى، خېلىدىن بېرى ئوردىنىڭ ئىچىدىكىسى ئون مو كەلگۈدەك چوڭلۇقتىكى كۆل بويىدىكى «لالىزار راۋاق» نىڭ سالاسۇنىغا يۆلەنگەن پېتى تۇرغان ئابدۇللا خان قۇياشنىڭ كۆتۈرىلگەن ھالىتىگە قاراپ قېتىپ قالغاندەك تۇراتتى. ئۇنىڭدىن سەل نېرىسىدا مەخسۇس خاننى قوغدايدىغاننەۋكەرلەر خۇددى خانغا ئوخشاش ئىپادىسىز ھالدا تىك تۇرۇشاتتى، «لالىزار راۋاق» نىڭئەتراپىدىكى يازدىن تاكى كەچكۈزگىچە مېۋىلىرى ئۆكسۈپ قالمايدىغان مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ شاخلىرىدا قۇشقاچ، قارلىغاچ، سوپسۇپياڭ قاتارلىق جانىۋارلار خۇددى ئۇزۇلمەس بىر سىمپونىيەنى ئورۇنلاۋاتقاندەك ۋىچىرلىشاتتى. باغنىڭ ئۇستىدە ئويۇنچى كەپتەرلەر موللاق ئېتىپ، يېڭىبىر كۈننى كۈتىۋالغىنىدىغا تەنتەنە قىلىۋاتقاندەك بەھۇزۇر ئۇچۇپ يۈرەتتى.

ئەمما خاننىڭ بۇنىڭغا قارىغۇدەك ھەپسىلى يوق ئىدى. ئۇ ئەتىگەندىلا ئورنىدىن تۇرۇۋالغان بولۇپ، پۈتۈن ئىسيادىنى ئاخشامدىكى مەلۇماتنامە چىرمىۋالغان ئىدى. شۇ تاپتا ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا خۇدا بەردى ھاكىمبەگنىڭ مەلۇماتنامىسىنى قۇرلار زاھىر بولماقتا ئىدى، «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، جانابى دۆلەت پاناھ، ئەنھەزرىتىمنىڭ ئۆمرىنىڭ ئۇزۇن، دۆلەت

سەلتەنىتىنىڭ زىيادە بولۇشىنى تىلەپ، ئۇشبۇ مەكتۇپنى يېزىشتىكى مەقسىتى مۇددىئايىم شۇكى، كەمىنە پېقىرلىرى ئۆزلىرىنىڭ يارلىقى بىلەن كېرىيە دىيارىدا هاكىمبەگلىك مەنسەۋگە تەيىنلەنگەندىن كېيىن، ئەلنىڭ كۆڭلىنى ئەمىن تاپقۇزۇش رەئىيىتسىيەتكە پايدىلىق نۇرغۇن ئىشلارنى قىلىپ، جانابلىرىغا بولغان ساداقىتىمنى بىلدۈرۈش مەقسىتىدە بولۇپ كەتكەن ئىدىم. هالبۇكى يېقىنقى ۋاقىتتىن بۇيان قارا شەهەر تەرەپتىن كەلگەن قالماقلار ھەدەپ پاراكەندىچىلىك تۇغدۇرۇپ، چەرچەن، چاقىلىق تەرەپلەردە بىگۇناھ ئاۋامنى ئۆلتۈرۈپ، مال-مۈلۈكنى بۇلاپ، ئۆيلىرىگە ئوت قويۇپ، خانلىقىمىزنىڭ بىگۇناھ پۇقرالىرىنى قىرغىن قىلدى. ھەتتا تەپتاتماستىن، زىمىنىدىنئۆتۈپ، ئوتوغراقنى ماكان قىلىپ، كېرىيەگىمۇ ھۇجۇم قىلدى. كەمىنە پېقىرلىرى نەچچە قېتىمقوشۇن تارتىپ ئۇلارنى جازالاشنى نىيەت قىلغان بولسامۇ ئەل-رەئىيەتنىڭ بۇ ئەغيارلىرىنىڭ سانى كۆپ (ئىگىلىگەن ئەڭ ئىشەنچلىك مەلۇماتلارغا قارىغاندا چېرىك سانى بەش مىڭدىنئارتۇقراقكەن). ئۇنىڭ ئۈستىگە ھەممىۋاسى ئاتلىق بولغاچقا ئۇرۇنۇشلىرىم بىھۇدە چىقىمتارتىش بىلەن كۇپايىلەندى. ئەنھەزرىتىمگە سىر ئەمەسكى، ھاكىمبەگلىك تەۋەيىمىزدە چېرىكئاز، ياراقلىرىمىز ناچار بولغاچقا، ئۇلارنى چېكىندۈرۈپ، تۇرار جايىغا قوغلىۋېتىشىمىز بەسى مۈشكۈلدۇر. شۇڭا ئالايىتەن ئۆزلىرىگە بۇ مەلۇماتنى يازدىم. ئۇلۇغ دۆلەت پاناھپاشايىمىزنىڭ سەلتەنىتىمىزنىڭ بۇ ئەغيارلىرىنى تارمار قىلىپ، ئەلنى بەخت سائادەتكە ئېرىشتۈرۈشئۈچۈن ئالاقىلانە تەدبىر قوللىنىشلىرىنى تۆۋەنچىلىك بىلەن سورايمەن. كېرىيەنىڭ ھاكىمبىگى :خۇدابەردىخاندىن دەپ بىلۇرلا.

ئابدۇللاخان يېنىك ئۇھسىندى. ئۇ تونۇگۇن كەچتە مەلۇماتنامىنى تاپشۇرۇپ ئالغاندا، ئەمىرلىرى بىلەن بۇ ئىش توغرىسىدا كېڭەش ئۆتكۈزمەكچى بولۇپ، ئېغىزئاچتىيۇ، ئەمما بىردىنلا ياتئېۋالدى. ئۇنىڭدا خاننىڭ بۇنداق رەسمى سورۇندا خانلىقنىڭ چوڭ ئىشلىرىنى جاراستانغا چىقىرىشنىڭ بىئەپ ئىكەنلىكىنى ھېس قىلغاندىن باشقا يەنە نۇرغۇنسەۋەپلەرى

بار ئىدى. ئۇ خانلىق تەختكە بىر قارار بولغاندىن كېيىن، تېرىقتەك چېچىلىپكەتكەن يەكەن سەئىدىيە خانلىقىنى قايتىدىن مۇستەھكەملەپ، خانلىق سەلتەنەتىنى قايتىدىن ئەسلىگە كەلتۈرۈشكە كۆپ كۈچ چىقارغان ئىدى. بۇ جەرياندا ئۇ قوشنا ئەللەرنىڭ ئۇششاق يېغىلىقلىرىغا قارشى لەشكەر تارتىپ، غەلبە نۇسرەتلەرنى قۇچقان ئىدى. تېخى نەچچە يىلئىگىرى خوتەن، كېرىيە لەرگە ئايرىم-ئايرىم ھالدا ھۇجۇم قىلغان قالماقلارنى چېكىندۇرۇپ، خانلىقنىڭ ئابرۇيىنى قوغدىغان ئىدى. ئەمما ئىش بۇنىڭلىق بىلەن توختاپ قالمىدى «ئىككى-ئۇچئاي ئىلگىرى ئاۋۋال ئاقسۇدىن مەلۇماتنامە كەلدى. خوشۇت قەبىلىسىنىڭ شاھزادىسى زور قوشۇنبىلەن ئۇچتۇرپاننى قىرچاپ قىلىپ، ئاقسۇغا قاراپ كېلىۋاتىدۇ.. ئابدۇللا خان مەلۇماتنامىنى تاپشۇرۇۋېلىپ، نەچچە كۈنكىچە لەشكەر تارتىش-تارتماسلىق ھەققىدە بىرقارارغا كېلەلمىدى. شۇ چاغدا ئوردىدا خېلى دەتالاش بولدى.

- ئالتەتوك-توك قالماق ئالەمنى مالەم قىلالمايدۇ،- دېگەن ئىدى بىر قىسىم ئوردا ئەمىرلىرى،- ئاقسۇدىكى نايىپ خانىنىڭ قول ئاستىدا تۈمەن كىشىلىك قوشۇن بار. ئۇنىڭ ئۈستىگە ياراقلىرى خىل، لەشكەرلەر مۇنتىزىم تەلىم تەربىيە كۆرگەچكە، جەڭگىۋارلىقى يۇقىرى. شۇڭا ئۇلارغا شۇڭا ئۇلارغا ھەمدەمگە لەشكەرلەر ماڭغۇزۇشنىڭ ھاجىتى يوق.

- شۇنداقتىمۇ ياۋنى تۆۋەن چاغلىمىدۇق، - دېدى يەنە بىر قىسىم ئەمىرلەر ئۇلارنىڭ قارىشىغا قوشۇلماي،- ئالماس ئاقسۇدىكىلەر ياغىنىغا تەڭ كېلەلمەي قالسا...

- ئۆزدۈشمىنى خانلىق سەلتەنىتىدىن يۇقىرى ئورۇنغا قويۇش تۈزكور-لىقنىڭ جۈملىسىگە كىرىدۇ. بۇ سۆزنى كۆرمەي ئىشتان سالغانلىق... . . ئارى، ھەق گەپ، ياۋ ھەر قانچە كۈچلۈك بولسىمۇ، ئۇلار بۇ يەردە ھىماتسىز، ئەدنا سى ئوزۇق-تۈلۈك، لەشكىرى تەمىناتىمۇ ئۇلارنىڭ كاللىسىنقاتتۇرىد-ىغان ئىش. ئەمما بىزگە ئۇنداق ئەمەس. زېمىن بىزنىڭ، ئاۋام بىزنىڭ، ئۇلاربولسىلا، بىز چوقۇم نۇسرەت قازىنىمىز.

- ياۋمۇبۇ ئىشلارنى ھەل قىلايدىغانلىقىغا كۆزى يەتكەندىن كېيىنلا قىلىچىنى قىنىدىن چىقارغانشۇڭا...

سۇلتان ئابدۇللاخان ئەنە شۇنداق قارمۇ-قارشى پىكىرلەرنى ئاڭلاپ بىر قارارغا كېلەلمىگەندە، ئاقسۇدىكى ئۇرۇشتا ياۋنىڭ يېڭىلىپ تىرە-پىرەن بولۇپ، باش تىقىپ پاناھلانغۇدەك يەر تاپالماي ئاخىرى سۈلھى تۈزۈپ قايتقانلىقىنى، ئەمما ئاقسۇدىن ئۇتۇپلا قەشقەر تەرەپكە كەتكەنلىكىنى ئۇقۇپ، لەۋلىرىنى بوشقىنە چىشلىگەن ئىدى.

- ھەرقانداق ۋاقىتتا دۈشمەننى ئاجىز-كۈچلۈك دەپ چاغلىمىغۇلۇق ئەنھەزرىتىم، - دېگەن ئىدى ھىندىقۇش مىرزاخاننىڭ ئۆزگۈشنى ئۆزى يېگۈدەك بولۇپ، ئاچچىقىنى مەيدىن چىقىرىش ئۈچۈنخاس كۈتۈپخانىسىغا بىكىنىۋېلىپ، مەيخورلۇق قىلىۋاتقان يېرىدىن تېپىپ، - ھېلىمۇ ئاقسۇئەمىرلىرىنىڭ باتۇرلۇقى بىلەن رئىسىيەت قىرغىقىدىن ئامان قاپتۇ. لېكىن ئۇلارنىڭ قەشقەر تەرەپكە مېڭىشى ياخشىلىقتىن يامانلىقتىن بېشارەت. شۇڭا بۇنىڭغا جىددىي تەدبىر قوللانغايمىز.

- ھىندىقۇ شىبىگىم توغرا ئېيتىدۇ-دېدى ئۇنىڭ سۆزىگە ئۇلاپلا ئاستانە ئەمىرى، قو شۇمچە ئاستىغىنە مۇھاپىزەتچىلەر قوشۇنىنىڭ سەركەردىسى مىرزا باباقبەگ-يەنە ئارىسالدى بولۇپ تۇرىۋېرىدىغان بولساق، كېيىن پۇشايماننى ئالغىلى قاچا تاپالماي قالىمىز. شۇڭا ھازىرنىڭ ئۆزىدە يولۋاسخانشاھزادە ئالىلىرىگە يارلىق ئىبەرتەيلى، ئۇ مەيلى قانچىلىك چىقىم تارتىشتىن قەتئىي نەزەرياۋنى چېكىندۈرسۇن، چېكىندۈرەلمىسە، ئۇلارنى مەلىكە قىلىپ تۇرسىمۇ بۇلىۋېرىدۇ. شۇنىڭغىچە بىزمۇ ياردەمگە ئەسكەر ئىبەرتەيلى. شۇنداق قىلساق، غالدا مەنى تارمار قىلىپ، سەلتەنەتىمىزنىڭ بىر پۈتۈنلىكىگە كاپالەتلىك قىلالايمىز.

خان ئەپيۇن ئاربلاشتۇرۇلغان كۈچلۈك شارابنىڭ تەسىرىدىن قىزارغان كۆزلىرىنى بىردە خانلىق سەلتەنەتنىڭ داڭلىق سانغۇنى، نۇرغۇن ئۇرۇشلارغا باشلامچىلىق قىلىپ نۇسرەت قازانغان ئەمىر لەشكەر ھىندىقۇش مىرزىغا، بىردە مىرزا باياقىبەگكە قاراپبىر نەرسىنى ئويلانماقچى بولغاندەك تۇرۇۋالدى. ئادەتتە ئۆزىگە نۇرغۇن پايدىلىق تەكلىپلەرنى بىرىپ تۇرىدىغان بۇ ئەمىرلىرىگە ئىشىنەتتى. ئەمما يېقىندىن بىرى قەشقەر تەرەپتىن كىلىۋاتقاننۇرغۇن مەخپىي يوللانمىلار ئۇنى گاڭگىرىتىپ قويۇۋاتقاچقا، ئۇ شۇ تاپتا ئۆز پۇشتى، قەشقەرنىڭ نايىپ خانى يولۋاسخانغا بولغان قورساق كۆپۈگى سەۋەبلىك بىر قارارغا كېلەلمەيۋاتاتتى، بۇ ئىشتىن ئىككى ئەمىرنىڭمۇ ئاز-تولا خەۋىرى بولغاچقا، تۆگمىنى دەپ تۆگىدىن قۇرۇق قالىدىغان ئىشلار يۈز بەرمەسلىكى ئۈچۈن ئەمىرلەرنىڭ بۇ سەممىي ئىلتىجاسى ئالدىدا لەۋ چىشلەپ تۇرۇشنىڭمۇ ئورنى يوق ئىدى.

- ئۇنداقتا ھەر قايسىلىرىنىڭ ئويىچە بولغاندا. . ...

- لەشكەر ئىبەرتايلى، - ئىككى ئەمىر دىيىشۋالغاندەك تەڭلا جاۋاب بەردى. - مەيلى، دىگىنىڭلاربويىچە بولسۇن، ئۇنداقتا ئوردا پۈتۈكچىسى ھازىرلا يارلىق تەييارلىسۇن، ھايالشىمايلاقەشقەرگە ئادەم ماڭدۇرۇڭلار... - ئابدۇللا خان سۆزىنى تۈگىتىپ، ئالدىدىكى قاشتېشى جامغايەنە مەي قۇيدى.

- قەشقەرتەرەپكە لەشكەر تارتىپ كىم ماڭسا بولار، ئەنھەزرىتىم ،- سورىدى ھىندىقۇش مىرزا يەنەخاننىڭ مۇھىم مەسىلە ئۈستىدە ئېغىز ئاچمىغانلىقىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭ زادى قانداق ئويدا بولىۋاتقانلىقىنى بىلمەكچى بولۇۋاتقاندەك گەپ كوچىلاپ. - بۇنى ئەتە ئەتىگەنلىك قۇيۇلدامۇزاكىرىشەيلى شۇنداق قىلىپ، ئەتىسى شاھنىشىنىدا سۆھبەت ئۆتكۈزۈلدى. «بۇ ئىشنى يولۋاسخانغا تاپشۇرۇپ، ئۇنىڭ ياۋنى چېكىندۇرۇپ تارمار قىلىشقا يارلىق چۈشۈرەيلى» دېگۈچىلەرمۇ ،«خانلىق لەشكەرلىرىنى يۆتكەپ يولۋاسخان بىلەن

بىرلىكتە ياۋ ئۈستىگە ئۇلار بىلەن بىرلىكتە ياۋ بىلەن ئېلىشايلى» دېگۈچىلەرمۇ بولدى. ئادالەت پاناھ شاھىمىز ئويلاپ كۆرگەيلا ياۋئۇزۇن مۇساپىنى بېسىپ ئاقسۇغا باسقىن قىلدى. ئاخىرى سۇلھى تۈزۈشكە مەجبۇر بولدى. ئەمدىئاچچىق ساۋاقنى قوبۇل قىلماي نىيىتىنى بۇزۇپ قەشقەر تەرەپكە ماڭغان بولسا، بۇ «چاشقاننىڭ ئۆلگىسى كەلسە، مۈشۈكنىڭ قۇيرۇقىنى چىشلىگەن»دەكلا بىر ئىش، سىلى يولۋاسخان بىگىمنى بوش چاغلىمىسىلا، ئۇباتۇرلۇقتا ئۆزلىرىدىن قېلىشمايدۇ. ياغىنى شەھەرگە يولاتمايلا، كەلگەنيولدىن كەينىگە ياندۇرىدۇ.

- ئارى، ئۇلارنىڭ قەشقەر تامام مېغىشى «خامپا يالاپ كۆنگەن ئىت قوپارغۇ ئاستىدا ئۆلگەن» دەكلابىر ئىش. شۇڭا تولا ۋاھىم يىمىگەيلا ئالىيلىرى.

- ھەقگەپ. يولۋاسخان بېگىم شۇنچىلىك چېچەن ۋە باتوركى.

- ئوششۇك تەككەن ھەرنىڭ جان ئاچچىقدا چاقدىغانلىقىنىمۇ نەزىرىمىزدىن ساقىت قىلمايلى، - دىدىمىرزا باباقبەگ باشقىلارنىڭ ئەدەپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ چىداپ تورالمىغاندەك، - ياۋمەيلى كۈچلۈك، مەيلى ئاجىز بولسۇن، ئۇنىڭغا سەل قاراش ئاقىلنىڭ ئىشى ئەمەس.

- ئۆزلىرى يولۋاسخان شاھزادە ئالىيلىرى ياۋنى چېكىندۈرۈشكە قادىر ئەمەس دېمەكچىمۇ ؟- ساقاللىقئەمىر بىردىنلا ئۆكتە قوپتى

- قويۇپ شاھزادىنى كۆزگە ئىلمىغانلىرىنى تەگلەپ كەلسەك، ئەنھەزر-ىتىمنىمۇ...

- بەس...ئەمدى توختاپ قالسىلا، - ھىندىقۇش مىرزا بىردىنلا ئورنىدىن تۇرۇپ، ھېلى سۆزلىگەن ئەمىرگەمىقتەك تىكىلدى، - ئۆزلىرى يوق يەردىن پۇتاق ئۈندۈرۈپ نېمە قىلاي دەيلا ؟

- مەنبىرەر ئىش قىلاي دېمىدىمغۇ ھۆرمەتلىك سەركەردەم؟، جانابى مىرزا باباقبەگنىڭ ئۇل مۇدداسىشۇكى ياغىنى ئۇچۇرۇپ ماختاش ئارقىلىق بىز ئۇلارغا تەك كېلەلمەيمىز دېمەكچى.

يەنە كىلىپبۇ ھۆرمەتلىك ئەمىر يولۋاسخان شاھزادە ئالىيلىرى ياۋغا تەڭ كېلەلمەيدۇ دېگەننى ئوردائەمىرلىرى ئالدىدا سۆزلەش ئارقىلىق بۇيۇك خاندانلىقىمىز ھازىر ياغىنى چېكىندۈرۈش جاسارىتىگە، كۈچ قۇددىرىتىگە ئىگە ئەمەس دېگەننى ئۇچۇق ئاشكارا تەرغىب قىلماقچى بولۇنداقتىمۇ ؟

ـ يوغسۇ، يوغسۇ مىرزا باباقبەگ جانابلىرى زىنھار ئۇنداق ئويلىمىدى ھەزرىتىم، سىلى بۇنداق تۇخۇمىدىن تۈك ئۈندۈرىدىغان گەپلەرنى قىلىۋەر ـ مىسىلە، ـ ھىندىقۇش مىرزا سەپرايى ئۆرلىگەندەكقولنى شىلتىپ سۆزلىدى، ـ پەقەت ياۋغا سەل قارىمايلى، سەلتەنئىمىزنىڭ پۇتۇنلىكى، ئەلنىڭخاتىرجەملىكى ئۈچۈن قەشقەرگە لەشكىرى ياردەم بېرەيلى دېمەكچى، ئەمما مەن سىلىنىڭ مۇشۇگەپلەرنى دېيىش ئارقىلىق نېمە مۇددىئالىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرماقچى بولغانلىقلىرىنى چۈشەنمىدىم

ھېلىقى ئەمىر بۇ سۆزنى ئاڭلاپ، بېشىدىن سوغۇق سۇ قويغاندىنبىردىنلا سىلكىندى ـ دە، ھىندىقۇش مىرزىنى ھازىرلا يەۋەتىدىغاندەك ھومايدى.

ـ بەس، ئەمدى گەپنىڭ ئۆزىگە كېلەيلى، ئابدۇللاخان ئەمىرلەرنىڭ بۇنداق ئاق يەردە تۈگمەن تالا شقانلىقىنى كۆرگۈسى كەلمىگەندەك، شاھانە كۈر سىنىڭ يان تەرىپىگە بو شلا شاپىلاقلاپ قويدى، ـ ئەينىمۇدئىئا بويىچە ئېيتقاندا، قەشقەرگە ياردەمگە لەشكەر ئەۋەرتىش ئارقىلىق ياۋنى تارمارقىلىش خانلىقنىڭ سەلتەنىتىنى نامايەن قىلىش دېمەكچىتۇر. مېنىڭ پىكرىم، دەرھال قە شقەرگەلە شكەر ماڭغۇزۇش كېرەك. بۇنى قىلچە كېچىكتۈرۈ شكە بولمايدۇ. خاننىڭ سۆزى تۈگىمەي تۇرۇپلا، ھۇدەيچى بەگ شاھنىشغا ئالدىراپ كىرىپ كەلدى ـ دە، مەلۇم قىلدى ـ خانئالىلىرىغا مەلۇم بولغاي، قەشقەرنىڭ نايىپ ئەمىرى، ۋەلىئەھدى شاھزادە يولۋاسخاننىڭ ئەلچىسى كەلدى.

شاھنشىنىدىكى ئوردا ئەھلى بىردىنلا ھەيران بولۇشتى. مۇشۇنداق بىر چاغدا قەشقەردىن چاپارمەن كېلىشى ياخشىلىقتىن كۆرە يامانلىقتىن بېشارەت ئىكەنلىكىئۇلارغا ئايان ئىدى، شۇڭا شاھ كۇرستا ئولتۇرغان ئابدۇللاخاننىڭمۇ كۆزلىرى جامدەك ئېچىلىپتىزلا ئىنكاس قايتۇردى.

- كىر سۇن... ھايال شىمايلا شاھنىشىنغا يولۋا سخان ئىبەركەن كۇ سا چىراي، بىر كۆزى سەل ئالغايغاندەكبىرى كىردى - دە، ئۇدۇل شاھ سۇپىسىنىڭ ئالدىغا بېرىپ، خانغا تەئەززۇ بىلەن سالام بەجا كەلتۇرگەندىن كىيىن، قۇيۇن يانچۇقىدىن تۇمارچىلاپ قاتلانغان خەتنى ئېلىپ، قوشقوللاپىپېشىدىن ئېگىز كۆتۈردى. بۇنى كۆرۈپ ئوردىنىڭ باش مىرزىسى ئورنىدىن تۇرۇپ، خەتنى ئالدى - دە، تەخت تەرەپكە سۇرۇلدى.

- ئوقۇسىلا.

ئابدۇللا خانىڭ پەس، ئەمما ۋەزمىن ئاھاڭدا قىلغان سۆزى بىلەنشاھ سۇپىسىغا يېقىنلا قالغان باش مىرزا خەتنى ئوقۇشقا باشلىدى. خەتنىڭ مەزمۇنى بىرلابۇلۇپ، ياغىنىڭ قەشقەرگە باستۇرۇپ كېلىپ، قارا دۆڭ قورغىنىغا ھۇجۇم قىلغانلىقىنى، ئۆزىنىڭئىلكىدىكى بارلىق لەشكەرلىرىنى سەپەرۋەر قىلغان بولسىمۇ، ئەمما يەنە قاچانغىچە بەرداشلىق بىرىشىنى بىلمەيدىغانلىقىنى، شۇڭا تىزدىن لەشكەر ئەۋەرتىپ، ياردەم بېرىشىنى تەلەپ قىلغانئىدى. شاھنىشىنىڭ ئىچىنى بىردىنلا ئېغىر سۈكۈناتلىق ئۆز ئىلكىگە ئالدى. تېخى ھېلىلا «لەشكىرى ياردەم بىرىلمىسىمۇ، نايىپ خان ياۋغا قارشى تۇرالايدۇ» دېگەن ئەمىرلەر نىمىشقىدۇرجىم بولۇپ باشلىرىنى تۆۋەن سالدى. باشقىلارمۇ بۇنداق بۇلارنى ئەسلا ئويلاپ باقمىغاچقا، خاننىڭ قانداق قارار چىقىرىدىغانلىقىنى بىلمەكچى بولغاندەك، يەر تېگىدىن ئابدۇللاخانغاقاراشتى. خان بىر ئىشنى ئويلاۋاتقاندەك خېلى ئۇزۇن بىر نوختىغا تىكىلىپ ئولتۇردى - دەئاندىن ھەربىر ئەمىرگە تەپسىلي قاراپ چىقىپ ئاخىرى ئېغىز ئاچتى.

ـ ئەنھالبۇ ئىش ئىككى ئەمىرنىڭ ئويلىغان يېرىدىن چىقتى. ئەمدى «كۆمسەم پىشارمۇ، ياقسامبۇ ؟»دەپ ئولتۇرۇشنىڭ ئورنى قالمىدى ئەمىرلىرىم. شۇڭا بۇگۈنلا قەشقەر تەرەپكە لەشكەر ئەبەرتكەيمىز. بۇ گەپ بىلەن ساھىبقىراندىكى ئەمەرلەرمۇ بىر ئاز تەۋرىنىپ شاھقا قاراشتى.

ـ يارلىق، ھىندىقوش مىرزا بەش مىڭ خىللانغان لەشكەر بىلەن قەشقەرگە ئاتلىنىپ، نايىپ خان يولۋاسخانغا ياردەمدە بولغاي، ھەمدەمچى قوشۇن يولغا چىققان ھامان يېتەرلىك لەشكىرى تەمىنات يەتكۈزۈپ بېرىلگەي. ـ ئەنھەررىتىمگە ھەشقەللا، ـ دېدى ھىندىقوش مىرزا ئورنىدىن تۇرۇپ،

ـ كەمىنىلىرى ئالىيلىرىنىڭ پەرمانىنى شەكسىز ئورۇنلاشقا كاللام بىلەن جاۋاب قىلىمەن. ئەمما ئۆزلىرىگە بىر ئۆتۈنىشىم بار ئىدى.

ـ قېنى سۆزلىسىلەر.

ـ ياۋ نى گەرچە نۇرىدىن خان ئاقسۇدا تارمار قىلىپ، سولھى تۈزۈشكەن بولسىمۇ، ھازىرقى ئەھۋالىبايام مىرزا باباقبەگ جانابلىرى دېگەندەكئۆششۆك ھەرسىنىڭ ئۆزى. ئۇلار يا نۇسرەت قازىنىدۇ، ياكى ھالاك بولىدۇ. ئۇلار ئۆز نىيىتىنى جاراستانغا ئېلىپ چىقىش ئاتلانغانىكەن ئۆلۈمدىن، كۆرۈمدىن قورقمايدۇ. خۇددى «يالاڭئاياغ سۇدىن قورقمىغاندەك »، شۇڭا بۇ ھەقتە ئۆزلىرىدىنئىلتىجايىم شۇكى، سەپەرگە مۆھتۇرەم مىرزا باباقبەگ ھەمدەم بولسا،

ـ ئىجازەت. ئۆزلىرى شۇنداق ئويلىغان بولسىلا. دېگەنلىرى بۇيىچە بولسۇن.

ـ ھەشقاللا ئەنھەزرىتىم. ...

ـ سەمىلىرىدە بولسۇنكى، سەپەرگە تېزراق ئاتلانغايلا. ـ لەببەي، باش ئۈستىگە ئالىيلىرى.

ـ ئەنە شۇ كېچەشتىن كېيىن ھىندىقۇش مىرزا بىلەن مىرزا باباقبەگ سەپەرگە ئاتلاندى. ئۇلارقە شقەرگە دېگەن قەرەلدە يېتىپ بېرىپ، غالدامە قو شۇنلىرى بىلەن قارا دۆك قەلئە سىدە ئۇچراشتى. بىر ياندىن يولۋاسخان، بىر ياندىن يەكەندىن بارغان ئىككى ساتغۇننىڭ ياغىنى ئىسكەنجىسىگە ئالدى. ئۇرۇش شۇنداق دەھشەتلىك بولدىكى ياشىسىز جەسەتلەر قورغاننىڭ ھەممە سايىنىڭ تېشىدەكدۈۋىلەندى. قىپ ـ قىزىل قانلار سېغىز تۇپراقتا ئېقىشقا باشلىدى. ياربدارلارنىڭ ئاللاھ توۋاقلىشلىرى، لەشكەرلەرنىڭ ھوگا ـ سۈرەنلىرى ئىگىسىز ئاتلاينىڭكىشنەشلىرى جەڭ مەيدانىنىبىر ئالدى. غالدانىنىڭ لەشكەرلىرىنىڭ ئۆلگىنى ئۆلۈپ، قاچقانلىرى قاچتى. يولۋاسخا ـ نىنىڭمۇھىندىقۇش مىرزىنىڭمۇ لەشكەرلىرى خېلى تالاپەتكە ئۇچرىدى، جەڭ ئاخىرلىشاي دېگەندە، يولۋاسخانتۇيۇقسىز قىزىل تونىنى كىيىپ، تىرناق ـ چىلىق ئالىسى يوق ئاق ئارمىغاققا قامچا ئۇردى. دەل شۇ چاغدا ئويلىمىغان ئىش يۈز بەردى. ياۋنىڭ جەڭ سېپى تەرەپتىن ئاق ئەلەم كۆتۈرۈلدى.

ـ قىرىڭلار... ـ دەپ ۋاقىردى يولۋاسخان ئاق ئەلەمنى كۆرمىگەندەك چىڭقىلىپ سۆزلەپ، ـ ياغىنىڭبىر مۇ لەشكىرى ساق قالمىسۇن. ...

ـ توختاڭلار، ئۇنداق قىلماڭلار... ، ـ ھىندىقۇش مىرزا يولۋاسخاننىڭ ئېتىنىڭ ئالدىنى توستى ، ـ سىلىمۇ ئاچچىقلىرىغا ھاي بەرسىلە شاھزادەم، بىزدە «يولۋاسنى يەڭگەن باتۇر ئەمەس، ئاچچىقنىيەڭگەن باتۇر،» دەيدىغان گەپ بار. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئەلمىساقتىن بىرى لەشكىرى ئىلىمدەئەل بولغان ياغىنىڭ بېشىدا قىلىچ ئوينىتىش نامەرتنىڭ ئىشى سانىلىپ كەلگەن. بولدى ئۇلارئەل بولغان ئىكەن، جەڭنى توختىلايلى.

ـ يۈلۈمنى توسمىسىلا! ، ـ يولۋاسخان كىچىكىدە ئۆزىگە لەشكىرى ئىلىمدىن ساۋاق بەرگەن، خانلىق تەۋەسىدە ئۆز ئىستېداتى لەشكىرى ئىشلارغا قابىللىقى بىلەن ھۆرمەتكە سازاۋەر بولغان سانغۇنغاگۆلەيدى،

- ھەممىسىنى قىرىپ تاشلاش كېرەك، بۇ مەلئۇنلارنىڭ...

- گۇناھى قانچە ئېغىر بولسىئۇ، ئەل بولغان ئىكەن، ئۇلارغا چېقىلمىسىلا. ...

- ياق...

- سۆزمىنى ئاڭلىسىلا «ئېگىلگەن بويىنى قىلىچ كەسمەپتۇ» دېگەن گەپ بار. ئۇلار ئېگىلگەنىكەن، يەنەتىغ كۆتۈرسىلە نامەردلىك بولۇپ قالىدۇ...

بۇ گەپ بىلەن يولۋاسخان سەل پەسكويغا چۈشتى، بۇنى كۆرۈپ مىرزاباباقبەگ دەرھال ناغرا چالدۇرۇپ، لەشكەرلىرىنى جەڭنى توختىتىشقا بەلگە بەردى. شۇنداققىلىپ قەشقەردىكى بىر مەيدان ئېلىشىش ئاخىرلىشىپ، غالدامە بىلەن يولۋاسخان سۈلھى تۈزۈشتى. بۇ جەرياندا ئىككى ئەمىر لەشكەرلىرىنى ئارام ئالدۇرۇش بىلەن قەشقەردە بىر ئاي ھايالبولۇپ تېخى نەچچە كۈن ئىلگىرىلا قايتىپ كەلگەن بولۇپ، ئابدۇللاخان ئۇلارنىڭ نۇسرەتقۇچۇپ كەتكەنلىكىنى مۇبارەكلەش يۈزىسىدىن ئاخشام چاي بەرگەن ئىدى، مانا ئەمدى...

ئابدۇللاخان ئېغىر ئۇھسىندى. ئۇ خۇدا بەردى ھاكىمبەگنىڭ ئادەتتىكى ئىشلار ئۈچۈن ئۆزىنى ئاۋارەقىلمايدىغانلىقىنى ئوبدان بىلەتتى. بۇندىن خېلى يىللار ئىلگىرى جان يۇلتۇز، قاراشەھەر تەرەپلەرگە لەشكەر تارتقاندا، ئۇ خاننىڭ خىزمىتىدە بولۇپ، ئىشەنچىسىگە نائىلبولغان ئىدى. شۇڭىمۇ شۇ قېتىملىق لەشكىرى سەپەردىن كېيىن، ئابدۇللا خان كېرىيەنىڭ ھاكىمبىگىمىرزا مۇھەممەت لىتىپنىڭ ئورنىغا خۇدابەردى بەگنى ھاكىمبەگلىككە تەيىنلىگەنئىدى. تۆۋەقسىز خاننىڭ دىققىتىنى ھا سىراپ- ھۆمۈدەپ كېلىۋاتقان ھۆدەيچى بەگ بوزىۋەتتى. ئابدۇللاخانىڭېنغا كېلىپ، ئادەت بويىچە سالام بەجا كەلتۈرگەندىن كېيىن، ئالدىراپ سۆزلىدى. ئەنھەرزىتىمگە مەلۇم بولغايكى، ئوردىدىكى بارلىق ئەمىرلەر ئادالەتپاناھىمىنىڭ قۇبۇلىنى ساقلاپ تۇرىدۇ. خان ئۇنىڭ چىراي ئىپادىسىگە ئوبدان بىر قارىۋەتكەندىن كېيىن ئېغىز ئاچتى.

ـ ئەمىرلەر شاھنىشدا ساقلىغاي، ھىندىقۇش مىرزا كۆتۈپخانىسىغا كەلگەي...

ـ ئەنھەزرىتىمگە ھەشـــقاللا... ، ـ ھۆدەيچى بەگ ئارقىچىلاپ بىر نەچچە قەدەم ماڭغاندىن كېيىن، ئاندىن ئۆرۈلۈپشاھىنشىنغا قاراپ ماڭدى.

شـــاھنىشـــن ئېغىر سـۈكۈتلىققا چۆمگەن ئىدى. ئەتىتىگەندىلا قوبۇلغاكىرگەن ئەمىرلەر خاننىڭ كۆن چاشكا بولغۇچىلىكىنىمىشكىن قوبۇلخانىغا كىرىمگە ـ نىلىككەھەيران بۇلۇشۇپ قالغان ئىدى. بولۇپمۇ ھۆدەيچى بەگنىڭ شـــاھنشـــنغا كىرگەندىن بىرى كۆزلىرىنىيېرىم يۇمۇپ، ھېچكىمنىڭ ســۆزىگە ئارىلاشــماي بىر چەتتە ئۈن ـ تۈنســـز تۇرغان ھىندىقۇش مىرزىنىچاقىرىپ چىقىپ كەتكەندىن كېيىن غەلىتىلىك ھېس قىلىشتى. بۇ ھەقتە ھەممەيلەن ئۆزقاراشلىرىنى ئوتتۇرغا قويغان بولسىمۇ، لېكىن نېمىشقىدۇر پىكىر بىرلىككە كېلەلمىدى.

ـ ســلىچە خاننىڭ ھىندىقوش مىرزىنى خاس سـۆھبەتكەچىللىشى قانداق ئىشــتۇ؟ ـ ســـورىدى كۆزلىرى چېقىر كەلگەن، يۈزلىرى تاتىراڭغۇراق ئەمىربىر چەتتە تۇرغان مىرزا باباقبەگدىن،

ـ ياخشىلىقنىڭ ئالامىتىمۇ يا...

ـ بۇنى ھېلىلا بىلىپ قالىلا، ـ دېدى باباقبەگ تۇرقىنىئۆزگەرتمەســـتىن ئۇ ئەمىرگە قاراپ، ـ بەلكىم مەسلىھەتلىشىدىغان ئىش بارمۇ؟

ـ مەســتلىھەتنى پىشـــۇرۇپ بولغانلا ؟، ـ بۇ گەپنى ئاڭلىغانچېقىر كۆز ئەمىر بىردىنلا ئۆڭدى.

ـ ئوردىدا سىلى بىلمەيدىغان ئىش يوق، ھەزرىتىم بىلىپ تۇرۇپ بىلمە سكە سېلىۋالسىلا قاملاشماس؟

- خاننىڭ يېنىدا تۇرغان سىلى بىلەن مەندەك ئادەملەر ئەنھەزىتىمنىڭ نېمىنى ئويلاۋاتقانلىقىنى ئۆزى دېمىسە، بىز قانداق بىلىمىز تەخسىر ؟- دىدىمىرزا باباقبەگ تەئەددى بىلەن،- ھەر ئىككىمىزمۇ شۇ يەردە خاننىڭ خىزمىتىدە بولۇۋاتقاندىكىن، ئۇنىڭ نېمىلەرنى ئويلاۋاتقانلىقىنى بىلسەك بولاتتى. بىراق ئۇنداق كارامەتكە ئىگە ئەمەسمىز...

چىقىر كۆزئەمىر نېمىشقىدۇر، دىمىغىنى قېقىپ، مىرزا باباقبەگدىن يىراقلاشتى. شۇ ئەسنادا دىۋانبېگىمنىڭ بوم ئاۋازى ئاڭلاندى.

- ئادالەتپاناھ ئەنھەزرىتىم ئابدۇللا خان ئالىلىرىقۇبۇلغا قەدەم تەشرىپ قىلدى.

بۇنى ئاڭلاپ، شاھىنشىنىڭ ئىچى بىردىنلا ئۇپۇر-تۇپۇربولۇپ كەتتى. ئولتۇرغانلار ئۆرە بولۇپ، ئۆرە تۇرغانلار شاھ سۇپا تەرەپكە بۇرۇلدى. خانشاھىنشىنىڭ يان تەرىپىدىن خاس ئېلىنغان ئىشىك ئارقىلىق قوبۇلخانىغا كىردى-دە، تۇردىكىئۈچ گەز ئىگىزلىكتە يا سالغان شاھ سۇپىسىنىڭ ئۇستىدىكى تۇتقۇچ ۋە قوبىلىرى كۆزنى چاقنىتىدىغانتەختكە ئولتۇردى، بۇنى كۆرۈپ ھەممەيلەن ئۇنلۇك توۋلاشتى،

- ئۇلۇغسەئىدىيە خانلىقىنىڭ باش پاناھى، پەدەرى بۇزرۇك ئادەلەتپاناھ پادىشاھ ئابدۇللاخان ئالىلىرىئامان، دۆلىتى زىيادە بولغاي...!

بىر ئېغىزدىن چىققاندەكلا ئېيتىلغان بۇ سۆز بىلەن شاھىنشىنلەرزىگە كەلگەندەك گۇرۇلدىدە، بىر پەسىنلا يەنە تىنچلاندى. خان ئەمىرلەرگە قاراپپىشىنى سۇسقىنە لىڭشىتتى. بۇنى كۆرۈپ ھەممەيلەن بىردىنلا ئۇپۇر-تۇپۇر بولۇشۇپ، ئىككىپتەرەپكە ئايرىدى-دە، مەرتىۋىلىرى بۇيىچە ئۇرۇن ئالدى.

- ھەر قايسىڭلارغا سىر ئەمەسكى، قەشقەر تەرەپكە باسقىنقىلغان قالماقلار-نى ئەمدىلا چېكىندۇرسەك، ئەمدى كېرىيە تەرەپتە يەنە پەيدا بوپتۇ، شۇڭا دەرھال ياغىنى ئۇستىگە لەشكەر ئىۋەرتىش زۆرۈر بولۇپ قالدى،- خانھەرپىر سۆزنىئالدىرىماي، دانىمۇ-دانە چىقىرىپ

سۆزلىدى، — شۇڭا مەن قايتا-قايتا ئويلىنىش ئارقىلىقمىرزا باباقبەگنىڭ كېرىيە تەرەپكە لەشكەر تارتىشنى مۇۋاپىق تاپتىم.

بۇ گەپ بىلەن ئەمىرلەر بىر-بىرىگەقاراشتى. ئۇلارخاننىڭ بۇ ئىشقا نېمە سەۋەبتىن بۇنچە كۆڭۈل بۆلگىنىنىڭ تېگىگە يېتەلمىگەن ئىدى. ئالدىنقىمەرتىۋە قەشقەرگە ياغىنى باستۇرۇپ كەلگەندە، ئابدۇللاخان بىر قارارغا كېلەلمەي ۋاقتىخېلى سوزۇلۇپ كەتكەن بولغاچقا، تالاپەتمۇ خېلى بولغان ئىدى. بىراق بۇ قېتىم خاننىڭتېزدىن بىر قارارغا كېلىشى بىلەن ھەر بىر ئەمىرنىڭ چىرايىدا بىردىنلا ئوخشاش بۇلمىغانئىپادىلەر تېزلا ئەكسىنى تاپتى. لېكىن خان ئۇلارغا ئارتۇقچە چۈشەنچە بېرىشنى خالىمىغاندەك، تەختكە يېقىنراق جايدىكى شىرەدە قەغەز، قەلەم سىياھ تەييارلاپ يارلىق پۈتۈشكە تەييارلانغانباش مىرزا تەرەپكە بۇرۇلدى.

— ئاللاھنىڭ ئەمرى بىلەن كېرىيە تەرەپ پاراكەندىچىلىكسىلىۋاتقان ئول رىياكارلارنىڭ جازاسىنى بەرگەرمىز، شۇڭا ئوردىدىن مىرزا باباقبەگ مىڭكىشىلىك قوشۇن بىلەن دەررۇ ئاتلانغاي، خوتەننىڭ نايىپ ئەمىرى ئەبەيدۇللا سۇلتانمۇ ھەمدەبولغاي. كېرىيە ھاكىمبېگى خۇدا بەردى بەگ ئۆزمە مە سئۇلىيىتىنى تۇلۇق ئادا قىلغاي بۇنىڭغاكىم بويۇنتاۋلىق قىلىپ. يامان ئاقىۋەت كەلتۈرۈپ چىقارسا، خانلىق تۈزۈم بىلەن قاتتىقجازالانغاي!... ئابدوللاخان پەرمانى جاكارلاپ بولۇپلا باشقا ئەمىرلەرنىڭ مەلۇماتنامىسىبار-يوقلىقىنى سورۇشتۇرمەيلا، ئورنىدىن تۇرۇپ، ئاستا چامدىغىنچە خاس ئىشىكتىن چىقىپكەتتى. بۇنى كۆرۈپ، دىۋان بېگى بوش، ئەمما ۋەزمىن ئاھاڭدا جاكارلىدى. قوبۇل تامام، ئەمىرلەرنىڭ قايتىشىقا ئىجازەت. كېرىيە تەرەپتىن جىددىي مەلۇمات كەلگەنلىكىدىن ئەمىرلەرنىڭھەممىسى خەۋەر تېپىپ بولغان بولسىمۇ، ئەمما خاننىڭ بۇنداق تېز قارار چىقىرىشىنى ئويلاپباقمىغان ئىدى،

شۇڭا ئۇلار ھەيران بولغان بولسىمۇ، ئەمما خاننىڭ مۇددىئاسىنى چۈشەنمىگەچكە، بىر-بىرىگە ھەيرانلىقتا كۆزلىرىنى تىكىشىپ، شاھنىشىندىن ئاستا ئايرىلىشتى.

بىر ئايدىن بۇيان خان تولىمۇ بىئاراملىقتا ئۆتتى. پەرمانىئالى بويىچە مىرزا باباقبەگ خىللاتقان مىڭ ئاتلىق لەشكەرنى باشلاپ، كېرىيە تەرەپكە يۈرۈپ كەتكىلىمۇ خېلى كۈنلەر بولغان بولسىمۇ، ئەمما ئۇلاردىن ھېچ بىر ئۇچۇر يوق ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە قەشقەر تەرەپتىن كېلىۋاتقان تۈرلۈك خەۋەرلەر ئۇنىڭ خاتىرجەمسىزلىكىنى تېخىمۇ ئاشۇرۇپ، ۋەسۋەسە دەرياسىدا ئۈزدۈرۈپ، غىزاسىنى تارتىپ، ئۇيقۇسىنى كەملىۋەتكەنىدى. ئابدۇللا خان ئەتىگەندىن كەچكىچە مەيخورلۇق قىلاتتى بۇنداق ۋاقىتتا ھېندىقۇش مىرزىدىنباشقا ئەمىرلەر ئۇنىڭ يېنىغا بېرىشقا، مەلۇماتلارنى مەلۇم قىلىشقا پېتىنالمايتتى. ئابدۇللاخانمەي ئىچكەچ نېمىدىندۇر خاپا بولاتتى. قايسىدۇر بىر ئىشقا چېچىلاتتى. شۇڭىمۇ موڭلۇقمۇقام كۈيلىرىمۇ، كۆڭۈلنى ۋەسۋەسىگە سالىدىغان شوخ ناخشىلارمۇ، ئادەمنى تېلىقتۇرۇپئۆلتۈرۈپ قويۇشقا تاسلا قالىدىغان قىزىق لاپ، لەتىپىلەرمۇ ئۇنىڭ مەيلىنى تارتالمايتتى. شۇڭا بەزىدە خىيال سۈرۈپ قويۇشىنىڭ ئاللىقاچان ئۆلتۈرۈپ كەتكىنىنى، راۋاقتا شاھانە شاملارنىڭيېقىلىپ، ئەتراپنىڭ باشقىچە تۇسكە كىرگەنلىكىنى تۇيماي قالاتتى. بۈگۈنمۇ شاھنىشىنغاچىقىشىنى نىيەت قىلدىيۇ، ئەمما گاراڭشىغان بېشىنىڭ لوقىلداپ ئاغرىۋاتقانلىقىنى سېزىپ، ئۇدۇل «لالىزار راۋاق» قا يول ئالدى، ئۇنىڭ كەينىدىن قوغداپ مېڭىۋاتقان نۆكەرلەر ئەتراپقاسەزگۈرلۈك بىلەن قاراپ ماڭماقتا ئىدى. شۇ تاپتا يولنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى مېۋىلەر مەيباغلاپ پىشقان بولۇپ، يېشىل يوپۇرماقلار ئارىسىدىن ئۇياتچان قىزلاردەك مارىلايتتى. ئەمما خاننىڭ بۇنىڭغا قاراپ زوقلانغۇدەك ھەپىسلى يوق ئىدى. ئۇ ئېغىر غەمغۇسىگە مۇپتىلابولغان كىشىلەردەك، ئاستا چامدىغىنىچە راۋاقنىڭ ئالدىغا كەلدى-دە، ئەتراپقا خوشياقمىغاندەكقاراپ قويۇپ شاھ شۇپۇسىغا چىقتى شۇڭغىچىلىك بىكاۋۇل بەگ ئۇنىڭ يېنىدا ھازىر بولدى.

- مەي كەلتۈرۈڭ-دېدى خان ئۆنىڭ تەئەززۇ بىلەن ئېگىلىپ سالام بەجا كەلتۈرۈۋاتقانلىقىنى كۆرمىگەندەك پەس ئاۋازدا.

- لەۋەي، ھازىرلا ئەنھەرزىتىم.

بىكاۋۇل بەگ بىردەمدىلا خاننىڭ ئالدىغا داستىرخانسېلىپ، دۈملەپ پىشۇرۇلغان قوزا گۆشى، كەپتەر كاۋىپى، باچكا شورپىسى، قوينىڭ قوۋۇرغىسىدىنپىشۇرۇلغان زىخ كاۋىپىنى بىردەمدىلا بىر-بىرلەپ قويدى. خان ئۆنىڭ تەكلىپ قىلىشىنىكۈتمەستىن زىرە، قارا مۇچ، ئاقمۇچ سېپىپ پىشۇرۇلغان كاۋاپتىن ئىككى-ئۈچ زىخنى زوروغايىگەندىن كېيىن دورا دەرمەكلىرى ئوبدان تەڭشەلگەن سۈۋۈپ تىۋىغا كەلگەن چايدىن ئىككىئوتلام ئېچىپ قويغاندىن كېيىن، سەل كەينىگە سۈرۈلۈپ، پەر ياستۇققا يۆلەندى. خاننىڭ يېقىندىن بۇيان كەم ئىشتىھا بولۇپ قىلىۋاتقانلىقىنىڭ سەۋەبىنى بىلەلمەي كېلىۋاتقان بىكاۋۇلبەگ بۇنى كۆرۈپ، سەل تەئەجۈپلەندى-دە، خىيالىدىن لاپ قىلىپ كەچكەن بىر ئۆي بىلەن سورىدى.

- غىزاغا مەيلىرى بولمىسا، سۈيۈق-سەلەك قىلىپ، ئاچچىق-چۈچۈك ئاش كەلتۈرەيمۇ؟

- ھاجەتسىز، -ئابدۇللا خان قوللىرىنى بوشىلا شىلتىدى-دە، ھازىرنىڭ ئۆزىدە كۆڭلۈم ھېچنېمىنى تارتمايدۇ. ئەڭ ياخشىسى ئەنە ئاۋۇنىڭدىن قويسىلا. بىكاۋۇل بەگ ئالدىراپ ئالدىدىكى كۆزنىڭ ئۈستىدىكى قىپ-قىزىل شەلپەرىنى ئالدىراپ يەشتى-دە، ئالىلقاچان چايقاپ تەييارلاپ قويۇلغان قاشتېشى جامغا قاپاقتىن سۇ تۆككەندەك بولدۇقلىتىپمەي قويغاندىن كېيىن، قوشقوللاپ ئابدۇللاخانغا سۇندى. خانمۇ جامنى قولىغا ئېلىپ، سۈزۈك، يۇقىراقلىق سۈيۈقلىقتا بىر نەچچە دەقىقە قاراپ قويغاندىن كېيىن، لېۋىگە تەگكۈزدى-دە، بىپايان سۈسىز چۆلدە چاڭقاپ، جېنى ھەلقۇمغا كېلىپ قالغان كارۋان سۇغا ئېرىشكەندە، ھەممېنىئۇنتىغاندەك جامدىكى شارابنى بىرلا كۆتۈرۈپ تۈگەتتى.

ـ ھە، يەنە بىرنى...

ئارقا ـ ئارقىدىن ئىچىلگەن ئۈچ جام مەي نا ھايىتىتىزلا ئۇنۇمىنى كۆرسەتتى. خاننىڭ ئاخشامقى كەيپىلىكتە گاراڭلاشقان بېشى بىردىنلا ئەسلىگەكەلگىنىدەك، پۇت قوللىرىغا ماغدۇر كىرگەندەك بولدى، ئۇپىشا ـ نېسىدە بىردىلا پەيدا بولغانتەر تامچىلىرىنى ئالدىقانچىلىك چوڭلۇقتىكى يىپەك ياغلىقتا ئېتىتۇەتكەندىن كېيىن، بوخادىنچىققاندەك بولۇپ قالدى ـ دە، ماموت يا ستۇققا يۆلەندى. شۇ ئەسنادا رەققاسلاردەك كېينگەنئىككى كىنىزەك خاننىڭ ئىككى تەرىپىدە پەيدا بولۇپ، غۇلاچتىن ئۇزۇنراق سېپى بارتوز قانىتىيەلىپۇگۈچ بىلەن ئاستا يەلپۈشكە باشلىدى. شۇئان ئابدۇللا ـ خاننىڭ ئەتراپىدىكى مەلۇمدائىرىدە جانغا ھۇزۇر بەرگۈچى ئىللىق شامال پەيدا بولدى. خان يەنە بىر ئاپقۇر مەي ئىچمەكچىبولغاندەك بىكاۋۇل بەگكە قارىدى، شۇ ئەسنادا باغنىڭ يان تەرىپىدىكى يولدىن پايپاسلىغانپېتى كەلگەن ھۇدەيچى بەگ راۋاقنىڭ ئالدىدا توختاپ خانغا ئۆزىنىڭ كەلگەنلىكىنى بىلدۈرمەكچىبولغاندەك قۇرۇق ھۇتۇلۇپ قويىدى.

ـ ئەمرلەرنىڭ ھەممىسى شاھىنشىنغا يىغىلىپ بولدى ئادەلەتپاناھىمبۇگۈن قوبولغا چىقامدىلىكىن؟ ئابدۇللاخان كۆزلىرىنى ئالدىدا قول باغلاپ تۇرىۋاتقانھۇدەيچى بەگكە تىكىپ، بىرپەس قاراپ قويغاندىن كېيىن جاۋاب بەردى.

ـ ئەمرلەر قايتىسۇن. مېنى ئارامىمدا قويۇڭلار.

ـ خوش... ھۇدەيچى بەگ كەتكەندىن كېيىن، شاھ بىردەئالدىدىكى نازۇ ـ نېمەتلەرگە، بىردە «خان قاچانمۇ مېنى مەي ئىچىشكە تەكلىپ قىلار» دېگەندەكتەمەدە ئولتۇرغان بىكاۋۇل بەگگە قاراپ قويغاندىن كېيىن، كۆزلىرىنى يېرىم يۇمدى. شۇتاپتا ئۇنىڭ ھېچنېمىنى ئويلىغىسى كەلمىدى، ئەمما يەنىلا كېرىيە تەرەپتىن بىرەر خەۋەر كەلمىگەنلىكى سەۋەبلىك كۆڭلى بىئارام بولدى. نىمشقىدىن يېقىندىن بۇيان ئولتۇرسا قوپسا، خىيال كەپتەرلىرى كېرىيە تەرەپكە پەرۋاز

قىلاتتى. دېمىسىمۇ ئۇ خانلىق تەختكە بەر قارارىبولغاندىن كېيىن قالماقلار خوتەنگە بىر مەرتەم، كېرىيەگە بىر مەرتەم باسقىن قىلىپ كەلگەنبولسىمۇ، ئەمما ناھايىتى تېزلا تارمار بولۇپ قوغلىنىشى خادا قىلغان ئىدى.

بۇ ئىش نەچچە يىل ئىلگىرى يۈز بەرگەن ئىدى. ئۇ چاغدا كېرىيەنىڭ ھاكىمبەگلىكىنى مەھەممەت لىتىپ بەگ ئۆتەيتتى. ئەنە شۇ چاغدىمۇ ئۆئەمىرلىرى بىلەن ھەمسۆھبەت قۇرۇپ ئولتۇرغان بولۇپ، خاننىڭ كەيپى چاغ ئىدى. ئۇ مەھەممەتىلىتىپنىڭ مەلۇماتىنى كۆرۈپ، نېمىشقىدۇر جىددىيلەشتى ـ دە، خوتەن قەغىزىگە تۇجۇپلەپ يېزىلغان، نەچچە قۇر خەتكە قاراپ بىر ھازا ئولتۇرۇپ كەتكەندىن كېيىن بىردىنلا ئورنىدىن تۇردى.

ـ تېز، ئات تەييارلاڭلار، ھازىرلا ئاتلىنايلى...ئەمىرلەر خاننىڭ بۇنچە تېز بىر قارارغا كەلگەنلىكىنى كۆرۈپ، بىردىنلا جىددىيلەشتى.

ـ دۆلەتپاناھ ئالىيلىرى، ئۆزلىرىنى يېۋالسىلا، ئۇلۇغبۇۋىلىرىدىن باشلاپ سەلتەنەتلىك سەئىدىيە خاندانلىقىزىمىنىغا ياۋ نەچچە مەرتەم لەشكەر تارتاتتى. ئاۋۋال يارانقۇچى تەڭرىنىڭ مەرھەمىتى، ئاندىن ئاۋامنىڭ مەددىتى ۋە سالغۇن، لەشكەرلىرىمىزنىڭ بىر ياقىدىن باش، بىر يەڭدىن قول چىقىرىشى بىلەن ئۇلارنىڭ ھەممىسىنىڭ شىرىن خىيالىنى بەربات قىلىپ ئۇلار ئىگىلىۋالغان زېمىنلارنى يەنە ئۆز تېرىتورىيىمىزگە ئالغانمىز، ئۇنىڭ ئۈستىگە مەيلى قانداق ھۆكۈمدارنىڭ زېمىنىدا بولسىمۇن پات ـ پات باشباشتاقلىق، رەئىيەتنىڭ قوزغىلىشى بولۇپ تۇرىدۇ. بۇ نورمال ئىش. بويسىمۇ باشمەسىلەھەت ئىشقىلغىنىمىزدۇرۇس.

ـ ئارى، بار مەسىلھەت بىلەن قىلىنغان ئىش تولىمۇ خەيرلىكتۇر ئەنھەزرىتىم... ـ بىزدە «يەتتە ئۆلچەپ، بىر كەس» دەيدىغان گەپ بار، دۆلەتپاناھىم... ـ ئاچچىقلىرىنى بېسىۋالسىلا... ـ ئۆزلىرىنى ئاسرىسىلا، بەك جىددىيلىشىش تەنلىرىگە زەخمىيەتكۈزىدۇ...

ئەمىرلەرنىڭ تۇشمۇ ـ تۇشتىن دىگەن سۆزلىرى بىلەن ئابدۇللاخان ئۆزىنى سەل تۇتۇۋالغان بولسىمۇ، ئەمما مۇھەممەت لىتىپ بەگنىڭ مەلۇماتنامىدىكى ۋەھىمىلىك قۇرلار يەنە ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا زاھىر بولۇپ تۇرغاچقا، نېمىشقىدۇر چۈشىنى يۇتىۋالغان ئادەمدەك بىر خىل ھېسسىيات ئىچىدە تۇرۇپ قالدى.

ـ خوش، ئۇنداقتا ھەر قايسىلىرىنىڭ قانداق دانا مەسلىھەتى باركىن ؟، ـ خان باياتىن ئۆزى ئورنىدىن تۇرغاندا، ئۆرە ـ تۆرە بۇلۇشۇپ، ئۆزىگە سۇغدىشىپلائورنىدىن تۇرغان، مانا ئەمدىلىكتە قانداق قىلىشنى بىلەلمەي قۇل باغلاپ تۇرغان، ئەمىرلەرگەقاراپ ئالدىراپ سورىدى. بۇ گەپ بىلەن ھەممەيلەننىڭ بىردىنلا دىمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى. راستىنى ئېيتقاندا، ئۇلارمۇ خاننىڭ يولىنى تۇسىغان بىلەن قانداق قىلىشنى ئويلاپ كۆرمىگەنئىدى. شۇڭا تۇلۇمدىن تۇخماق چىققاندەكلا سۇرالغان سوئال بىلەن ئەقلىنى تېپىشقاندەك بىر ـ بىرىگە قاراشتى.

ـ مېنىڭچە ياۋنى چېكىندۇرمەك كېرەك، ـ خېلى ئۇزۇنجىملىقتىن كىيىن مىرزا باباقبەگ توساتتىنلا ئېغىز ئاچتى، ـ ئۇلار سەلتەنىتىمىزگە قارشىتىغ تارتقان ئىكەن، ئەلۋەتتە بىزنىڭمۇ قول قۇلۇشتۇرۇپ تۇرىشىمىز جايىز ئەمەس.

ـ ئارى، شۇنداق قىلماي بولمايدۇ. ئەل ـ رەئىيەتنىڭمۇ دۈشمەنلىرىنى چوقۇم يەر بىلەن يەكسان قىلىش كېرەك.

ـ ئۇرۇق ـ ئەۋلادلىرىدىن تارتىپ قىرىش كېرەك، ئۇمۇتىھەم دەمىرلەر ـ نىڭ... كىيىن زېمىنىمىزغا كۆز تىكمەس، نامىنى ئاڭلىسىمۇ، غال ـ غالتىترەيدىغان قىلىۋېتىش كېرەك...

ـ بەلەن گەپ. بىزدە «پىچاقنى ئۆزۈڭگە سال، ئاغرىمىسا ئۆزگە» دەيدىغان گەپ بار. ئۇلار خۇدىنى بىلمەي، ئاسمانغا پىچاق ئاتسا، بىز قاراپ تۇرساقبولمايدۇ... ئەمىرلەرنىڭ قارا

قۇشقاچ باللىرىدەك بىردىنلا بىرىنىڭ كەينىدىن بىرىنىڭسۆز ئېلىشى بىلەن ئابدۇللاخان بىر نىمىنىھېس قىلغاندەك، ئۇلار ئۇزايىغا سىنجىلاپ قارىدى. بۇنى كۆرۈپ، ھەممەيلەن بىردىنلا «قايناۋاتقان قازانغا سوغۇق سۇ قۇيغاندەك جىمىپ قېلىشتى.

- ئەلۋەتتە ياۋ ئۇستىدىن لەشكەر تارتىش كېرەك،- دېدى خان ئۆزىگە سۆلۋاتقاندەك پەس ئاۋازدا سۆزلەپ، - ئەمما بۇ قېتىملىق لەشكەر تارتىشنىئۆزەم ئۇستۇمگە ئالمىسام بولمايدۇ.

- زىنهار ئۇنداق قىلمىغايلا ئالىيلىرى، - دېدى پىشانىسىدەكۆزگە روشەن تاشلىنىپ تۇرىدىغان تارتۇقى بار ئەمىر ئالدىراپ، - سىلى دېگەن سەلتەنەتلىك سەئىدىيە خاندانلىقىنىڭ پاسىبانى، كېرىيىدەك كىچىككىنە يۇرتتا پەيدا بولغان مالىمانچىلىققا ئۆزلىرىنىڭ لەشكەر تارتىشلىرى بائىس ئەمەستۇر، قېنى پەرمان بەرگەيلا. بۇ ئىشقا بىزئەمىرلەر باش بولغايمىز.

- بەرھەق، ئەمىر توغرا ئېيتتى، ئالىيلىرى غەزەپ قىلمىغايلا، ئۇل مەلئۇنلارغا بىز قارشى لەشكەر تارتقايمىز.

- توغرا گەپ، شۇنداق قىلىلى.

ئابدۇللاخان نېمىشقىدۇر ئارىسالدى بولۇپ قالدى-دە، بىر ئىشنى ئويلاۋاتقاندەك، شاھ سۇپا ئۇستىدە بىر ئىككىنى چۆرگىلىۋەتكەندىن كيىن بىردىنلا توختاپ، ئەمىرلەر ئارىسىدىن بىر كىمنى ئىزدەۋاققاندەك ھەممەيلەنگە چاقماق تېزلىكىدە بىر قۇر قاراپ چىققاندىن كيىن، يەنە ئىككىلە-نگەندەك تۇرۇپ قالدى.

- بۇ ئىشتىن ئارتۇقچە ئەندىشە قىلىپ، تولا ۋايىم يىمىگەيلا ئالىيلىرى- ، دېدى ئەمىرلەر ئىچىدىكى دۆغىلاققىنە كەتكەن. بەستىدىن كۈچ-قۇۋۋىتى ئۇرغۇپ تۇرغاندەك كۆرىدىغان مۇھەممەت مۆمىن سۇلتان يۇقىرى ئاۋاز بىلەن بىردىنلا باشقىلارنىئۆزىگە جەلپ قىلىپ، -

سلى سەلتەنەمزنىڭ تۇۋرۇكى، پاسپاتى، تەختكە، ئەل ـ رەئيەتئىشلىرىغا ئۆزلىرى بەر قارار بولۇپ بەرمسلە بولمايدۇ.

ـ دۇرۇس، هەق گەپ بولدى. ـ شۇنداق قىلماي بولمايدۇزادى... . . ـ ئۆزلىرى بىر كىشىنىڭ ئىسمىنى ئاتىسلا، مەيلى قايسبىر ئەمىر لەشكەر تارتىساق، سەلتەنەتىمزنىڭ ئۇ ئەغيارلىرىغا زىخ بولۇپ قادالغايمز.

ـ مەن باراي... ، ـ مۇهەممەت مۆمىن سۇلتان بىردىنلائىككى قەدەم چامداپ، خانىنىڭ كۆزىگە تىكىلدى، ـ ۋەزىپىنى ئۇرونيالمسام خانلىق جاساقبۇيىچە بىر تەرەپ قىلغايلا..

ئابدۇللا خان ئۆزى لەشكەر تارتىسمۇ قاملاشمايدىغانلىقىنى، يەنە بىر تەرەپتىن بۇ پىكىرنىڭ ئەمىرلەر تەرىپىدىن قوبۇل قىلىنمايدىغانلىقى پەملەپ، بېشىنى لىڭشتتى.

ـ مەيلى، لەشكەرلەردىن كۆپرەك ئېلىۋېلىڭ.

ـ بەك كۆپ لەشكەر ئېلىشىنىڭمۇ هاجىتى يوق، ـ دىدىمۇهەممەت مۆمىن سۇلتان، ـ ماڭا پەقەت مىڭ لەشكەر بولسىلا كۇپايە ئۇنىڭدىن ئىزاپە بولسا، ئۇرۇق ـ تۇلۇك ئىشلىرىدىمۇ بەزى قىينچىلىقلار كۆرىلىدۇ.

ـ ئەگەر بىرەر ئىش بولۇپ قالسچۇ ؟!... سورىدى بىر ئەمىر ئادىراپ. ـ بۇنىڭدىن خاتىرجەم بولسىلا، ئەمىر جانابلىرى، خوتەننىڭ نائىپ ئەمىرشاھ بەگ جانابلىرى هەمدەمدە بولسا، قىلچە چاتاق چىقمايدۇ، شۇڭا خان ئالىيلىرى بۇنىڭدىن ئارتۇقچە ۋايىم يەپ كەتمىگەي...!

ـ مەيلى، شۇنداق بولسۇن ئەمسە، ئەتە بامداتتىن كيىنلا يولغا چىققايسىز، باش ئۇستىگە...، ـ مەھەممەت مۆمىن سۇلتان ئوڭ قۇلىنى كۆكسىگەقۇيۇپ، سەل ئېگىلدى ئىجازەت بولسا، مەن قايتىپ تەييارلىق قىلسامدىكىن ؟

- ئىجازەت، قايتىسىڭىز بولىدۇ.

مەھەممەت مۆمىن سۇلتان يولىغا راۋان بولغاندىن كېيىن، ئابدۇللاخان ئۇنىڭ كەينىدىن قارىسى يۈقۈغىنىچە قاراپ تۇردى، ئاندىن ئەمىرلەرنىڭ ھېلىھەم قول باغلاپ تۇرۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ دېدى.

- ھەرقايسىلىرىڭىزمۇ ئىجازەت، ئولتۇرۇشسىلا.

مۇھەممەت مۆمىن سۇلتان ئىككى ئايغا يېقىن ۋاقىتدىن كېيىن قايتىپ كەلدى، ئۇنىڭ دېيىشىچە ئۇ يار كەنتتىن ئايرىلغاندىن كېيىن، ئۇدۇل خوتەنگە بېرىپ، خوتەننىڭ نايىپ ئەمىرى شاھ بەگنىڭ ھەمراھلىقىدا كېرىيەگە قاراپ ئاتلىنىپتۇ. ئۇيەردە مەھەممەت لىتىپ بەگ بىلەن كۆرۈشكەندىن كېيىن ئويتوغراق، سوغراق، نىيىلەردىن ئۆتۈپ، چەرچەنگە بارغان بولسىمۇ قالماقلارنىڭ ئۆزى تۇرماق سايىسىمۇ كۆرۈنمەپتۇ. ئەمما مەھەممەتلىتىپ بەگ «ئەسلى ئۇلار ئون نەچچە كۈن يېزا قىشاقلاردىكى بىگۇناھ رەئىيەتنى قىرىپ، بۇلاڭ-تالاڭ بىلەن مەشغۇل بولغاندا، ئۇلا بىلەن مەنمۇ نەچچە مەرتەم ئېلىشقان. قارىسام ئۇلارنىڭلەشكەر كۈچى خېلىلا كۈچلۈك بولغاچقا، ئالمادىس ئەشلار يۈغۇناپ كەتمىگىدى دەپ ئەنسىرەپئوردىغا خەۋەرقىلغان ئىدىم، ھازىر ئۇلارنىڭ يا ئاسمانغا چىقىپ كەتكەنلىكىنى، يا يەرگەكىرىپ كەتكەنلىكىنى بىلەلمىدىم» دەپ ھەسرەت چېكىپتۇ، دەرھەققەتمۇھەممەت مۆمىن سۇلتانمۇيولدا كۆيۈپ كەتكەن ئۆيلەرنى، ئىگىسىز كۆمۈلمەي قالغان جەسەتلەردىن كۆرۈپتۇ، ياۋنىڭمالمانچىلىق پەيدا قىلغىنى راست ئىكەن.

بۇ ئەشلار ئەنە شۇنداق تىزلا ئاخىرلاشتى. بۇنىڭدىنئابدۇللاخان تولىمۇ تەئەججۈپلەندى. ئۇلار شۇنچە ئۇزۇن يوللارنى بېسىپ كەلسۇنۇ، ئەممايەنە ئۆزلۈكىدىن غايىب بولسۇن؟ يەنە تېخى چوڭ

قوشۇن بىلەن بىرەر مەردەم ئېلىشمايلا...ئۇ كۆپ ئويلانغان بولسىمۇ، بۇنىڭ تېگىگە يېتەلمىدى. ئەمما بۇ ئىشنىڭ بىرەر يىلغا قالمايلا سىرى يېشىلدى.

قالماقلار خانلىق قوشۇنىنىڭ قايتقانلىقىدىن خەۋەرتاپتىمۇ ياكى ۋاقتى سائىتى كەلدى دەپ قارىدىمۇ، بۇ قېتىم خوتەنگە ھۇجۇم قىلغان ئىدى، خوتەنىنىڭ نايىپ ئەمىرى شاھ بەگنىڭ ئورنىغا تەيىنلەنگەنلىكىگە ئانچە ئۇزۇن بولمىغانئابدۇللاخاننىڭ ئىنىسى ئىبراھىم سۇلتان قول ئاستىدىكى مەھەممەت مەنسۇر بەگ، مىرزا شەبا سجۇرا سالار بىلەن سېپىلدىن سىرتقا چىقتى-دە، ياۋ لەشكەرلىرىگە بىر ئۇن يېتىم يىراقلىققاكىلىپ سەپ تۈزۈپ بولا-بولالمايلا، ياۋ سەرەتان كۈنلەردىكى قىيانلىق تاشقىندەك يوپۇرۇلۇپكەلدى، ئىككى تەرەپنىڭ لەشكەرلىرى بىردىنلا ئارىلىشىپ كەتتى. بۇنى كۆرۈپ ئىبراھىم سۇلتانچاپچىپ تۇرغان تۇلپارىنىڭ تىزگىنى قويۇۋەتتى-دە، كۈچلۈك كۈن نۇرىدا بېسى لاۋىلداپكۆزنى چاقنىتىدىغان شەمشىرىنى ئويناتقىنچە ئالدىغا ئوچرىغانلىكى ياۋنى قىرىشقا باشلىدى. ئۇرۇش ئالاھازەل ئىككى چاي قاينىغۇچىلىك ۋاقىت داۋاملاشتى. ئەتراپنى قىلىچ-نەيزىلەرنىڭبىر-بىرىگە ئۇرۇلغان چاغدىكى جاراڭ-جۇرۇڭلىرى، يارىلانغانلارنىڭ ئاھۇ-زارى، ئۆلگەنلەرنىڭجەسەتلىرى بىر ئالدى. شۇ ئەسنادا ياۋنىڭ سانغۇنى ئىتىنىڭ بېشىنى كەينىگە بۇراپ ماڭدى، بۇنى كۆرۈپ، بىرەر يۈزگە يېقىن لەشكەر ئۇنىڭغا ئەگەشتى.

- قىرىڭلار، - بار ئاۋازى بىلەن ۋاقىردى ئىبراھىمسۇلتان ئۇلارنىڭ قايتقانلىقىنى كۆرۈپ. لەشكەرلەر ئىبراھىم سۇلتاننىڭ بۇيرۇقىنى ئاڭلاپ، ياۋنىڭ كەينىدىن قوغلاشقا باشلىدى. ئىبراھىم سۇلتانمۇ شامالدەك تىز چاپىدىغان، ئادەمگە ئۇچۇۋاتقاندەك تۇيغۇ بېرىدىغان ئارغىماقنى كۈچ بىلەن تېقىمدىدى. ئۇلار شۇ يۈرۈشدەياۋنى يۈرۈڭقاش دەرياسىغىچىلىك قىستاپ كەلدى. ئۇلاردىن 40-50 ئاتلىق دەريادىن ئامان-ئىسەنئۆتۈپ. قارشى قىرغاققا

چىققاندىن باشقا، قالغانلىرىنىڭ ئۆلگىنى ئۆلۈپ، ئۆلمىگەنلىرى نەرە تارتىپ ئېقىۋاتقان يۇرۇڭقاش دەرياسىنىڭ سۈيى يالماپ كەتتى. ئەمما ئىبراھىم سۇلتاننۇسرەت قۇچۇپ قايتىپ كېلىپ، لەشكەرلىرىنىڭ سانىنى ئېدىتلاۋاتقاندا، بىردىنلا قايغۇغا چۆكتى. چۈنكى ئۇنىڭ ۋەزىرى مۇھەممەت مەنسۇر بەگ بىلەن لەشكەرى ئىشلار سانغۇنى مىرزاشەھباز جۇراسلار ئۇرۇشتا قازا قىلغان ئىدى. بۇ ئىشلار يۈز بەرگەندە، ئابدۇللاخان ئۇۋئۇۋلاش ئۈچۈن يېخسار تەرەپكە راۋان بولغاچقا، خوتەندىكى بۇ جەڭدىن تولىمۇ كىچىكىپخەۋەر تاپقان بولسىمۇ، ئىبراھىم سۇلتانمۇ جەڭدە كۆرسەتكەن باتۇرلۇقىغا ئاپىرىن تەھسىنلەرئوقۇغان ئىدى. ئابدۇللاخان ئېغىر ئۇھسىنىپ قويغاندىن كېيىن، كۆزلىرىنى لەپپىدە ئېچىپ، ئۆزىگە قاراپ ئولتۇرغان بىكاۋۇل بەگكە كۆزىنى شەرەتلىدى. بىكاۋۇل بەگ ئېغىزدىغا يىغىلغانسېرىق سۈنى غورتتىدە يۇتىۋەتكەندىن كېيىن، جامغا بولدۇقلىتىپ مەي قويدى، خان دەل شۇنىكۈتۈپ تۇرغاندەك، جامنى قولىغا ئالدى، ـ دە، لېۋىگە تەگكۈزۈپلا ھەممىنى سوغۇق سۇ ئىچكەندەكغۇتۇلدىتىپ ئىچىۋەتكەندىن كېيىن، جامنى دوستۇرخانغا قويۇپ، گەۋدىسىنى يەنە ياستۇققاتىرىدى. شۇ تاپتا ئۇنىڭغا كۈچلۈك ئەپيۇن ئارىلاشتۇرۇلغان مەي خېلىلا تەسىر قىلغان بولۇپ، قەلبىدىكى تەشۋىش، ئۈمىدسىزلىك، غەم ـ غۇسسىلار ئاستا ـ ئاستا يوقىلىشقا باشلىغان ئىدى. شۇنداق بولسىمۇ، يەنىلا كۆزى ئوردا قوۋۇقى تەرەپتە بولۇپ، كېرىيەدىن بىرەر خەۋەر كېلىپقالىدىغاندەك تۇيغۇدا ئىدى.

ـ ھىندىقۇش مىرزا جانابلىرى كەلدى... ـ تۇيۇقسىزھۇدەيچى بەگنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى. ئابدۇللاخان ئورنىدىن سەل قىمىرلاپ تاپسىدا قول باغلاپتۇرغان ھىندىقۇش مىرزىنى كۆردى ـ دە ئورنىدىن تۇرمايلا، قولى بىلەن يان تەرىپىنى كۆرسەتتى.

ـ قىنى جانابلىرى، بۇ يەرگە مەرھەمەت...

- بولدى. بە ھۆزۈر ئولتۇرسىلا. - ھىندىقۇش مىرزاتەئەرزو بىلەن ئېگىلدى

- بولدى چىقىۋەرسىلە... - ھىندىقۇش مىرزا ئەمدىيەنە تارقارتىشىنىڭ ئۆرۈنسىز ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىپ، خاننىڭ يېنىغا كەلدى- دە يۆكۈنۈپئولتۇرغا ندىن كېيىن، گەپنى قەيەردىن باشلاشنى بىلەلمەي قالدى.

- شاھىنشىندىن قايتىشلىرىمۇ؟- سۇرىدى خان خۇمارلاشقانكۆزلىرىنى بۇ ئىشەنچلىك، سادىق ئەمىرىگە تىكىپ.

- شۇنداق ئالىيلىرى، شاھىنشىندىن ئۇدۇل كەلدىم، باشقىلار قايتىپ كەتتى.

- ھە... خان نېمىشقىدۇر گېپىنىڭ داۋامىنى ئۇزۇۋېقويدى- دە، ئېغىر خورسۇندى.

- يەنە شۇ كېرىيە تەرەپنىڭ ئىشى بىلەن كۆڭۈللىرىبىسەرەمجانمۇ ئالىيلىرى ؟، - سورىدى ھىندىقۇش مىرزا خاننىڭ شارابتەرسىرىدىن قىزىللىقيۈگۈرگەن چىرايىغا تىكىلىپ.

- شۇ نداق، مىرزا با باقبەگ كەتكىلى نېكەم، يا ئاق، يا كۆك ھېچبىر ئۇچۇر يوق، نېمىشقىكىن ئويلىماي، خىيال قىلماي دېسەممۇ كۆڭلۈم ئاشۇ يەردە.

- بۇنىڭدىن تەجۈپلەنمىسىلە ئادالەتپاناھ شاھىم، يول ئۇزۇن مۇشەققەت كۆپ. بەلكىم جانابى مىرزا باباقبەگ ئۇل دىيارىغا ئەمدىلەتىنيېتىپ بارغاندۇ. پېقىرنىڭ ئۆيچە بۇ ئىشقا ئارتۇقچە ۋاھىم يېيىشجايىز ئەمەستۇر، جانابىسانىغۇن پاش بولغان ئىكەن، كۆڭۈللىرىنى توق، ئۆزلىرىنى خاتىرجەم تۇتسىلا.

- ئوغۇ شۇ، مىرزا باباقبەگنىڭ لەشكىرى ئىشلاردايەمى بار. ئۇزۇندىن بۇيان نۇرغۇن لەشكىرى يۈرۈشلەردە پەم- پاراستى، ئاجايىپ لەشكىرىتالانتى بىلەن دىققەت نەزىرىمدىن تامامەن ئۆتكەن. ئەمما ياۋمۇ بۇ قېتىم قىلىچنى بىلەپكەلگەن، شۇڭا...

ـ دېگەنلىرى بەرھەق ئەمما بىز گۇل دىيارىمىنىڭ ھازىرقى ئەھۋالىنى تازا بىلىپ كەتمەيمىز. ئۇنئىڭ ئۇ ستىگە خۇدا بەردى بەگمۇ بۇرۇن ئۆزلىرىنىڭخىزمەتلىرىدەئۇزۇن يىل بولغان. مىجەزى چۇس بولغىنى بىلەن خانلىققا بولغان ساداقىتىنىڭ شەك ـ شۈبھە يوق.

ـ دۇرۇس، بۇ تەرىپىگە گەپ كەتمەيدۇ. شۇنداقتىمۇنىمىشقىكىن، كۆڭلۇم خاتىرجەم ئەمەس. كېچىسى ئۇخلىسامىمۇ، چۇشۇمدە شۇ ئىشلار زاھىر بولۇپئارام بەرىۋاتىدۇ...، ـ خان سەلگىنە تورۇۋالغاندىن كيىن سۆزىنى داۋاملا ـ شتۇردى، ـ ئۇنىڭ ئۇستىگە كېرىيە باشقا جايلارغا ئوخشىمايدۇ. ئۇ دىيار سەلتەنەتىمىزنىڭ شەرقىي دەرۋازىسى. خانلىقىمىز قۇرۇلغاندىن بۇيان ئىلگىرى ـ ىكى خاقانلارمۇ ئۇ زېمىنى مۇداپىئە قۇرغىنى قىلىپ، چەرچەن، چاقىلىق، كۆكنۇر تەرەپلەردە پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتقان غەيرى مۇسۇلمانلار، چالىش، يۇلتۇز قاتارلىق جايلاردا پاراكەندىچىلىك تۇغدۇرۋاتقان قالماقلارنى توسۇپ، زېمىنىمىزنىڭپۈتۈنلۈككە كاپالەتلىك قىلىپ كەلگەن، تېخى يەنە ئۇ زېمىنى ئارقا سەپ بازىسى قىلىپ، تىبەت تەرەپلەرگە جازا يۈرۈشى ئېلىپ بارغان، شۇڭا كېرىيەدەك مۇھىم ئورۇنغا سەل قاراشخانلىقىمىزغا سەل قاراش بىلەن باراۋەردۇر.

ـ دانا پىكىر، پېقىر ئالىيلىرىنىڭ قاراشلىرىغا تامامەنقوشۇلىمەن. شۇڭىمۇ خېلى بۇرۇنلا يۈرۈڭقاشتىن چاقىلىققىچە بولغان زېمىننى خانلىقىمىزھاكىمبەگلىك تۈزۈمى بىلەن باشقۇرۇۋاتىدۇ ئەمەسمۇ ؟،

ـ ئىلگىرى مىرزا شاھىت بەگ، مىرزا مۇھەممەت لىتىپلار ھاكىمبەگ بولغان ئۇ زېمىندا ھازىر خۇدابەردى بەگدەك ئىشەنچلىك. ئادەملىرىمىز بار شۇندا ـ قتىمۇ، ئۇ يەرنىڭ ھازىرقى ئەھۋالى ئۆزگىچە. سىلىنىڭ تازا خاتىرجەم بولالمايۋاتقانلىقلىرىنىتامامەن چۈشىنىمەن. خان

ئۇنىڭ سۆزىنى تەستىقلىغاندەك بېشىنى لىڭشىتىپ قويغاندىن كېيىن بىردىنلا جىمىپ قالدى. بۇنى كۆرۈپ، ھىندىقۇش مىرزا يەنە ئېغىز ئاچتى.

- مۇشۇ كۈنلەردە خوتەندە ئىبراھىم سۇلتان بولغان بولسىدى، سىلىنىڭ باشلىرىنى ئاغرىتىۋاتقان بۇ ئىشلار تامامەن ئۆز يولىدا بىر تەرەپ بولۇپكەتكەن بولاتتى. ئەپسۇس...

ھىندىقۇش مىرزىنىڭ سۆزى تۈگىمەستىنلا، ئابدۇللاخان ئۇنىڭغا مىختەك تىكىلدى. بۇنى كۆرگەن ھىندىقۇش مىرزا ئۆزىنىڭ ئويلىمايلا گەپ قىلىپ سالغانلىقىدىن ئەندىكىپ، تىزلا يەرگە قارىۋالدى. خان بۇ سادىق ئەمىرگە سەلگىنە قاراپتۇرغاندىن كېيىن، قولىنى دۇستۇرخاندىكى جامغا سوزدىيۇ، يەنە تىزلا تارتتى-دە، ئەپسۇسلانغاندەك بېشىنى چايقاپ قويدى. ئەمما ئاشۇ بىر ئېغىز گەپ خاننىڭ كۆڭۈل ئارامىنى بىردىنلا بۇزۇپ، خىيال دەرياسىغا سۆرەپ كىردى.

ئابدۇللاخان خانلىق تەختتە ئولتۇرغاندىنكىيىن. خانلىقنىڭ ئىلگىرىكى ئەنئەنىلىرى بويىچە ئۆزىنىڭ ئۇرۇقتۇغقانلىرىنى قەشقەر، ئاقسۇ، خوتەنلەرنىڭ نايىپ ئەمىرى، ناھىيەلەرنىڭ ھاكىمبەگلىككە تەيىنلەپ، يۇرتىدارچىلىق ئىشلىرىبىلەن مەشغۇل بولۇشى ئۈچۈن شارائىت يارىتىپ بەرگەندىن باشقا يەنە نۇرغۇن زېمىنلەرنىئۆزىنىڭ يېقىنلىرى، ئوردا ئەمىرلىرى ۋە قانداشلىق مۇناسىۋىتى بولغان كىشىلەرگە ۋەخپەقىلىپ بەردى. لېكىن كۈنلەرنىڭ ئۆتىشى بىلەن ئالغاچىلار ۋە ئۆزىنىڭ ئىشەنچىلىك كىشىلىرىئارقىلىق ئېرىشكەن مەخپىي خەۋەرلەرگە قاراپ، ئۆزىنىڭ خانلىق تەختىدىن ئايرىلىپ قالغاندەك تەشۋىشلىنىشكە باشلىدى-دە، بىردىنلا ئىچىگە قورقونۇچ چۈشتى. «بۇرۇنقى خانلارمۇ ئۆزىيېقىنلىرى، ئۇرۇق-ئەۋلا-تلىرى تەرىپىدىن تەختتىن ئايرىلغان. سەللا بىخۇدلۇق قىلسام، مەنمۇ ئاشۇ قىسمەتلەرگە دۇچار بولمايمەن دەپ ھۆددە قىلالمايمەن. شۇڭا ئېھتىيات قىلىشىم كېرەك. ئېھتىيات قىلغاندىلا ئاندىن ئۆز ئىچىمىزدىكى دۈشمەنلەردىن ساقلانغىلى، ئۇلارنىڭخاكى ئاشكارا خاكى يوشۇرۇن

سۈيقەستلىرىدىن ساقلانغىلى بولىدۇ» ئۇ شۇ خىيالغا كەلگەندىن باشلاپ، ھەممە ئىشقا شۈبھە
بىلەن قارايدىغان بولۇپ قالدى. شۇڭا خوتەن، ئاقسۇلارنىڭنائىپ ئەمىرلىرى ۋە خانلىقتا كۆزگە
كۆرۈنۈپ قالغان كىشىلەرنى بىر ئامالىلار بىلەن ئورداخىزمەتلىرىدىن چەتلەشتۈردى. قالماقلارنىڭ
خوتەنگە قىلغان باسقىنىنى قىلچە ئىككىلەنمەي تۇسۇپ، جەڭدە زور خىزمەتلەرنى كۆرسىتىپ،
خانلىق ئۈچۈن تۆھپە قوشقان ئىنىسى ئىبراھىمسۇلتاننىمۇ شۇسەۋەبتىن نائىپ خانلىق
ئەمىلىدىن ئېلىپ تاشلىغان ئىدى. شۇنداقتىمۇ خان بۇنىڭلىق بىلەن بولدى قىلمىدى. ئۇ
ئوردىنىڭ ئاساسلىق ھوقۇقلىرىنى يات كىشىلەرنىڭ قولىغاتۇتقۇزدىيۇ، ئەمما كېيىنچە يەنە
مالىمانچىلىقنىڭ شەپىسىنى سىزىپ، ئۇرۇق-تۇققانلىرىغاتايىنىشقاباشلىدى. شۇ قاتاردا
خوتەننىڭ نائىپ ئەمىرلىكىنى نەۋرىسى-قەشقەرنىڭ نائىپئەمىرى يۇلۋاسخاننىڭ ئوغلى
ئەبەيدۇللا سۇلتانغا تۇتقۇزغان ئىدى.

ئارىنى ئېغىر سۈكۈناتلىق باسقان ئىدى. ئابدۇللاخانھىندىقۇش مىرزىغا كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا
قارىدى. ھىندىقۇش مىرزا ھېلىھەم باياتىنقىدەك بېشىنى تۆۋەن سالغان ھالدا ئولتۇراتتى. بۇنى
كۆرۈپ، خاننىڭ خىيالىدىن بىر ئىش كەچكەندەكبولدى-دە يەر تېگىدىن بىردە ئابدۇللاخانغا،
بىردە خانلىق سەلتەنەتىنىڭ ئابرۇيلۇق سانىغۇنغاقاراپ، ئۆزىگە ئەزەلدىن خانغا يېقىن
ئولتۇرۇپ، ھەمسۆھبەت بولۇشنىڭ نېسىپ بولمىغانلىقىدىن ئۇكۇنۇپ، ھەسرەت چېكىۋاتقان
بىكاۋۇل بەگگە قاراپ بېشىنى لىڭشىتتى. بۇنىڭ بىلەن بىكاۋۇلبەگنىڭ قانات يا ساپ ئۇچۇشقا
تەييار بولغان خىياللىرىنىڭ قانىتى بۇغۇشلاندى،-دە ناھايىتىتىزلىكتە جامغا مەي قۇيدى.

- يەنە بىرنى قۇيۇڭ، ھىندىقۇش ئەمىر بىلەن كۆتۈرىۋېتەيلى.... . بۇ گەپنى ئاڭلاپ،
بىكاۋۇل بېگىنىڭ چىرايى سەل بۇزاردى. ئۇ ئەتىگەن خاننىڭ ئۆزاپىغاقاراپلا، قاشتېشى جامدىن
ئىككىنى تەييار قىلغان ئىدى. مانا ئەمدى ئۆز نېسىۋىگە باشقا بىراۋنىڭ شېرىك

بولىدىغانلىقىنى كۆرۈپ، غۇژژىدە ئاچچىق كەلدىيۇ، ئەمما چاندۇرماستىلا يەنە بىر جامغىمۇ مەي قويدى.

- ئالسىلا ئەمىر، مۇ شۇ كۈندە كۆڭۈلگە شادلىق بېغىشلايدىغىنى، ئادەمنى غەم - غۇ سىسە، بولمىغۇر خىياللاردىن نېرى قىلىدىغىنى مۇشۇ مەي ئىكەن. ئىككىمىزبىردىن كۆتۈرەيلى.. ھىندىقۇش مىرزا خاننىڭ قىزارغان كۆزلىرىگە قاراپ، ئۆزرە سورىماقچى بولغاندەك ئېغىزىنى ئۆمەللىدىيۇ. ئەمما نېمىشقىكىن بوغۇزىغا كېلىپ قالغان گەپنى يۇتىۋەتتى. شۇ چاغدا ھۇدەيچى بەگنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى.

- سەلتەنەتىمىزنىڭ ئۇلۇغ خاقانى، ئادالەتپاناھ ئابدۇللا خان ئالىيلىرىغا مەلۇم بولغاي!، مىرزا باباقبەگ جانابلىرى ئىۋەرتكەن چاپارمەنكەلدى.

- تېز باشلاپ كىرسىلە، - خان بىردىنلا ئورنىدىن قوزغىلىپ، ھۇدەيچى بەگكە يۈزلەندى، چاپارمەن ئۇدۇل مۇشۇ يەرگەكەلسۇن. . ...

ھىندىقۇش مىرزا خاننىڭ بۇ ئىشىغا قاراپ كۈلۈمسىرىدى. ئەمەلىيەتتە ئۇمۇ نەچچە ۋاقتتىن بىرى نۇرغۇن جەڭگاھلاردا ياۋغا قارشى بىرلىكتە ئاتلىنىپ، مىجەز - خۇلقىنى ئاياغىدىكى ئاشتەك بىلىپ كەتكەن مىرزا باباقبەگدىنىڭ يولغا چىققاندىن بىربىرەر ئۈچۈر بەرمەي كېلىۋاتقانلىقىغا قاراپ، خىلمۇ - خىل ئويلارغا گىرىپتار بولغان ئىدى. مانا ئەمدى ھۇدەيچى بەگنىڭ مەلۇماتىنى ئاڭلاپ، ئۇمۇ بىردىنلا خۇشال بولدى. شۇ ئەسنادائاددىيلا كېيىنگەن، ياز ئوتتۇرا بولغانلىقىغا قارىماي، سەرگەز چاپىنىنىڭ ئۈستىدىن پوتاباغلاپ، بېشىدىكى تاشلانمىغان تەلپىگىنى چۆكۈرۈپ كىيىۋالغان بىرى ھۇدەيچى بەگنىڭخېيىنغاكەلدى - دە، خانغا ئادەت بويىچە تازىم بەجا كەلتۈرگەندىن كېيىن، تەلپىگىنى بېشىدىن ئېلىپ، ئۇنىڭ قېتىغا تۇجۇپىلەپ ئورۇنلاشتۇرۇلغان بىر پارچە مەكتۇپنى ئالدى - دە، بېشىدىن ئېلىپكۆتۈردى

- مىرزا باباقبەگ جانابلىرىنىڭ خان ئالىيلىرىغا يوللىغان مەكتۇبى..

. ئابدۇللاخاننىڭ كۆز ئىشارىتى بىلەن ھۇددەيچىبەگ ئۇنىڭ قولىدىن مەكتۇپنى ئالدى-دە، دوستۇرخاننىڭ چۆرىسىدىن ئايلىنىپ، خاننىڭ يېنىغا كېلىپ، تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ سۇندى. ئابدۇللاخان مەكتۇپنى ئالدىراپ ئېلىپ، خەتكە تىز-تىزكۆز يۈگۈرتتى،-دە، ھەيران بولغاندەك كۆزلىرىنى يوغان ئاچتى. بۇنى كۆرۈپ، ھىندىقوشمىرزىنىڭمۇ ئىختىيارسىز قوشۇمىسى تۈرۈلدى.

- كۆرۈپ باقسىلا،-خان مەكتۇپنى ھىندىقوش مىرزىغاتەڭلىدى. ھىندىقوش مىرزا خاننىڭ قولىدىكى خوتەن قەغىزىگە قومۇش قەلەم بىلەن يېزىلغانمەكتۇپنى ھېترام بىلەن ئېلىپ، ناھايىتى تېزلىكتە ئوقۇپ چىققاندىن كېيىن، ھەيران بولغاندەك، ئۆزىگە سوئال نەزىرى بىلەن قاراپ ئولتۇرغان خانغا قارىدى.

- بولدى، كۆتۈرۈۋەتسىلە ھىندىقوش جانابلىرى، مەنمۇ ئۆللالەم ئەشۇنداقمىكىن دەپ ئويلىغان ئىدىم، مەيلى خەيرىيەت،« مۇسۇلمانچىلىقمۇ ئاستا-ئاستا» دەپتىكەن. بۇ ئىشلارمۇ مۇشۇنداق بولىدىغان ئوخشايدۇ، -ئابدۇللا-خان ھىندىقوشمىرزىنىڭ مەكتۇپتىكى ئىشلار ئۇستىدە ئېغىر تۇسۇماقچى بولغاندەك ئالدىدىكى جامنى قولىغائالدى،

- بۇ جاھاننىڭ ئىشلىرى مۇشۇنداق ئوخشايدۇ. ھەممىنى ياراتقۇچى ئىگەم بىلىپ تۇرغۇچىدۇر.

ئابدۇللاخان سۆزلەۋېتىپ ھىندىقوش مىرزىغا مەنىلىك قاراپ قويدى-دە، جامنى لېۋىگە ئاپاردى. ئۇنىڭ نېمە مەقسەتتە بۇ گەپلەرنى دەۋاتقانلىقنى ئاللىقاچان چۈشىنىپ ئۈلگۈرگەن ھىندىقوش مىرزىمۇ ئەمدى سۆزسىز ئالدىدىكى شارابنى ئىچمىسەبولمايدىغانلىقنى ھېس قىلىپ

«چۈشەندىم» دېگەندەك بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى. ئەمما باياتىنبىرى كىرىيەدىن كەلگەن مەكتۇپتا نېمىلەرنىڭ يېزىلغانلىقىنى بىلىشكە تولىمۇ تەقەززابۇلۇپ ئولتۇرغان بىكاۋۇل بەگ بۇ سىرلىق گەپ، ئىما-ئىشارەتلەردىن ھېچنېمىنى چۈشىنەلمەي ھەيرانلىق ئىچىدە خىيالغا پاتتى.

خاننىڭ خاس خانىسىدىكى شاھانە شامدانلار ئۆي ئىچىنى سۈس يورۇتۇپ تۇراتتى. خان ئالدىدىكى شىرەدىكى سوۋۇپ تۇۋغا كېلىپ قالغان جايدىن ئىككى-ئۈچ ئوتلامئىچىپ، رەڭدار گۈللەر چېكىلگەن پىيالە چوڭلۇقتىكى ئەتىۋارلىق قاچىنى ئەسلى ئورنىغاقويۇپ قويغاندىن كېيىن، باياتىن بىرى ئۆزىگە، «ھەر نېمە گەپ بولسا ئوچۇق دېسىلە، ئەنھەزرىتىم، قۇلىقىم سىلىدە» دېگەندەك تىكىلىپ ئولتۇرغان ھىندىقۇش مىرزىغا قارىدى. ئۇنىڭسىزمۇ بۈگۈنكىدەك تىنجىق ئىسسىقتا خاس خانىغا كىرىپ بولغىچە، مۇلازىملارغا ئىشىكنىلا ئەمەس خانىنىڭدەرىزە، تۈڭلۈكىرىنىمۇ چىڭ ئەتتۈرۈۋەتكەنلىكىنى، ھەتتا خاس خانە ئەتراپىدىغا ھېچ كىشىنىڭكەلمەسلىكى-نى، باشقىلارنىڭ ئۆزىنى ئاۋارە قىلماسلىقىنى تاپىلىغانلىقىنى كۆرۈپ، ئۆزىنىخاننىڭ چاقىرىشىدا مۇھىم ئىش بارلىقىنى ھېس قىلىپ يەتكەن ھىندىقۇش مىرزا خاننىڭ ئەمىلىمۇددائىىنى بىلمەكچى بولغاندەك تىكىپ ئولتۇراتتى.

- ئەتىگەنكى مەكتۇپتىن ئۆزلىرىمۇ خەۋەر تاپتىلا، - دېدى ئابدۇللاخان خېلى ئۇزۇن جىمجىتلىقتىن كېيىن، ئۆيدىكى ئېغىر بۇرۇقتۇم ھالەتكەچىدىيالمىغاندەك پەس ئاۋازدا ئېغىز ئېچىپ، - مىرزا باباقبەگ ئەمىر كىرىيەگە يېتىپ بېرىپتۇ. ئەمما تېخى ياۋىنىڭ ئەلىمى-تەلىمىنى بىلەلمىگەن ئوخشايدۇ. قارىغاندا بۇ ئۇرۇش خېلى ئۇزۇنسۇزۇلىدىغاندەك، شۇڭا مەنمۇ ئاز-تولا ۋاھىم يەپ قالدىم.

— ئەنھەزىرىتىم خاتىرجەم بولغايلا، مىرزا باباقبەگ لە شكىرى ئىلىمگە پىدىشقان ئادەم. ئۇ بار جايدىن ھەرگىز چاتاق چىقمايدۇ. بۇنداق دىيىشمىنىڭئۇل مۇددىئاسى شۇكى، كەمىنە پېقىرلىرى ئۇ سەركەردە بىلەن نۇرغۇن ئۇرۇشلاردا بىرگە بولغانمەن. مىجەزى ماڭا بەش قولدەك ئېنىق. ئادەتتە يەكمۇ-يەك ئېلىشىشتىن باشقا يەنە پەم-پاراسەتبىلەن ياۋنى ئاسانلا قىلتاققا دەسسىتىپ، خاكى چوڭ، خاكى كىچىك ئۇرۇشلارنىڭ ھەممىسىدە ئۆز ئىستىداتىنى نامايەن قىلىپ كەلگەن. — بۇ تەرىپى ماڭىمۇ ئايان. ئەمما بۇ قېتىمقى ئۇرۇش باشقا ئۇرۇشلارغا ئوخشىمايدۇ. كېرىيەدە پۇت تىرەپ تۇرالمىساق، خانلىقمۇ ئېغىرتالاپەتكە ئۇچرايدۇ، شانۇ-شەۋكىتى يەر بىلەن يەكسان بولىدۇ دېگەنلىكتىن بېشارەت، جانابىئەمىر. ...

— كۆڭۈللىرىنى چۈشىنىمەن ئادالەتپاناھىم. ئۇل دىيارراستىنلا ئىستىراتېگىيەلىك ئورۇن. ئالدىنقى خانلارمۇ بۇنى ئالىدقاچان بىلىپ يەتكەن. بىزگىلائەمەس، ئەل رەئىيەتكىمۇ سىر ئەمەسكى، مەرھۇم سەئىدىخان، ئابدۇرېشىت خانلارمۇخۇتەن زېمىنىدا باقىيغا رىھلەت قىلغان. شۇڭا ئۆزلىرى دېگەندەك بۇ ئىشنى چوقۇم «زىخمۇكۆيمەيدىغان كاۋاپمۇ كۆيمەيدىغان» ھالدا بىر تەرەپ قىلىش تولىمۇ زۆرۈر دۇر. ئابدۇللاخانىيېشى 45-46لەردىن ئاشقان بولسىمۇ، ئەمما كىشىگە ياش، نەۋقىران يىگىتلەردەك تۇيغۇ بېرىدىغان، بىر جۈپ قوي كۆزلىرىدىن پەم-پاراسەتلىكى چىقىپ تۇرىدىغان بۇ ئەمىرنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭمۇ ئۆز مۇددىئاسىغا يېقىن سۆزلىۋاتقانلىقىنى سىزىپ، كۆڭلى ئازتولا ئەمىن تاپقاندەكبولدىيۇ، ئەمدى ئۆز نىيىتىنى ئاشكارلىسا بولىدىغانلىقىنى ھېس قىلدى. — سىلىچە كېرىيەتەرەپلەرگە ئۆزۈم ئاتلانسام قانداق بولار؟ — سورىدى خان سىنچى كۆزلىرىنى ھىندىقۇش مىرزىغا تىكىپ.

ھىندىقۇش مىرزا بۇ گەپتىن سەل ھەيران بولدى. ئۇ خاننىڭ كېرىيەتەرەپنىڭ ئىشلىرىدىن تازا دېگەندەك خاتىرجەم بولالماي يۈرگەنلىكىنى سېزىپ تۇرىۋاتسىمۇ، ئەمما بۇنداق خىيالغا

كېلىپ قالار دېگەننى ئەسلا ئويلاپ باقمىغاچقا، دەماللىققا نىمەدەپ جاۋاب بېرىشىنى بىلەلمەي قالدى. ـ بۇ ھەقتە كۆپ ئويلاندىم. ئاخىرى شۇنداق قىلاي دېگەنيەرگە كەلدىم، جانابلىرى، ـ دېدى خان بىردىنلا ئورنىدىن تۇرۇپ، رەشىدار خوتەن گىلەمسىپىلىنغان خانە ئىچىدە ئۇياقتىن ـ بۇياققا ماڭغاچ، ـ «ياقسام، يىشارمۇ كۆمسەممۇ» دەپتىكىلىنىشىنىڭ ئورنى قالمىدى. راست گەپنى دېسەم خېلىدىن بىرى قانداق قىلىشىنى بىلەلمەيئارسالدى بولۇپ قالغان ئىدىم. ئەمما ئەتىگەنكى مەكتۇپنى تاپشۇرۇۋالغاندىن كىيىن، ئەمدىئىككىلىنىشنىڭ ئورنى قالمىدى.

ـ ئەگەرئۆزلىرى بولمىسىلا، ئوردىدا بىرەرئەھۋال يۈز بېرىپ قالماس؟ ئابدۇللاخان بۇ گەپنى ئاڭلاپ، دەرھال قەدەملىرىنى توختىتىپ بايامقى ئورنىغا كىلىپ، ھىندىقۇش مىرزا بىلەن رۇبىرۇئولتۇردى ـ دە، «قىنى سۆزلىرىنى داۋاملاشتۇرىۋەتسىلە ؟» دېگەندەك تىكىلدى.

ـ يېقىنقىئىككى ـ ئۈچ يىلدىن بۇيان يات قوۋملارنىڭ پاراكەندىچىلىگى خېلىلا پەسكويغا چۈشۈپ قالغاچقا، ئەلنىڭ ھال ئوقىنى ھەر نېمە بولسا ئاز ـ تولا ياخشىلىپ قالدى. ئەمما ئۆزىمىزنىڭ ئىچىدىكىلەر...، ـ ھىندىقۇش مىرزا نىشقىدۇر گىپىنى تۈختىۋالدى.

ـ سۆزلىۋەرسىلەجاناپلىرى، قۇلىقىم سىلىدە. ھەر نېمە ئىش بولسا دەۋەرسىلە، بۇ يەردە ئىككىمىزدىن باشقائادەم يوق، ـ دېدى ئابدۇللاخان، ـ خاتا گەپ قىلسىلىمۇ سىلىنى كەچۈردۈم.
ـ بۇ ئىشلار ئاللىبۇرۇنغاسىر ئەمەس، شۇنداقتىمۇ ئەمىرلىربولغانىكەنمەن ئاڭلىغانلىرىمنى ئۆزلىرىگە يەتكۈزسەم. تۈزكورلۇق قىلغان بولمەن، ـ ھىندىقۇش مىرزا خاس خانە ئىچىدە ئىككىيلەندىن باشقا ئادەميوقلىقىغا قارىماي، ناھايىتى پەس ئاۋازدا سۆزلىدى،

ـ يېقىندىن بۇيانقى ئىشلارغا، قەشقەر تەرەپلەردىن كېلىۋاتقان خەۋەرلەرگە قارىسام، شاھزادىنىڭكۆزى يەكەن تەرەپكە تىكىلگەندەك قىلىدۇ. چىن يۈرىكىمدىكى گەپنى دېسەم، ئۇ ئۆزبىرىنىڭپۇشتى، ئەقلى ھۇش جايىدا بولسىلا، ئاتىسىنىڭ تەختىگە كۆز تىكمەس دەيمەن.

ئەمما يېنىدىكىلەربېشىنى ئېلىشتۇرۇپ، خانلىق ۋەسۋەسىگە سېلىپ قويسا، خۇددى بىلەلمەي قىلچى قىنىدىنچىقىرىپ سالامدىكىن دەپ قورقىمەن.

- بۇ خەتنى كۆرۈپ باقسىلا، - خان ھىندىقۇش مىرزىنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ، خاننىڭ تۆر تەرىپىدىكى رەڭدار نەقىش چىقىرىپ ياسالغان ئۈيۈقتىكى كىچىكساندۇقتىن ئالىقانچىلىك چوڭلۇقتىكى بىر پارچە خەتنى ئېلىپ سۇندى. ھىندىقۇش مىرزا خەتكى. تېزلىكتە كۆز يۈگۈرتۈپ، ئەجەپلەنگەـ نىدەك ئىتتىكلا بېشىنىكۆتۈرۈپ ئابدۇللاخانغا تىكىلدى. - ئەنھەزرىتىممۇ بۇ ئىشلاردىن ئاللىقاچان خەۋەر تېپىپ بوپلاـ دە. ئابدۇللاخان «ھەئە» دېگەندەك بېشىنى لىڭشىتتى.

- مەن تاپشۇرۇۋالغان ئۇچۇر بىلەن ئوپمۇـ ئوخشاش ئىكەن،ـ ھىندىقۇش مىرزا ئۆزىگە سۆزلەۋاتقاندەك پىچىرلىدى، - قارىغاندا شاھزادە يولۋاسخاننىڭ يېنىدىكىلەر ئۇنى تەخت ۋەسۋەسىگە سېلىپ، كۆڭلىنى ئارام تاپقۇزالمىغان ئوخشايدۇ. ـ بۇئىشلاردىن ئانچە ئەجەپلەنمىسىلە جانابلىرى، ئەلمىساقتىن بۇيان شاھلىق تەختىگە ئىنتىلمەيدىغانكىم بار دەيلا، باشقىسىنى قويۇپ تۇرغاندۇ، بوۋام سەئىدىخان زامانىسىدىن تارتىپ، ھازىرغاكەلگۈچە خانلىق تەختى غالىبلارنىڭ بولۇپ كەلگەن. شۇڭا تەخت تالىشىپ، ئاتابىلەن بالا، ئاكابىلەن ئۇكىلار ئارىسىدا ئاز بولمىغان جېدەل، تىز، ئاداۋەتلەر يۈزبەرمىدىمۇ ؟.... . لېكىن ئەقلىم ھەيران. بالام يولۋاسخان نېمىشقا شۇنداق قىلىدۇ دەيمەن؟ مەن تېخىھايات تۇرۇپ، ھېلىتتىن تەختكە كۆز تىكسە، بۇ قاملاشامدۇ؟!، سىلىدىن يو شۇرمايمەن ئەمىرجاناپلىرى، يولۋا سخان مىنىڭ پۇشتۇم، يۈرەك پارەم، مەن ئۇنى ئەمدى تېخى سەككىز يا شقاكىرگەندىلا يۈرتدارچىلىق ئىشلىرىغا پىشسۇن، ئەل رەئىيەتنىڭ خىزمىتىنى قىلىپ، كۆزى ئېچىلسۇندىگەنمەقسەتتەقەشقەرنىڭ نائىپ خانلىقىغا تەيىنلەنگەن ئىدىمغۇ ؟!... . شۇ چاغدا،

نۇرغۇن ئەمىرلىرىملا ئەمەس، خانىشىمۇ ئېغىزىدىن ئانا سۈتى كەتمىگەن بىر بالىنىڭ نايىپ خان بولۇشىغاقوشۇلماي، نەچچە يىلغىچە بېشىمنىڭ ئىچىنىمۇ-تېشىنىمۇ قاتۇرغان ئىدى. بىراق كۈنلەر ئۆتكەنسېرى ئۇلارنىڭ ئېغىزىمۇ بېسىقىپ قالدى. مانا يىگىرمە نەچچە يىل بوپتۇ. شۇنىڭدىن بۇيان ئۇبىر يۇرتنىڭ ئاستى بولۇپ، نۇرغۇن ئىسسىق-سوغۇقلارنى بېشىدىن ئۆتكۈزۈپ، يېشىغا ياش، ئەقلىگە-ئەقىل قوشۇلدى. شۇنداق تۇرۇقلۇق بۇ تەختنىڭ باشقا بىرسىگە ئەمەس، دەل ئۆزىگەتېگىل ئىكەنلىكىنى چۈشەنسە بولمامدۇ ؟!... ،-ئابدۇللاخان سۆزلىگەنسېرى قىزىشتى. -ئۇنىڭئۈستىگە خۇتەندەك مۇھىم يەرگە ئۇنىڭ ئوغلى، مېنىڭ نەۋرەم ئەبەيدۇللا سۇلتاننى نايىپخانلىققا تەيىنلىدىمغۇ؟ ئۇنىڭغا ئەمدى مۇشۇمۇ يەتمىگەندەك ماڭا پۈت ئاتسا، نېمە دېگۈلۈكئەمدى. ...

- سەۋرىقىلىسىلا ئادالەتپاناھىم، جاھاندا ئىنسان ئۈچۈن سەۋرى قىلىشتىن ئۆزگە ئۇلۇغ ئىش يوق. بەلكىم شاھزادىنىڭ ئەتراپىدىكىلەر ئۇنىڭغا ئەقىل كۆرسەتكەن، ئۇنى دەيدەيگە سالغان بولىشىمۇمكىن. ئۆزلىرى دېگەندەك شاھزادە يولۋاسخانئالىيلىرىمۇھازىر كىچىك بالا ئەمەس، بۇنداقچوڭ ئىشقا كەلگەندە، چوقۇم ئەقلىنى ئىشقا سالار. . ...

- بۇنىڭغا ھېچ ئىشەنگىم كەلمەيدۇ، ئەمىر جانابلىرى. مانا «تەنھا سۇمۇرغ» دىن كەتكەن مەخپىي مەلۇماتنامىسىنى ئۆز كۆزلىرى بىلەن كۆردىلە، ئۇنىڭ ئۈستىگە سىلىمۇ مۇشۇ مەلۇماتنامىدىكى ئەھۋالغا ئوخشاش ئۈچۈرغا ئېرىشكەن ئوخشايلا. ئىش ئاياغدىكى ئاشتەك ئېنىق تۇرسا، ئەمدى بۇ ئىشنىڭ قىلچە شۈبھىلىنىدىغان يېرى قالمىدى.

- بەلكىم شۇنداقتۇر. يېقىندىن بۇيان قەشقەر تەرەپتە غوجا ھىدىيايىتۇللا ئىشانىڭ ئىشقىيە سۇلۇكىنىڭ تەرغىباتچىلىرى كۆپىيىپ قالغانمىش، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇ زاتمۇ كۈندە دېگۈدەك

شاھزادە يولۋاسخان ئالىيلىرى بىلەن كۆرۈشۈپ تۇرۇۋاتقانمىش. پەمىچە بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسى شۇ كىشى بىلەن مۇناسىۋەتلىكمىكىن دەيمەن.

- مەنمۇئۇيان ئويلاپ-بۇيان ئويلاپ، شۇ خىيالغا كەلگەن. مانا ئىككىلىمىز-نىڭ ئويى بىر يەردىنچىقتى. مىنىڭ خوجا ئابدۇللا ئىشانغا قول بېرىپ، مۇرىد بولغىنىم پىقىرنىڭ شەخسى ئىشى. ئەمما ھاكىمىيەت ئىشلىرىدا مەيلى ئىشقىيە سۇلۇكى بولسۇن، مەيلى ئىسھاقىيە ھېچقايسىسىغا يان باسماي كەلدىمغۇ؟ تېخى ھىدايىتۇللا ئىشان بىلسە، ئۇنىڭغا تولىمۇ كەڭ قوللۇق قىلدىم. نۇرغۇن يەر، باغ، سۇ ۋەخپە قىلىپ بەردىم.

- بەلكىم ئۇ زاتنىڭ بىز بىلمەيدىغان باشقا ئويلىرىمۇباردۇر، ئالىيلىرى. ئىنسان دىگەن خام سۈت ئەمگەن، ناشۈكۈر مەخلۇق. شۇڭا باي بولغانلارنىڭ. تېخىمۇ كاتتا زەردار بولغۇسى، ئابرۇيى قازانغانسىرى ھەممىسىلا ئادەم سىزغان سىزىقىمدىن چىقما سكەن دەپ خىيال قىلىدىشى ئادەتتىكى ئىش. شۇڭا بۇ ئىشتا چوقۇم ئېھتىيات قىلىشىمىززۆرۈر ھەرگىز ئالدىراقسانلىق قىلىپ، رەقىپلىرىمىز-نىڭ تۈگمىنىگە سۇ باشلاپ. ئاداۋەتچاكلىرىنى يوغۇنتۇەتمەيلى... ... ئابدۇللاخان بېشىنى لىڭشىتىپ قويغاندىن كېيىن، بىردىنلا ھىندىقۇش مىرزىنى چاقىردىشتىكى مەقسىتىنى قايتىدىن ئېسىگە ئېلىپ سورىدى. - سىلىچە مەنكىرىيە تەرەپلەگە بارسام بولارمۇجانابلىرى ؟. ...

- بۇجەھەتتە ئۆزلىرىنىڭ خىياللىرى قانداقكىن، ئەنھەزرىتىم؟، - ھىندىقۇش مىرزا خاننىڭ كۆڭلىدىكىنىتېخىمۇ ئېنىق بىلىپ بېقىش مەقسىتىدە سورىدى. - ئۆزلىرىگە كۆپ سۆزلىمىسەممۇ چۈشۈنىدىلا، بىراق ئەندىشە قىلىدىغان يەرلىرىمۇ بار.

- چۈشەندىم، - ھىندىقۇش مىرزا خاننىڭ باياتىن بىرىگەپىنى ئەگىپ دېيىشتىكى مۇدداسىنى ئەمدىلەتىن ھېس قىلىپ يەتتى. - بۇ سەپەرگە چوقۇم چىقسىلائالىلىرى. ھەم شاھزادە

يولۋاسخانىنىڭمۇ بۇ كېرىيەگە بېرىشىغا يارلىق چۈشۈرسىلە. شۇنداق قىلغاندا، بىر چالمىدا، ئىككى پاختەكنى سوققىلى بولىدۇ ئەمما شاھزادە لەشكەر ئالمىسۇن، ئۆزىنىقوغداشقا 40 ـ 50تەك چېرىك ئېلىۋېرىپ، ئۆزلىرىنىڭ يانلىرىدا تۇرۇپ بەرسىلىلا بولىدۇ. خان ئۆزىنىڭ ئويلىغانلىرىنى ھىندىقۇش مىرزىنىڭ ئېغىزىدىن ئاڭلاپ، خۇشال بولدى ـ دە، مەنمۇنبولغاندەك بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى. ـ مەن ئەتىلا يولغا چىقاي، شاھزادىگە بۈگۈنلا يارلىق ماڭدۇرايلى، ئۇ كەينىمدىن بارسۇن. ھىندىقۇش مىرزا بۇ گەپنى ئاڭلاپ، يېنىك خۇرسىنىپ قويغاندىن كىيىن ئېغىز ئاچتى. ـ دانا پىكىر بولدى. بۇ ئىشتا شۇنداق قىلمايمۇ باشقا ئامال يوقكەن ئالىيلىرى...

بۈگۈن ئوردىنىڭ ئالدى بۆلەكچىلا قىزىپ كەتكەندى. ئوردىدىكى چوڭ ـ كىچىك ئەمىرلەرنىڭ ھەممىسى رەتلىك تىزىلىپ، خاننى كېرىيە سەپىرىگەئۇزۇتۇش ئالدىدا تۇرۇۋاتاتتى. سەپەر تەييارلىقىنى باشقىلاردىن پىنھان تۇتۇپ قىلغانسۇلتان ئابدۇللا خان ئاخشام ھىندىقۇش مىرزا بىلەن كېلىشۋالغىنى بۇيىچە بۈگۈن شەھەردىلا شاھىنشىندا ئوردا ئەمىرلىرى ئالدىدا سەپەرگە ئاتلىنىدىغانلىقنى جاكارلىدى ـ دە، باشقىلارنىڭ قانداق مەلۇماتنامىلىرى بارلىقىنىمۇ سورىماستىن شاھىنشاھتىن ئايرىلدى. بۇنى ئاڭلاپئەمىرلەر تۈرلۈك خىياللاردا بولغان بولسىمۇ، ئەمما ھېچكىم بىر نەرسە دېيەلمىدى. مانا ئەمدى ئۇنى ئۇزىتىش ئالدىدا تۇرۇۋاتاتتى.

ئابدۇللاخان ئەمىرلەر بىلەن خوشلىشىپ، ئەمدىلا شاھانە مەپىگەچىقاي دەپ تۇرۇشىغا يىراقتىن جەرە ـ ساما ئاۋازى ئاڭلىنىپ، بارا ـ بارا كۈچەيدى. خان شۇتەرەپكە قاراپ، خۇجا ئابدۇللا ئىشاننىڭ بىر توپ سوفى ئىشانلارنىڭ ھىمايىسىدە ئۆزى تەرەپكەكېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ توختىدى. شۇنىڭغى ـ چىلىك ئاۋازى تارتىملىق ياش ھاپىزنىڭ ئوقۇغانھۆكمىتىگە كېلىشتۈرۈپ

دەسسەپ، «ھۇم ـ ئاللاھۇ ھۇم »،« ھۇم ئاللاھ، ھەق دوست» دېگىنچەدوست تارتىشىپ كېلىۋاتقان سوپىلارمۇ خانغا يېقىنلىشىپ بىردىنلا توختاتتى. مەختۇمزادەخوجائابدۇللا ئىشان تېزلىكتە ئىككى قولىنى سوزغىنچە ئابدۇللاخاننىڭ ئالدىغا باردى، ـ دە، خاننىڭ قولىنى چىڭ سىقىپ تۇرۇپ سۆزلەشكە باشلىدى.

ـ ئى خانلىقىمىزنىڭ قۇياشى، ئەلنىڭ باشپاناھى، بەخت يۇلتۇزى بولغانمىش شاھىم، ئۆزلىرىنىڭ سەلتەنىمىزگە قارا سايە تاشلاپ تۇرغان ئەقلچولتا، قەلبى قارا مۇتەھەملەرنى جازالاش ئۈچۈن ئاتلانغانلىقلىرىدىن تېخى ھازىرلا خەۋەرتاپتىم ـ دە، بۇيانغا ماڭدىم. ئەگەر ئىجازەت بولسا، ئۆزلىرىگە ھەمدەم بولۇپ، ئاشۇ رىياكارلارغاقارشى ئاتلىناي دەيمەن.... مەختۇمزادە خوجا ئابدۇللا ئىشاننىڭ كۆزلىرىگە ياش ئېلىپتۇرۇپ دېگەن سۆزلىرى ئابدۇللا خاننى تەسىرلەندۈرگەن بولسىمۇ، ئەمىرلەر ئالدىدا ئۆزىنى تۇتۇۋېلىشقا تىرىشىپ، تىزلا جاۋاب بەردى.

ـ ئۆزلىرىنى بۇ مۇشەققەتلىك سەپەرگە رىيازەت چەكتۈرمەي، پىرى پۈرزۇك. پېقىرنىڭ پېشانىسىگەپۈتۈلگەن تەقدىرى قىسمەت مۇشۇ ئوخشايدۇ. شۇڭا مەنلاباراي، بولدى. ـ بۇ نېمە دېگەنلىرى ئى ئادالەتپاناھ شاھىم، ئۆزلىرىنىڭ قوللىرىغا سانجىلغانتىكەن، مېنىڭ كۆزۈمگە قادالغان ئوقتۇر، ئۆزلىرىنىڭ خىياللىرىدىن كەچكەن ئىش ئاللاھتا ئالا پېقىرغا يۈكلىگەن مۇقەددەس ۋەزىپىدۇر. بۇنداق دېسىلە كەمىنىلىرىنى كۆزگە ئىلمىغان بۇلۇلا، خانلىقىمىز ـ نىڭ تۈۋرىكى، سۈلۈكىمىزنىڭ باش پاناھى، ئەلنىڭ نۇرلۇق يۇلتۇزى بولمىشئالىلىرى. . ...

ـ يۇقسۇ، زىنھار ئۇنداق ئويلىمىغايلا. بۇ جاھانغا تۇرەلگەن ھەرپىر ئىنسان تەقدىرى قىسمەتتە پۈتۈلگىنىنى كۆرمەي ئىلاجى يوقتۇر. شۇڭا ھەرگىزبولمىغۇر خىياللاردا بولمىغايلا.

ـ كىچىدىن تاڭ ئاتارغا يېقىن چۈش كۆردۈم. چۈشۈمدە مەرھۇم دادام خوجا شادى پەدەرى بۇزرۇكمۇ، «خاقانى ئالى ئابدۇللاخان جانابلىرى بوگۈنتۇلمۇ ساۋابلىق، خەيرلىك ئىش ئۈچۈن سەپەرگە ئاتلىنىدۇ. سەن ئۇنىڭ پىرى ئۇستازى بولمىش سالاھىيىتىڭ بىلەن سۇلتانىمىزغا ئاق يول تىلەپ، دۇئا قىل» دېدىلەر. پېقىر چۈشۈمدىنئويغىنىپ، ئىككى راكەت ناماز ئوقۇپ، ئۆزلىرىگە ئاق يول، ھىجرەتلەرگە نۇسرەت تىلىدىملەر. ـ مەخدۇمزادە خوجا ئابدۇللا ئىشان ئۆزىنىڭ بىللە بېرىشقا خاننى قايىل قىلالمايدىغانلىقىغاكۆزى يېتىپ، بىردىنلا لەسسىدە بولۇپ قالغان بولسىمۇ ئەمما چاندۇرمىدى.

ـ نامىزىمنى تاماملاپ يېتىپ ئاسمان سەتھىسىگە نەزەر سالسام، ئالىيلىرىنىڭ شەرق تەرەپتىكى يۇلتۇزى تولىمۇ روشەن كۆرۈندى. قارىغاندا ئەنھەزرىتىمنىڭ ھىجرەت سەپەرلىرىنىڭ يوللىرىتۇز، دۆلەتلىرى يەنىمۇ زىيادە بولغىدەك. ـ بىرى بۇرزۇكنىڭ سۆزلىرىگە ماشائاللا، دېگەنلىرىكەلسۇن. ـ ھىجرەت داۋامىدا تەنلىرىنى ئاسرىغايلا ئالىيلىرى، ئۆزلىرىنىڭ ساقلىقى ئەل رەئىسىيە ـ تىنىڭ ھۆزۈر ھالاۋىتى، سۇلۇكىمىزنىڭ بەختى. ـ ئېيتقانلىرى كەلسۇن. پىرى بۇرزۇك... ـ ئامىن...، ـ خوجا ئابدۇللا ئىشان بىردىنلا دۇئاغا قول كۆتۈردى. شۇنىڭ بىلەن ئوردائالدىدىكى كەڭرى سەينادا ئۇنىڭغا ئەگىشىپ تەخلا ۋاقىرغان سادا بىردىنلا گۈرۈلدىدى. بۇنى كۆرۈپ ئابدۇللاخانمۇ دۇئاغا قول كۆتۈردى دە، كۆڭلى نېمىشقىدۇر يېرىم بولغاندەك، ئىشانغا مۇڭلىنىپ قارىدى.

ـ پېقىرنىڭسەپەردە رىيازەت چەكمەسلىكى ئۈچۈن ئالدىمنى توسۇپ ئاۋامنىڭ بەختى ـ سائىتى ئۈچۈن ھىجرەتيۇلىغا مېڭىش ئالدىدا تۇرىۋاتىدىلا، ئەنھەزرىتىم. مۇشۇنداق ياخشى كۈن، ياخشى سائەتتە ئاتلانغايلا، قېنى مەيگە چىقسىلا... ،ـ ئىشان خاننى مەيگە چىقىشقا تەكلىپ قىلدى. ئابدۇللاخانمۇتارتىنىمايلا مەيگە چىقتى ـ دە، ئۆزىگە يېقىنلا يەردە تۇرغان

پەرمانچى بەگگە قاراپ بېشىنىلىڭىشتىپ قويىدى. بۇنى كۆرگەن پەرمانچى بەگ يۇقىرى ئاۋازدا توۋلىدى. ـ خاندىن يارلىق، سەپەر باشلانغاي. ...!

بۇ گەپ بىلەن ئاۋۋال تۇغ ـ ئەلەملەرنى كۆتۈرگەن15 ـ 20 لەشكەر، ئۇنىڭ كەينىدىن تۇلۇق قۇراللانغان ئاتلىق لەشكەرلەر، ئاندىن خانىڭمەپىسى يولغا چىقتى. ئارقىسىدىن پىيادىلىك لەشكەرلەر ئاتلاندى. خاننى ئۇزىتىش ئۈچۈنچىققان ئوردا ئەمىرلىرىمۇ، خوجا ئابدۇللا ئىشانمۇ يەنە بىرمەرتەم دۇئاغا قول كۆتۈردى. كېيىنكە ئاتلانغان كارۋان پىشىمدىن كىيىن بىپايان سايلىققا كىرىپ كەلدى. ئەتراپ تۇنۇردەكئىسسىپ كەتكەن ئىدى. تۇغچى لەشكەرلەرمۇ، ئاتلىق سەرۋازمۇ، ياياق قوغدىغۇچىلارمۇ ئىسسىق تەسىرىدىن خېلىلا بۇشىۇشۇپ كەتكەن بولۇپ، ئېرىنچەكلىك بىلەن ماڭماقتا ئىدى. مەپىنىڭسىرتىنى كۆرۈش ئۈچۈن ياسالغان كۆزنەكنىڭ يىپەك پەردىسىنى قايرىۋېتىپ، ئەترايقا قاراپ ئولتۇرغان ئابدۇللاخان چوڭقۇر خىيالغا پاتقان ئىدى. ئۇ ھەرقانچە ئويلىماي دېسىمۇ، ھامانئۇنىڭ كۆز ئالدىغا قەشقەردىن كەلگەن خەت كېلىۋاتاتتى. ھىندىقۇش مىرزا دېگەندەك يولۋا سخانىنىۋە سۇدىسگە سالغان، كۇ شكىرىتۋاتقان، ئاستىرتتىن ھەممە ئىشنى پىلانلاپ، ئۆزىنىڭ مەخسەتمۇدداسىنى جاراستانغا چىقىرىش ئۈچۈن، ھىيلە ـ مىكىر تۇگمىنىگە ئۇگوت قويىۋاتقان ئادەمغوجا ھىداياتۇللا ئىشان بولۇپ، قەشقەرنىڭ نائىپ خانى شاھزادە يولۋا سخان ئۇنىڭ شاھماتتاختىسىدىكى كۆزۈر ئورۇقىقا ئايلىنىپ قالغان ئىدى.

ئە سلى ھىدايىتۇللا ئىشان بىلەن مەختۇمزادەخوجا ئابدۇللا ئىشانىنىڭ ئۇلۇغ بوۋىسى بىر ئىدى. ئەمما كىيىنكى ۋاقىتلاردا بىر تۇققانلارئارىسىدىكى نىزا، ئاداۋەت ۋە سۇلۇك پىرلىقىنى تالىشىش كۆرۈش سەۋەبلىك خوجا مۇھەممەتيۇسۇپ ۋەكىللىكىدىكى ئىشقىيە سۇلۇگى ئابدۇللاخوجا ىشانىنىڭ دادىسى خوجا شادى باشچىلىقىدىكئىھساقىيە سۇلۇكلىرىگە يولۇنۇپ، «

ئاق تاغلىق »،« قارا تاغلىق» بولۇشۇپ يورۇشەتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئابدۇللاخان سۇلۇگى ئىسھا قىيەگە قول بېرىپ، مۇرىد بولغان ھەم خوجا شادىنىدۆلەت ئۈستازى دەپ جاكارلىغان بولغاچقا، تۇرغان- پۈتۈكىنى ھىيلە- نەيرەڭ بىلەن توشۇپ كەتكەن خوجا ھىدايىتۇللا ئىشانغا بۇ ئىش تولىمۇ ئېغىر كەلگەن ئىدى. شۇڭا ئۇ يارا ئېغىزىنىشاھزادە يولۋاسخان ئارقىلىق، ئېغىز ئالدۇرۇپ ئاتا- بالا ئوتتۇرىسىدىكى نىزا خۇسۇمەتتىنپايدىلىنىپ، سۇلۇكى ئىشقىيەنى كۈچەيتىش ئارقىلىق ئاتىسى مۇھەممەت يۇسۇپ خوجا باشلاپبەرگەن سۇلۇك يولىنى راۋاج تاپقۇزۇش، كېيىنكى كۈنلەردە سەئىدىيە ھاكىمىيىتى ئارقىلىقسۇلۇكنى پۈتكۈل خانلىققا كېڭەيتىش، ھەتتە ئوردىدا كاتتا مەنسەپ ئەمەللەرگە ئىگە بولۇ شمەقسىتىدە نادان، مەمەددان، كىچىكىدىن ئاتا تەربىيەسىدىن ئايرىلىپ، ئەيشى- ئىشرەت، كەيپى ساپا پاتقىقىغا پېتىپ قالغان شاھزادە يولۋاسخان ئارقىلىق شېرىن چۈشۈنى جاراستانغاچاقىرىش نىيىتىدە ئىدى. شۇڭا ئاق يەردىمۇ تۈگمەن چۆرگىلىتىدىشكە كۆنۈپ قالغان ھىدايىتۇللا ئىشان يولۋاسخاننىڭ كەم ئەقىللىقىدىن پايدىلىنىپ، ئۇنى دادىسى بەر قارار بولۇۋاتقانتەختكە قىزىقتۇرۇش ئارقىلىق ۋەسۋەسە دەرياسىغا قولۋاقسىز باشلاپ قويغان ئىدى. شۇڭا ئاللىقاچان ۋەلىئەھدى دەپ جاكارلانغان شاھزادىگە كۈنلەر مەنىسىز تويۇلۇپ، مەيلى قاچانلابولمىسۇن، ئۆزىگە نېسىپ بولىدىغان ئاشۇ سېھىرلىك ئورۇنغا كۆز قىزارتىش دەرىجىسىگە بېرىپپەتكەن ئىدى. ئەمما پاختىنى چوغ ئۇستىدە ساقلىغىلى بولمىغاندەك، بۇ ئىشلار نايىپ خانشاھزادە يولۋاسخاننىڭ يېنىدىكى پىنھان كىشىلەر تەرىپىدىن سۇلتان ئابدۇللاخانغا ۋاقتى- ۋاقتىدا مەلۇم قىلىپ تۇرۇلىۋاتقاچقا، خىلۋەت خانىلەردىكى پىچىرلىشلار، قۇلاق يىقىپسۆزلىششلىرىمۇ ئاللىقاچان ئاشكارا مەخپىيەتلىككە ئايلىنىپ، خانلىقنىڭ يەركەندىكى ئوردىدىكى جىمى ئەمىرلەر بىلىدىغان، ئەمما ئېغىزىدىن چىقىرىشقا پېتىنالماي ئىشقا ئايلىنىپ قالغان ئىدى.

ئابدۇللاخان گىيا ئۈنمەيدىغان تاقىر سايغا قاراپ، ئۇھسىنىپ قويدى. يولغا چىققاندىن بىرى ئالىلىقاچان خىياللار ئۇنى چىرماپ، قەلب يارىسىنىقانىتىپ قويغان ئىدى. شۇڭا بىرەر ئىش بىلەن ئۆزىنى مەلىكە قىلىپ، ئايىغى چىقماس خىياللاردىننىرى بولۇشىنى ئويلاپ قالدى ـ دە، مەپەكۆز نىگىنىڭ يېنىدىلا ئاتلىق كېتىۋاتقان نەۋكەرگە قاراپ، بىردىنلا كۆڭلى يۇرۇپ كەتتى ـ دە، مەپە كۆز تېگىدىن بېشىنى چىقىرىپ، بۆرە يۇرۇشىدەبىر خىل رىتىمدا يورغىلاپ كېتىۋاتقان قۇلۇن ئارغىماقنىڭ ئۈستىدە تىزگىننى چىڭ تارتىپئولتۇرغىنىچە مۈگدەپ ئولتۇرغان پەرمانچى بەگكە پەرمان بەردى.

ـ ماڭا ئات كەلتۈرۈڭلار، مەپە توختىغاي. بۇ گەپ بىلەن ئۈچ ئات قوشۇلغان مەپە توختىدى، ئابدۇللا خان مەپىدىن چۈشۈپ، پۇت ـ قوللىرىنى ھەرىكەتلەندۈرمەكچى بولغاندەك كېرىلىپقويدى. شۇنىڭغىچە پەرمانچى بەگ ئەتىگەندىن بىرى مەخسۇس نەۋكەر پىتىلەپ كەلگەن تىرناقچىلىقئالسى يوق، ئايىاق تۇلپارنى ئەكەلدى. خان كارۋان بېشىغا يۈرۈشنى تىزلىشىپ، قونالغۇغا بالدۇرراق يېتىپ بېرىشىنى جېكىلىدى ـ دە، بىر نەچچەيلەننى ئۆزى بىلەن مېڭىشىنى بۇيرۇپ، ئاتقاقىران يىگىتلەردەك سەكرەپلا مىنىپ، قامچا سالدى.

ـ چۇھجانىۋار، چۇھ...

كۈن غەربكە قىيشغاندا، ئابدۇللا خاننى قارشى ئېلىشقا چىققا نلارنىڭقارىسى كۆرۈندى.

ـ ئەنەئەبە يدۇللا سۇلتان، مىرزا با باقبەگ ئەمىر، خۇدا بەردى ھاكىمبەگلەر ئا لدىلىردىغا ئىستىقبالغاچىقىپتۇ، ـ دېدى خوتەندىن يولغا چىققاندىن بىرى ئابدۇللا خانغا ھەمراھ بولۇپ يول باشلاپ كىتىۋاتقان ئەبەيدۇللا سۇلتاننىڭ ئۇستازى بىردىنلا روھلىنىپ، ئالدىمىزدىكى ئۆتەڭ سۇلتانئابدۇرىشت خان ئۆزىنىڭ ئالتىنچى ئوغلى ئەبۇ سەئىدى مىرزىغا ۋەخپە قىلىپ بەرگەن زېمىن ـ لايىسۇ ئۆتىڭى... ئا بدۇللاخان ئا لدى تەرەپكە قار ىدى. دېگە ندەك كۆز يېتىم يەردە

ئىستىقبالغاچىققانلار رەت تەرتىپى بويىچە ئۇرىشاتتى خان ئۇلارغا يېقىنلىشىپ ئاتتىن چۈشتى. بۇنى كۆرۈپ ئۇنى كۈتۈۋېلىشقا چىققانلار تەرەپتىن كۈچلۈك غوۋغا كۆتۈرۈلدى،

- ئامان... ئامان.... ئامان... ئەنھەزرىتىم قاقانۇخاقان، سۇلتان ئابدۇللا خان ئالىيلىرىنىڭ تېنى ئامان دۆلىتى زىيادە بولغاي... خان ئەمىرلەرۋە لەشكەرلەرنىڭ ھۇگا-سۈرەنلىرى ئاڭلاپ، خوش تەبەسسۇم بىلەن ئۇلارغا ىھتىرام بىلدۈرگەچ، سالماق قەدەملەر بىلەن دادىسىغا قۇيۇپ قويغاندەك ئوخشايدىغان، تېخى ئەمدىلا ئون تۆتياشنىڭ قارىسىنى ئالغانلىقىغا قارىماي ئادەمگە قاۋۇل، بويى تارتىقاندەك كۆرۈنىدىغاننەۋرىسى ئەبەيدۇللا سۇلتاننى كۆرۈپ، ئۇنىڭ بالىلىق چىغىدىكى شوخ، ئوماق، ئادەمنىڭ مەسىلىگىنى كەلتۈرىدىغان گەپ-سۆز، ھەرىكەتلىرى بىردىنلا يادىغا يەتتى-دە، ئامراقلىقى كەلگەندەك ئۇنى باغرىغا باسماقچى بولدىيۇ، ئەمما ئۇنىڭ ھازىرنىڭ ئۆزىدە نەۋرىسى ئەمەس، بىر يۇرتنىڭتۇۋرىكى-نائىپ خان ئىكەنلىكىنى دەررۇ ئېسىگە ئېلىپ ۋولقاندەك پارتلاپ چىققان ھېسياتىنىئاران تەسلىكتە بېسىۋالدى. بېشىغا ماس كەلمىگەن ھالدا ئەقىل-ئىدىراككا ئىگە ئەبەيدۇللاسۇلتانبوۋىسىنىڭ خىياللىرىنى بىلىۋالغاندەك مەنىلىك نەزىردە تىكىلدى-دە، بىردىنلا ئوردا يۈسۈنبويىچە سالام قىلدېسەئىدىيەخانلىقىنىڭ پاسبانى، ئادالەتپاناھ شاھ ئابدۇللا خان ئالىيلىرى ئامان بولغاي... ئابدۇللاخان نەۋرىسىگە مەسلىگى كەلگەندەك، بېشىنى مۇلايىملىق بىلەن لىڭشىتىپ قويغاندىن كيىن، مىرزا باباقبەگ، خۇدابەردى ھاكىمبەگلەر تەرەپكە يۈزلىنىپ، ئۇلارنىڭ سالاملىرىنى ئىلىكئېلىپ، تېگىشلىك ھۆرمەت بىلدۈرگەندىن كيىن، تېخى ھېلىغىچە ھۇگا-سۈرەن سىلىكىپ تۇرغانلەشكەرلەرگە ئوڭ قۇلىنى كۆكسىگە قۇيۇپ، بېشىنى يېنىك ئىگىپ ھۆرمەت بىلدۈردى.

– ھارمىغايلا جانابى شاھىم، – دېدى مىرزا باباقبەگبىردىنلا توپ ئارىسىدىن سوغۇرۇلۇپ چىقىپ، ئابدۇللاخانغا يېقىنلىشىپ، – يول ئۇزۇن، مۇشەققەتلىك. ئۆزلىرىگە بىرەر مالاللىق يەتمىگەندۇ. ؟

– يۇقسۇ، سەپەر ھەر ھالدا كۆڭۈللۈك ئۆتتى. ھەر قايسىلىرىنى كۆرۈشكە، دىدارلىششقا ئالدىراپ، كېچە – كۈندۈزلەپ يول يۈردۇق. – ئەنھەزرىتىمنى بۇۋاقىت چاغدا مالال قىلىپ، مەكتۇپ يېزىپتىمەن، – مىرزا باباقبەگ خاندىن كەچۈرۈم سورىغاندەك بېشىنى ئەگدى، – ئەسلى مۇددىئا بۇيىچە ياۋبىلەن بىرەر قەپەس ئېلىشىپ، ئۇلارنىڭ ھەيۋىسىنى سۇندۇرۇپ، ئاندىن... – زىنھار ئۇنداقئويلىمىغايلا، ئەسلى ئۆزۈمنىڭمۇ بۇ تەرەپلەرگە سەپەر قىلىش خىياللىرىم بار ئىدى، ۋاقتى – سائىتىكىلىپ قالغان ئوخشايدۇ، مەكتۇپلىرىنى ئېلىپلا يولغا چىقتىم.

– قېنى ئۆزلىرىنىڭ چېدىرلىرىغا مەرھەمەت قىلغايلا، – مىرزا باباقبەگ يىراقتىن ئوغ ئەمىرلەرنىڭ لەپىلدەپ تۇرغانلىقىنى روشەن كۆرگىلى بولىدىغانكىچىككىنە بىر تۆپىلىكنى ئىشارە قىلدى ، – بىر دەم ئارام ئېلىشۋالغايلا. خان ئەتراپىدىكى ئەمىرلەرگە خوش تەبەسسۇم قىلغاندىن كېيىن مىرزا باباقبەگ، ئەبەيدۇللا سۇلتان، خۇدابەردى ھاكىمبەگلەرنىڭ ھەمراھلىقىدا ئودۇل خان ئۈچۈن ئالاھىدە تەييارلانغان شاھانە چېدىرغا قاراپ ماڭدى – دە، ئۇلار باشقا چېدىرلاردىن ئالاھىدە پەرقلىنىپ تۇرىدىغان، ئەتراپىغاھەرخىل رەڭلەردىكى تۇغ ئەلەملەر قادالغان چېدىرنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختاشتى.

– مەرھەمەت قىلسىلا، ئەنھەزرىتىم. – دېدى ئەبەيدۇللاسۇلتان چاققانلىق بىلەن چېدىرنىڭ ئىشىكى ئورنىدا بېكىتىلگەن كىگىزنىڭ بىر بۇرجىكىنىقايرىپ، – ئالدىراشلىقتا ياخشىراق تەييارلىق قىلالمىدۇق، ئەيىبكە بۇيرىمىغا – يلا......

خان نەۋكەرلىرىگە قاراپ، كۈلۈپ قويغاندىن كيىن، تېگىگە رەڭدار گۈللىرى كۆزنىڭ يېغىنى يەيدىغان، ئوتقاچتەك گىلەم ئۈستىگە سېلىنغان كۆرپىگەكىلىپ ئولتۇردى. دە، دۇئاغا قول كۆتۈردى. ـ ئامىن... بۇنى كۆرۈپ خانغا سۆڭدىشىپلا چېدىر ئىچىگە كىرگەنلەرمۇ دۇئاغا قول كۆتۈرۈشتى. دۇئادىن كيىن ئابدۇللاخان ھەممەيلەنگە تەكشىقاراپ چىققاندىن، يەنە قايتىدىن تىنچلىق ـ ئامانلىق سوراشتى، شۇ ئەسنادا بىردەمدىلا خاننىڭ ئالدىغا داستۇرخان سېلىندى ـ دە، پۈتۈن پىشۇرۇلغان ئوغلاق كاۋپى، قازان شۇرپىسى، دۆڭئۈستىگە قالانغان ئوتقا كۆمۈلگەن سوختا كۆمەچ ۋە قوغۇن ـ تاۋۇز. ئالما، نەشپۈتلەر تىزىۋېتىلدى.

ـ قىنى ئالسىلا ئەنھەزرىتىم، « يول ئازابى ـ گۆر ئاۋازى» دەپتىكەن، لايسۇلۇقلار بىر ئۆمۈر ئىچىپ، بىر ئەسىردىن كۆپرەك ئۆمۈر كۆرىدىغان ئەركەكسۇدا قاينىغان چايدىن تېشىپ كۆرگەيلا، ـ دىدېمىرزا باباقبەگ خانغا چاينى ئۆز قولى بىلەن قۇيۇپ، بۇيەردىكى ئادەملەرنىڭ ئۇننىڭ توققۇزى يۈز ياشتىن ئېشىپ كۆرىدېگەن. يەرلىك رەئىيەتتىن سۈرىسام، «بۇ بىزنىڭ مۇشۇ سۈيىمىزنىڭ خاسىيىتى ئەلمىساقتىن بۇيانئاتا ـ بوۋىلىرىمىز مۇشۇ سۈنى ئىچىپ كەپتىكەن، بىزمۇ ئىچىۋاتىمىز، خاسىيەتلىك سۇ بۇ!» دېيىشتى.

ـ ئۇنداقتا مۇكاسۈيى ئىكەندە ؟، «بۇرۇن :مۇكا سۈيى ئىچكەن ئادەمنىڭ ئۆمرى ئۇزۇن بولىدۇ» دەپ ئاڭلىۋىدىم،

ـ ئەلھەق شۇنداقكەن ئالىيلىرى، كىشىلەرنىڭ دىيىشىچەلايسۇ ئېقىننىڭ بېشىدا كۆز يەتكۈسىز توغراقلىق بارمىش، بۇ سۇ ئاشۇ توغراقلارنىڭ يىلتىزىدىنسىزىپ چىققان سۇلارنىڭ جوغلىنىشىدىن ھاسىل بۇلارمىش.

ـ ئىسمىغا قارىسىغۇ، ئېرىقتا ئاقىدىغىنى سۇ ئەمەس، لاي ئىكەن بولمىسىلا ؟. ـ دېدى خان ئالىلقانداق بىر خىل قىزىقىش بىلەن.

ـ هۆددەس ئۇنداق ئەمەس ئىكەن، يۇرتنىڭ ئىسمى لايسۇ بولغىنى بىلەن ئېرىقتا ئاقىدىغىنى بولاق سۇلىرىدەك تاتلىق، سۈزۈك سۇ ئىكەن.

دەل شۇ چاغدا چېدىر ئالدىدا هۆدەيچى بەگنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى.

ـ قەشقەرنىڭ نائىپ ئەمىرى شاهزادە يولۋاسخان جانابلىرى كەلدى. ئابدۇللا خان بۇنى ئاڭلاپ هەيران بولدى. ئۇ يەكەندىن يولغا چىققان كۈننىڭ هارپىسى قەشقەرگە چاپارمەن ماڭدۇرغان ئىدى. ئۆزىمۇ بۇ ياقتىكى ئىشلاردىن تازا خاتىرجەم بولالماي، يولنى ئاۋۇتۇش ئۈچۈن خېلىلا تىز ماڭغان بولسىمۇ، بىراق شاهزادىنىڭ بۇنچە تېز يېتىپكېلىشىنى ئەسلا ئويلاپ باقمىغان ئىدى. شۇڭا هەيرانلىقتا كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتتى. ئەمما شقىلارنىڭ خىيالىنى سىزىپ قېلىشىدىن ئەنسىرگەندەك چىرايىغا تېزلا كۈلكە يۈگۈرتتى. باشقىلار دەررۇ ئورنىدىن تۇرۇشۇپ، چېدىر سىرتىغا چىقىشقا تەمشەلدى. بىراق شۇنىڭغىچىلىكىيولۋاسخان چېدىر ئىچىگە كىرىپ، تۆردە ئولتۇرغان ئابدۇللاخانغا ئوردا يوسۇنى بويىچەسالام بەجا كەلتۈردى. خانمۇ ئۇنىڭ سالىمىغا تېگىشلىك سالام قايتۇرغاندىن كېيىن ئۇڭ تەرىپىنكۆرسەتتى.

ـ قېنى بۇياققا، شاهزادەم... يولۋاسخان قىلچە تۈزۈت قىلىپ ئولتۇرمايلا، ئابدۇللاخان كۆر سەتكەن ئورۇنغا كېلىپ ئولتۇردى بۇنى كۆرگەن خان «ئاز ـ تولا بولسىمۇ، هۆرمەت دېگەننى بىلسەڭچۇ !، هېچبولمىسا تۈزۈت قىلىشنىمۇ بىلمىگەن» دېگەنلەرنى خىيالىدىن ئۆتكۈزۈپ. تېخچە ئۆزىنىڭ ئودۇلىدا قول باغلاپ تۇرغان ئەبەيدۇللاسۇلتانغىمۇ سول تەرىپىدىن ئورۇن كۆرسەتكەندىن كېيىن سورىدى.

ـ ـ ناهايىتى تېز يېتىپ كەپسىز شاهزادەم ؟ ـ خاننىڭ ئەمرىنى كىچىكتۈرۈشكە نېمە هەددىم؟، ئۇنىڭ ئۇ ستىگە پەۋقۇلئاددە مەزگىلدىكى لە شكىرىجا ساقنىڭ قاتتىق بولىدىغانلىقى ئۆزلىرىگە ئايانغۇ پەدەرى بۇزرۇك. ـ دېدى يولۋاسخانمىرزا باباقبەگ سۇنغان چاينى ئېلىۋېتىپ

- ، ئوغۇللىرىغا خانلىق يارلىقنى ئېلىپ بارغان پەرمەنچىبەگ ئۆزلىرىنىڭمۇ يولغا چىققانلىقلىرىنى ئېيتتى. شۇڭا يارلىقنى تاپشۇرۇلغانكۈنىلا يولغا چىقتىم. ئابدۇللاخان ئوغلىغا كۆزىنىڭ قويرىقىدا قاراپ، بېشىنى لىڭشىتىپقويدىيۇ، يەنە نېمىدىندۇر تەشۋىشلەنگەندەك سۇرىدى. - ئۇ تەرەپتىكى ئىشلار قانداقراقنايىپ خان؟، يولۋاسخان ئالاھىدە ئۇرغۇ بىلەن ئېيتىلغان «نايىپ خان» دېگەن سۆزنى ئاڭلاپنىمشىقىدۇر دادىسىغا ناھايىتى تېزلىكتە قارىدىيۇ، ئەمما زادى قايسى ئىشنى سۇرىدىغانلىقىنى دەررۇ ئېسىگە ئالالمىدى،

- قايسى ئىشنى دەيلىكىن ئەنھەزىرىتىم ؟- سۇرىدىئو پەس ئاۋازدا.

- خانلىقنىڭ، ئەل رەئىيەتنىڭ ئىشلىرى...

- نور مال، ئاۋۋال ياراتقۇچى تەڭرىنىڭ شا پائىتى. ئۇ نىدىن قالسا، ئۆزلىرىنىڭ سەلتەنەتىمىزنىڭ سايىسى ۋە ھىمايىسىدە ھەممە ئىشلار نورمال. گەپىنىڭ بارغانسېرى شاخلاپ كېتىۋاتقانلىقىنى ھېس قىلىپ، ئۇلگۇرگەن مىرزا باباقبەگ ئالدىراپئېغىز ئاچتى. - قىنى،« ئاۋۋال تائام ئاندىن كالام» دەپتىكەن غىزاغا ئېغىز تىگەيلى ئابدۇللاخان ئالدىدىكى كېسىپ، پارچىلاپ قويۇلغان كومەچكە قول سوزدى. بۇنى كۆرۈپ يولۋاسخانمۇ، ئەبەيدۇللاسۇلتانمۇ غىزالىنىشقا باشلىدى.

داستۇرخان يىغىلىپ، دۇئا قىلىنغاندىن كيين. سەپەرجەريانىدا خېلىلا ئوبدانلا چارچىغان ئابدۇللاخان كۆرپە ئۇستىدىكى ماموق ياستۇققا يۆلەندى. شۇ تاپتا ئۇنىڭ سۇزۇلۇپ يېتىپ، ئارام ئالغۇسى بولسىمۇ، ئەمما باياتىن بىرى سوراشقائىمكان بولمىغان گەپلەر يادىغا يىتىش بىلەنلا، سەل ئۆرە بولدى- ، دە مىرزا باباقبەگكەقارىدى.

- ياۋنىڭ ئەھۋالى قانداق جانابلىرى؟ ئول مەلئۇنلارھازىرمۇ پاراكەند- بچىلىك سىلۋاتامدۇ ؟

ـ مەن لايسۇ ئۆتىڭىگە كەلگەندىن بۇيان ياۋ بىلەن رەسمىي ئۇتۇشۇپ باقمىدۇق. ئۇلار ئاشكاراھەركەت قىلمايۋاتىدۇ. بەزىدە يېزا ـ قىشلاقلارغا ھۇجۇم قىلدىيۇ، ئەمما يەنە تېزلا غايىپبولىدۇ. قارىغاندا ئۇلارنىڭ بىز بىلەن رەسمىي ھالدا ئورۇش قىلىش مۇددىئاسى يوق ئوخشايدۇ. ـ ئۇنداقتا بۇ يەرگە نېمە سەۋەبتىن باسقىن قىلىپ كەلگەندۇ. ئۇلار ؟، ـ سورىدى خان ھەيرانبولۇپ، ـ شۇنچە مۇساپىنى بېسىپ كەپتۇيۇ، ئەمما ئۆزىنى كۆرسەتمىگىنى قىزىق..

ـ . بىزمۇ شۇنىڭغا ھەيران ئەنھەزىتتىم، ئەبەيدۇللا سۇلتان، خۇدابەردى ھاكىمبەگلەر بىلەن نەچچە مەرتەم «يىلاننى ئۇۋىسىدىن چىقىرىش» ئۇچۇنھەركەت قىلدىقيۇ، ئەمما قۇۋ تۇلكىنى بۇرنىدىن ئىلىندۇرەلمىدى. يالاڭ بىز لەشكەر تارتقانۋاقتتا، ياۋ قىشلىق تۇنەككە كىرگەن كىرپىكدەك ئۈگىلىۋالدى. بىز ئۇلارنى تاپالماي لەشكەرگاھقا قايتىپ كەلگەندە، بىز ماڭدۇرغان ئاياغاقچىلار ئۇلارنىڭ بۇلاڭ ـ تالاڭ قىلغانلىقخەۋىرى ئېلىپ كېلىدۇ. . شۇڭا نەچچە كۈندىن بۇيان بىزمۇ جىم بولۇۋېلىپ، كۆپلەپ ئاياغاقچى ماڭدۇرۇپ «تىل» تۇتۇپ كېلىشكە بۇيرۇدۇق ئۆزلىرىنىڭ بۇ دىيارغا ئاياقلىرى يارا شقان ئوخشايدۇ، بايام ئۆزلىرىنىڭ قاراقىردىن ئۆتكەنلىك توغرىسىدىكى خەۋەر يېتىپ كەلگەندە، بىز ماڭدۇرغان ئايغاقچىلار مۇ قايتىپ كەلگەن. ئۇلار ئىككى قالماقنى تۇتۇپ كەپتۇ، ىستىقبالغاچىقىشقا ئالدىراپ، تېخى ئۇلارنى سوراق قىلىپ ئەھۋال ئىگىلەشكە ئۈلگۈرەلمىگەن ئىدۇق. ـ ھازىر قەيەردە ئۇلار؟ ـ سورىدى ئابدۇللاخان مىرزا باباقبەگنىڭ سۆزىگە قىزىقىپ، سەلئۆرە بولۇپ ـ سىرتتا نەچچە ئون لەشكەرنىڭ قورشاۋىدا تۇرۇۋاتىدۇ. ئەنھەزىرىتىم ـ قىنى، ئۇلارنى بۇ يەرگە كەلتۇرىسىلە، ياۋنىڭ ئەھۋالىنى ئىگىلەپ باقايلى، دېدى خان ئالدىراپ. ئۇلار ئېغىز ئېچىپلا قالسا، ياغىنىڭ ئەھۋالىدىن تولۇق خەۋەردار بولالايمىز. مىرزا باباقبەگ ئورنىدىن تۇردى ـ دە ئىشىك تۇۋىدىكى نەۋكەرلەرگە بايام تۇتۇۋالغان ئىككىيلەننى بار گاھىئالىيغا ئېلىپ كىرىشنى بۇيرىدى. ھايالشىمايلا چەمبەرچاس باغلانغا ئىككى قالماق قۇراللانغان لەشكەرلەرنىڭ مۇھاسىرىدە چېدىر ئىچىگە كىرىپ كەلدى.

خان بېشىغا كىچىك باللاردەك كۆكۈلا چاچ قويۇلۇۋالغان ـ غۇلۇسقىنەكەلگەن، غەلىتە كىيىنگەن ئىككى توتقۇنغا باشتىن ـ ئاياغ ئالدىرىماي قاراپ، چىقىقاندىنكىيىن سۈرىدى.

ـ ئىسىمىڭلارنىمە؟ قەيەردىن كەلدىڭلار؟ ئىككىكتوتقۇن چېدىر ئىچىپ ـ يىكىلەرگە مۇنداقلا قاراپ قويغاندىنكىيىن، ئۇنىڭ سۆزىنى چۈشەنمىگە ـ نىدەك بىغەم ھالەتتە تۇردى.

ـ ئېھتىمال بۇلار خان ئالىيلىرىنىڭ گېپىنى چۈشەنمىدى، ـ دېدى يولۋاسخان ئۇلارنىڭ ئۇزايىغا قاراپ ـ بۇ خەخىنىڭ تىلنى بىلىدىغان تىلماچ بولسا ئوبدانبولاتتىكەن. ئادالەتپاناھ شاھىمىز سۇلتان ئابدۇللاخان ئالىيلىرى سەنلەردىن گەپ سوراۋاتىدۇ، ـ دېدى مىراز باباقبەگ تۇتقۇنلارغا مىختەك تىكىلىپ ـ ئەنھەزرىتىمىنىڭ گېپىگە جاۋاب بېرىش، بولمىسا كاللاڭنى ھازىرلا ئالىمەن. بۇ گەپ بىلەن ئۇلارنىڭ چىرايى بىردىنلا ئاقاردى، بۇنى كۆرۈپ مىراز باباقبەگ يەنە گەپ قىلدى.

ـ بۇلار بىزنىڭ زۇۋانىمىزنى بىلمەي قالمايدۇ. ئۇ ياقلاردىمۇ بىزنىڭ زۇۋانىمىزنى بىلىدىغانلار ۋە بىزنىڭ تىلىمىزدا سۆزلىشىدىغانلارمۇكۆپ تۇرسا... گەپ قىلماي تۇرۇۋالساق بىزنى ھېچنېمە قىلالمايدۇ دەپ چۆچرىنى خام ساناشما. سەنلەردەك ئۇستاتلىق قىلغانلارنى كۆپ كۆرگەنمەن. ئىززىتىڭنى قىلغاندا، يەنە زۇۋان سۈرۈشمىسەك، ئاچچىقىم كېلىپ قالسا، مۇشۇ يەردىلا قوينى بوغۇزلىغاندەك بوغۇزلاپ تاشلايمەن.

مىراز باباقبەگ راستىتىنلا دېگىنىنى ئەمەلگە ئاشۇرمىساكۆڭلى ئەمىن تاپمايدىغاندەك بىلىدىكى تاسمىغا ئۆتكۈزۈۋالغان، تىزىدا پۇلاڭلاپ تۇرىدىغانكۈن غىلاپتىن كالتە ساپلىق قىلچىنى سۇغاردى. تۇتقۇنلار ئۇنىڭ سۆزىنى راست دەپ ئويلاپقالدىمۇ قانداق چىرايى بايامقىدىنمۇ بەتەر بولۇپ كەتتى. مەن دەي، مەن دەي ،. .

ـ كۆزى يوغانراق، پېشانىسىنىڭ ئوڭ تەرىپىدە تىرناقتەكچوڭلۇقتىكى تاتۇغى كۆزگە روشەن تاشلىنىپ تۇرىدىغان تۇتقۇن تىترەڭگۈ ئاۋازدا چىلپىراقسۆزلىدى. ـ قېنى سوراڭلار، نېمىنى

ســـــوربســــــاڭلار، مەن ھەممىگە جاۋاب بېرەي. تۇتقۇنلارنىڭئىغىز ئاچقىنىنى كۆرۈپ، مىرزا باباقبەگنىڭ چىرايىدا ســـۈس كۈلكە پارلىدى. بۇنى كۆرۈپ، ئابدۇللا خانىمۇ «يارايســـــز ئەمىر جانابلىرى، بۇلارنى ناھايىتى تېزلا ئەيۋەشكە كەلتۈردىڭىز، بۇ ھۈنىرىڭىز كارغا كېلىپ قالدى جۇمۇ... » دېگەندەك بېشىنى لىڭشىتىپ قويغاندىن كېيىنبايىقى سۆزنى يەنە تەكرارلىدى.

- بىز جۇڭغار قالماقلىرىدىن، باتۇر قونتاجىنىڭئوغلى سىڭگىنىڭ لەشكەرلىرى.

- ئۇنداقتا سىلەر غالدانىنىڭ جەمەتىدىن ئەمەسما؟، - سوربدى خان كۆڭلىدىكى تۇگۈنچىنى يوشۇرالماي.

- ماڭا سۇ بەرسەڭلار، بەك ئۇسساپ كەتتىم. ، - دېدىبېلىقى سۆزلىگەن تۇتقۇن، - مەن ئۆلىدىغان ئىش بولسىمۇ سۇ ئىچىۋېلىپ سۆزلىسەم

- مانا ساڭا سۇ... ،- مىرزا باباقبەگ قولىدىكى قىلچىنى تۇتقۇننىڭ بوينىغا تەڭلىدى،

- ئەنھەزرىتىم گەپ قىلىۋاتسا، شەرت قويغىنىڭنى قارا. - بولدى، مىرزا باباقبەگجانابلىرى چېچىلمىسىلا، - ئابدۇللاخان ئۇنىڭغا قاراپقۇلىنى لىڭشىتتى.

- قايسىڭلار بار، سۇ ئەكىرىڭلار؟

شـــۇئان بىر لەشــكەر بىر يۇغانبىر ھىجىردا لىققىدە ســـۇ كۆتۈرۈپ كىردى- دە، ھىجىرنى پۇت- قۇللىرىنى باغلانغان چىرىكنىڭلىۋىگە تەگكۈزدى، چىرىك سۇنى ئالدىرىماي ئىچىپ تۈگەتكەندىن كېيىن، چوڭ بىر ئىشنى ۋۇجۇتقاچىقىرىپ، بارلىق غەم- غۇسسالاردىن ئازاد بولغاندەك، يېنىك تىن ئالغاندىن كېيىن سۆزلەشكەباشلىدى. - جانابلىرىسۇرىغان غالدامە بىز بىلەن بىر قۇۋمدىن ئەمەس. قەبىلىمىزدىكى ئۇقۇمۇ شلۇق كىشىلەرنىڭ دېيىشىچە بىز ئويرات مۇڭغۇلىرىدىن بولۇپ، چاغاتاي خانلىقىدىكتۇغلۇق تۆمۈرخان ئىلبالىقتا پۈتكۈل موڭغۇل

ئۇلۇسىنى ئىسلام دىنغا ئېتىقاد قىلدۇرغاندىن كېيىن، چاغاتايخان ئەۋلادلىرى ھامىيلىقتىكى موغۇل خەلقى ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلدى، بىراق ئالتاي تاغلىرىنىڭ شىمالىي، قۇمۇل، تۇرپان ئەتراپىدا قالغان ئويرات موغۇللىرى ئۆز ئېتىقادىدا قالدى. شۇڭا بىزنى ئۆز ئېتىقادىدا قالغانلاردېگەن مەنىدە «قالماق» دەپ ئاتىشىدۇ. بىزنىڭ ئەجدادىمىز كېيىن، تەڭرى تېغىنىڭ شىمالىغا زور كۆلەملىك كۆچۈپ كەلگەنلەر بولۇپ، كېيىن جوڭغار نامى بىلەن باغلانغان ئىكەنمىز. مەن تۇغۇلغان يىللارداقەبىلە باشلىقى قارا قۇللا ئۆلۈپ كېتىپ، ئۇنىڭئورنىغا ئوغلى قۇنتەيجى تەختكە چىقتى. بۇنىڭدىن ئىككى يىل ئىلگىرى ئۇمۇ قازا قىلىپ كېتىپ، باتۇر فۇنتەيچىنىڭ بەشىجى ئوغلى سىڭگى دادىسىنىڭ ئورنىنى ئىگەللىدى. سىڭگىنىڭ غالدان ئىسىملىك بىر ئىنىسى بار. ئەممائۇ سىلى دېگەن غالدامە ئەمەس.

- ئۇنداقتا غالدامە راستتىنلا سىلەر بىلەن بىر ئەمەسما؟

- شۇنداق ئالىيلىرى، غالدامە خو شۇت قەبىلىنىڭ با شلىقى...- ئۇنداقتا سىلەر بۇ تەرەپكە نېمە مەقسەتتە كەلدىڭلار؟

- بىز بۇ تەرەپكە يولغا چىقىشتىن خېلى بۇرۇن غالدامەنىڭئاقسۇ، قەشقەرلەرگە ھۇجۇم قىلىپ، جەڭدە ئېغىر تالاپەت تارتىپ، ئاخىرى سۇلھى قىلغانلىقىدىنخەۋەر تاپتۇق، سىڭگىنىڭ يېقىنلىرىدىن ئاڭلىغان، ئىشەنچى-لىك خەۋەرلەرگە قارىغاندا، بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ ئولتۇرغان يېرىدىن چاچراپ تۇرۇپ كېتىپتۇ. «غالدامە بىز موغۇللارنىڭ يۈزىمىزنى تۆكتى. بۇنىڭدىن كېيىن بىز قانداقمۇ چوڭراق ئىش تەۋرىتەلەيمىز. مەن بۇ داغنىچۇقۇم يۇيىمەن،» دەپ خېلى چىچاڭشىپ كەتكەنمىش ۋە بۇ تەرەپكە ھۇجۇم قىلىپ، بۇ ئارنۇمۇسنى يۇيۇشقا قەسەم ئىچكەنمىش.

- سىڭگى قانچىلىك لەشكەر بىلەن كەلدى ؟. - سۇرىدىيولۋاسخان تۇتقۇندىن

- بەش مىڭ ئاتلىق چېرىك بىلەن.

ئۇزۇق-تۈلۈكۈڭلەر چۇ؟ بىر-ئىككى ئايغا يېتەمدۇ ؟... باياتىن بىرى سۆزلەۋاتقان تۇتقۇن شىرىكىگەدەيمۇ قانداق دېگەندەك قارىدىيۇ، ئەمما ئۇنىڭ ئېپادىسىسىز تۇرغانلىقىنى، مىرزا باباقبەگنىڭھېلىھەم قىلىچىنى چىڭ قاماللاپ تۇرۇۋاتقان كۆرۈپ، نائىلاج قالغاندەك سەلگىنە تۇرىۋالغاندىنكىيىن ئېغىز ئاچتى.

- يۇل ئۇزۇن بولغاچقا، كۆپ تەييارلىق بىلەن يولغاچىقمىغان. ئۇ يەر - بۇ يەردىن ئالغان ئولجىلار ئۇن-ئونبەش كۈنگە يېتەرمىكىن. ئابدۇللا خانبۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ، نېمىشقىدۇر خاۋاتسىزلەنگەندەك قوللىرىدىن قاس چىقىرىپ قويۇپ، خىيالسۇرگەندەك بىردەم جىم بولۇپ قالغاندىن كېيىن قۇلىنى لىڭشىتتى.

- ئېلىپچىقىپ كېتىپ، ئوبدان قاراڭلار... لەشكەرلەر تۇتقۇنلارنى ئېلىپ چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، باياتىندىن بىرى بولۇۋاتقان پاراڭلارغا ئارلاشماي ئولتۇرغان ئەبەيدۇللا سۇلتان ئالدىراپسورىدى. .

- ئەمدىقانداق قىلساق بۇلار، ئەنھەزىرىتىم؟ ياغى بىزدىن كۆپ ئىكەن. مۇنداقلا ئېلىشساق ئۇلارغاتەك كېلەلمەيمىز.

- بولدى. بۇ ئىشلاردىن تولا خاۋاتسىزلەنمەڭ، - دېدى ئابدۇللاخان نەۋرىسىنلا تىزىغا بوشقىنە شاپالاقلاپقويۇپ، - ۋاقتى كەلگەندە، ھەممە ئىش ئوڭشىلىدۇ. ماڭا سەپەر ھاردۇقى يەتكەن ئوخشايدۇ. ھازىرچە ئارام ئالايلى. بۇ ئىشلارنى ئەتە كېڭەش قىلغانىمىز. بۇ گەپ بىلەن تەڭلا يۈلۋاسخاندادىسىغا قارىدىيۇ، يول بۇيى ئويلاپ كۆڭۈل تۈگىچىگە تۈگكەن گەپلەرنى ئۇنىڭغا دىگەنتە قدىردىمۇ بۈگۈن ئۆز كۆڭلىدىكىدەك جاۋابقا ئېرىشەلمەيدىغانلىقىنى ھېس قىلدى بولغايئورنىدىن تۇردى. بۇنى كۆرۈپ ئەبەيدۇللا سۇلتانمۇ سۇڭداشتى.

- ئوبدان ئارام ئالسىلا، ئەنھەزرىتىم، بىز چىقايلى. يولۋاسخان شۇ گەپلەرنى دېگەچ،« ئۇ مېنى سەن قال، قەشقەرنىڭ ئەھۋالىنى تەپسىلىي بايانقىل» دەپ قالارمۇ دېگەندەك تەمە بىلەن ئابدۇللاخاننىڭ چىرايىغا ئۈمىد بىلەن قارىدىيۇ، ئەمما ئۇنىڭ لام-جىم دېمەي ئولتۇرۇغىنىنى كۆرۈپ، نائىلاج بارگاھى ئالىيدىن ئوغلىنىئەگەشتۇرۇرگىنچە چىقىپ كەتتى.

شەرق تەرەپ بېلىق قا سىرىقىدەك ئاقىرىشقا باشلىغاندا ئورنىدىن تۇرغان ئابدۇللاخان بارگاھى ئالىينىڭ يۇقىرى تەرىپىدىكى قومۇشلۇقتا خېلى ئۈزۈنتۇردى. سەلكىن شامال ئەمدىلا بۇيۇك چىقىرىشقا باشلىغان قومۇشلارنى يېنىك تەۋرىتەتتى. سەھەرنىڭ ئىللىق شامىلى خاننىڭ، ئۈنىڭدىن بەش-ئالتە قەدەم نېرىسىدا ئەتراپىنى سەگەكلىك بىلەن كۆزىتىپ تۇرغان نۆكەرلەر-نىڭ يۈزىنى سىيپاپ ئۆتۈپ، ئاجايىپ بىر خىل سالقىنلىق بەخش ئېتىپ تېنىگە ھۇزۇر بىغىشلايتتى. يىراقتىن-قومۇشلۇقنىڭ يۇقىرى تەرىپىدىن قۇشلارنىڭسايرىغان ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. بارگاھ تەرىپىدىن كۆتۈرگەن كوكۇس ئىس سەلكىن شامالداخۇددى يىلاندەك تولغىنىپ، زەررىچە بۇلۇت يوق ئاسمانغا كۆتۈرىلەتتى. خان كۆز يەتكۈدەك يىراقلىقتىكى كۆچۈم مەھەللە تەرەپكە قاراپ ئالىلىنىملەرنى خىيال قىلغاندەك، بېشىنى ئىفتىپقۇيۇپ، كەينىگە بۇرۇلدىيۇ، ئەمما ئۆزى تەرەپكە كېلىۋاتقان مىرزا باباقبەگنى كۆرۈپ........ شۇنىڭغىچىلىك ئىككى نۆكەرنىڭ ھىمايىسىدە خان تەرەپكە كېلىۋاتقان مىرزا باباقبەگمۇ قەدىمىنى ئىلدامىلىتىپ، خاننىڭ قېشىغا كېلىپ توختىدى-دە، ئوڭ قولىنى كۆكسىگە قويۇپ، تەئەززۇ بىلەن ئىگىلدى.

- مەرھابا ئەنھەزرىتىم، تىنچ ئامان قوپۇپىلىمۇ؟، سەپەر ھاردۇقى چىقىپ قالغاندەكمۇ؟

- يامان ئەمەس، مىرزا باباقبەگ جانابلىرى، ھەر ھالدا ياخشى. كىچىدىن لايدەك ئېزىلىپ ئۇخلاپتىمەن. تاس قاپتىمەن دېسىلە تېخى، با مداتنى قازاقىلغىلى. ھېلىمۇ چۇش كۆرۈپ، ئويغىنىپ كەتتىم. ئۇنىڭدىن كىيىن مانا ماۋۇ ھاۋاسى ساپ، سەھىرى تولىمۇ جىمجىت يەرنى كۆڭلۈم خالاپ، بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ خېلى ئايلاندىم. قارىساممۇ يەر بىز بىرنەچچە يىل ئىلگىرى سەپەر قىلغان موڭغۇل، قىپچاق دالالىرىغا ئانچە ئوخشاپكەتمەيدىكەن.

- ئارى، تولىمۇ بەلەن گەپقىلدىلا ئادالەتپاناھىم، بۇ يەرنىڭ ھەممىلا نېمىسى- يېرى، تۇپرىقى، دەل- دەرەخ، ئۆسۈملۈكلىرى، ھەتتا ئادەملەرمۇ باشقا جايلاردىكىگە تەمەت ئوخشىمايدىكەن. بولۇپمۇ ئادەملىرى كىچىكپىئىل، خوشچىراي، مېھماندوس، چاي خۇمار بولۇپ، بىراۋ بىلەن تونۇشمىسۇن. بىرلا قېتىم كۆرۈشكەن كۆرگەن ئادەمنى ئۆيىگە باشلاپ، مېھمان قىلمىغۇچە كۆڭلى ئارام تاپمايدىكەن.

- ئوھۇي، بۇ يەرنى ياقتۇرۇپ قالغان ئوخشىمامىلا ئەمىرىم، - دېدى ئابدۇللاخان كۈلۈپ، - تونۇگۈنمۇبۇ ھەقتە زوخ- شوخ بىلەن سۆزلىدىلە. مانا ئەمدى بۇگۈنمۇ يېڭى ئۇچۇرلاردىن خەۋەردار بولۇۋاتىمەن. قارىغاندا بۇ يەرگە كۆڭۈللىرى چۈشۈپ قالدىمۇ قانداق؟

- يوقسۇ، ھۆددەس ئۇنداق ئەمەس، بۇ دېگەن سۇلتان ئابدۇرىشت خاننىڭ ئوغلى ئەبۇ سەئىد مىرزىنىڭ ۋەخپە يېرى ئەنھەزرىتىم، ئۇش بۇ خانزادەمنىڭرىسىق نىسۋىسىگە كۆز قىزارتىشقا بېشىم ئون ئەمەس ھەم پېقىرنىڭ ئۇنداق خىياللارنى قىلىشتىپئىمۇ مۇمكىن ئەمەس. ئالمادىس شۇنداق ئويلاردا بۇلۇپ قالسامۇ، نىزا، خۇسۇمەت ئىرىقلىرىدائۇلۇپ قالسامۇ، ئۇنىڭدىن باشقا ھەر قانداق دىشۋارچىلىقلارغا ئۇچرايدىغىنىم ئەنھەزرىتىمگىمۇ ئاياقتىكى ئاشتەك ئايان...

- ئوھۇ، جەڭگاھلاردا ياۋنىڭ ھۇڭا - سۈرەنلىرىدىن، قىلىچ - نەيزىلەرنىڭجانىنى ئالىدىغان ھۇجۇملىرىدىن قورقماي ئولجىغا ئۆزىنى ئاتقان يولۋاستەك ئېتىلىپلا تۇرىدىغانشىر سۈپەت ئەمىرنىڭ نىزا - خۇسۇمەتتىن جاللاتنىڭ ئالدىدىكى بېشى ئېلىنىش ئالدىدا تۇرغانگۇناھكار تۇتقاندەك قورققىنى قىزىق.

- ئىككىسى ئىش ئالىيلىرى. جەڭگاھتا يا ئۇلۇميا كۈرۈم پېشانە تەقدىر سەۋەبىدىن ئەقىل - پاراسەت. كۈچ - قۇۋۋەت بولسىلا نۇسرەت قازانغىلىبۇلىدۇ. بولمىسا رەقىبنىڭ قولىدا جان تەسەددۇت قىلماقتىن باشقا ئامال يوق. ئەمما نىزائۆچەكىشىشتە بولسا، يا جان چىقمىغان، يا كۆڭۈل ئارامىدا بولمىغان، يوشۇرۇن پۈت تېپىشىشلەر، غەيرەتخۇرلۇق، ئوششاق سۆزلۈك سەۋەبىدىن ئادەم ئۆزىنىڭ ئىچ باغرىنى ئۆزى تىتىپ يەپ، كۆ ندۈزدىكى غىزا، كېچىدىكى ئۇيقىنى تەرك ئەتكەن. شۇڭا ئالدىنقىسىنىڭ زەربىسىدىن كېيىنكىسىنىڭدەردى بالاسى كۆپتۇر...

- بەرھەق، ئەلھۆكمۇللا توغرا گەپ... ، مەن ئۆزلىرىنى قانداق دەيدىكىن دەپ سىناپ باققان مىرزا باباقبەگ جانابلىرى. بولدى، كۆڭۈللىرىگە ئېلىپ كەتمىسىلە. بۇنى چاقچاق دەپ چۈشەنسىلە، چاقچاق...

ئابدۇللاخاننىڭ بۇ سۆزى بىلەن كۆڭلىدىكى گۇمانلىرىتارقاپ سەل يېنىكلەپ قالغان مىرزا باباقبەگ بېشىنى كۆتۈرۈپ خانغا دېدىللىق بىلەن تىكىلدى.

- ئاخشامقى تۇتقۇنلار قانداقراق؟. - سورىدى خانئۇشتۇمتۇت، - ئۇلار ئامان ئىسەندۇ ؟

- ئامان ئېسەن، ئەنھەزىرىتىم تېخى بايىلا ئۆز كۆزۈمبىلەن كۆردۈم. لە شكەرنىڭ ھىمايىسىدە ھېلىھەم ھايات. - تولىمۇ بەلەن ئىش بوپتۇ، سىلىنىڭچەئۇلارنى قانداق بىر تەرەپ قىلساق

بۇلار ؟،خان مىرزا باباقبەگ تىكىلدى. مىرزا باباقبەگمۇئە سلى مۇ شۇ دىشنى بىر تەرەپ قىلىش ئۈچۈن ئابدۇللاخاننىئىزدەپ، بار گاھى ئالىيغا بار غا ندا، قۇرۇقچى نۆكەرلەردىن ئۇندىك ئالاگاگۇمدا چىغىر يول بۇيلاپ چىقىپ كەتكەنلىكىنى ئاڭلاپتاپ بىسىپ مۇشۇ قومۇشلۇق دۆڭگە ئىزدەپ كەلگەن ئىدى. مانا ئەمدى خاننىڭ ئۆزىدىن بۇرۇن چىقىپ ئىغىز ئاچقانلىقىنى كۆرۈپ، تىزلا جاۋاب بەردى،

- ئەنھەزىرىتىمنىڭ باشقا مۇددىئاسى بولمىسا قۇيۇۋەتسەكبولارمىكىن !- بۇ گەپ بىلەن خاننىڭ كۆزى بىردىنلا نۇرلىنىپ كەتتى، - شۇنداقتىمۇ يەنەتىزلا ئۆز ھېسسىياتىنى يوشۇرۇپ، ئاسماقچىلاپ سورىدى.

- بۇ توغرىسىدىكى خىياللىرى نىمكىن؟

- ئىككى تۇتقۇن بۇ يەرگە مەجبۇرى كەلگەن ئالىيلىرى. ئۇلارنىڭمۇ ئىختىيارىچە بولسا، خاتىرجەم ھالدا ئورۇق - تۇغقان، قۇۋمى - قىرىنداشلىرىبىلەن تىرىكچىلىك قىلغۇسى بار. ئەمما سىڭگى ئۇلارنى مۇشۇ يەرگە باشلاپ كەلدى. بىراقئولار ئويلىمغان يەردىن بىزگە تۇتۇلدى ھېلىمۇ ئۇلار ھازىرغىچە تىرىك يا شاۋاتقان بىلەنھاياتىدىن ئۈمىد ئۈزگەن شۇڭا ئۇ ئىككىسىگە قايتا ھاياتلىق بەرسەك، كىيىنكى ئىشلارغاپايدىسى بۇلارمىكىن.

- ئارى، بەلەن گەپ. مەنمۇ شۇنداق ئويلىغان ئىدىم. ئىككىمىزنىڭ خىيالى بىر يەردىن چىقتى. بۇ ئىشنى شۇنداق قىلايلى ئەمىسە.... ھە راست. ئۇلارغا ئوبدانراق گەپ قىلىپ قۇيۇپ بىرىڭ.

- ئەنھەزىرىتىم خاتىرجەم بولغاي، بۇ ئىشنى كۆڭۈللىرىدىكىدەكبجىرىمەن. ئۇلار بۇ ھەقتە يەنە بىردەم سۆزلەشكەندىن كىيىن بارگاھى ئالىيغا قايتىپكەلگەندە، يولۋاسخان ئەبەيدۇللا

سۇلتانىلا خاننىڭ قايتىپ كېلىشىنى كۈتۈپ تۇرىۋاتقانئىدى، شۇڭا ئۇلار چېدىر ئىچىگە كىرىشى بىلەنلا بىكاۋۇل بەگ تېزلىكتە داستۇرغان تەييارلاپ ناشتىلىقلارنى تىزىشقا باشلىدى.

- ئەمدى قانداق قىلساق بولار ئەنھەزىرتىم. - سورىدىيولۋاسخان ناشتا قىلىپ، داستىرخان ھۆرمىتىگە قىلىنغان قىسقىلا دۇئادىن كېيىن، ئالدىراپئېغىز ئېچىپ، - ئاخشام خۇدا بەردى بەگ ئەبەيدۇللا سۇلتانلار بىلەن ئېغىر ياتقۇ مەھەللىگىچەياۋغا قارشى جەڭ تەدبىرلىرى ھەققىدە كېڭەشتۇق. گەرچە لايسۇ خانلىقمىزنىڭ ۋەخپە زېمىنى، ساداقەتمەن كىشىلىرىمىز كۆپ، ئۇرۇق-تۇلۇك غەملەشكە شارائىتى ياخشى جاي بولسىمۇ، ئەممايەنىلا جەڭ قىلىشقا قولايسىز ھەم ياۋ بىلەن بىۋاستە ئۇچرىشىش پۇرستى ئاز بولۇش تەكتەرەپلىرى كۆپ ئىكەن، ئەڭ مۇھىمى كېرىيە تەرەپتە ئاھالىلەر زىچ ئولتۇراقلاشقان بولغاچقا، ئىككى تەرەپ تۇتۇشۇپلا قالساق، ئەل رەئىيەتنىڭ چىقىمى بىزنىڭكىدەك كۆپ بولىدىكەن، شۇڭائالدى تەرەپكە يۈرۈش قىلساق قانداق بولار؟

ئابدۇللاخان بۇنىڭغا ئالدىراپ جاۋاب بەرمىدى. -دە، ئوغلى، نەۋرىسى، خۇدا بەردى ھاكىمبەگلەرگە قاراپ قويغاندىن كېيىن «سىزنىڭ قانداقئاقىل مەسلىھەتىڭىز بار مىرزا باباقبەگ جانابلىرى، قېنى سىزمۇ بىر نېمە دەپ بېقىڭ» دېگەندەك ئۆزىنىڭ ئۇدۇلىدا يۈكۈنۈپ ئولتۇرغۇچە ئالىلىقانداق بىر ئىشنى خىيال قىلىۋاتقاندەك ئولتۇرغان مىرزا باباقبەگكە تىكىلدى. بۇنى كۆرۈپ ئۇمۇ سەل تەۋرىنىپ قويدى-دە سەل تەڭلىكتەقالغاندەك ئالدىرىماي ئېغىز ئاچتى.

- بۇ تولىمۇ دانا تەدبىر بولدى ئالىيلىرى شاھزادە ئالىلىرىنىڭ تەلپىنى ئويلىنىپ كۆرگەيلا.

- ئاخشام ياۋنىڭ ئەھۋالىنى ھەممىڭلار ئۆز قۇلىقىڭلار بىلەن ئاڭلىدىڭلار، ئۇلار بىزدىن كۆپ، ھەم كۈچلۈك، ھازىر بىزنىڭ قوشۇنىمىزنىڭ ئادەمسانى ئۇلارنىڭ يېرىمىغىمۇ تەڭ

كەلمەيدۇ. شۇڭا دەرھال قوشۇن يۆتكەپ كەلسەك قانداق بولار؟دېدى ئابدۇللاخان قوشۇمىسىنى تۈرۈپ.

- - ئەنھەزرىتىمگە مەلۇم بولغاي، - مىرزا باباقبەگ ئالدىراپ ئېغىز ئاچتى، - بىزمۇ ئالىيلىرى كېلىشتىن ئىلگىرى بۇ ئىشنى ئەبەيدۇللا سۇلتان، خۇدابەردىھاكىمبەگ بىلەن كۆپ كېڭەشتۇق. ئاستانىدىن ياكى خوتەندىن لەشكەر يۆتكەپ كەلسەك، لەشكىرى تەمىناتىدىن باشقا بۇنىڭغا خېلى ۋاقىت كەتكۈدەك، بىراق بۇنىڭغا ياۋ پۇرسەت بېرەمدۇ، بەرمەمدۇ ئۇققىلى بولمايدۇ. ئاخىرى يەرلىكتىن قوشۇن تەشكىللەش ھەققىدە پىكىر بىرلىككە كەلدۇق-دە، يۇرتمۇ-يۇرت جاكارچى ئەۋەرتتۇق. ھازىر كېرىيەنىڭ لەشكىرى ئىشلارغا پىششىقئۇستا مەرگەنلىرى نۇرغۇن پىدائىيلارنى تەشكىللەپ ئۆزلىرىنى مەلۇم قىلدى. ئۇلارمۇ ئالاھەزەلبىرەر مىڭ كىشىدىن ئاشىدۇ. شۇڭا لەشكىرى ئىشلار مەسىلىسىدىن خاتىرجەم بولغايلا...

- ئوھوي، شۇنداقمۇ ئىشلار بولدىمۇ تېخى؟سورىدى ئابدۇللا خان ھەيران بولغاندەك سىيەكتىن بىجەن پالۋان. قارلۇقتىن ئىسكەندەر پالۋان، سوقتىياقلىق كۆچەت پالۋان دېگەن ئادەملەر ئىكەن. ئۇلارنىڭ جەڭۋازلىق ماھارىتى يۇقىرىبولۇپ. خېلى مەن-مەندېگەن سالغۇنلارنىڭمۇ كۆزىنى ئالاچەكمەن قىلىۋېتىشتە گەپ يوق. ئۇلارمۇ بۇ يۇرتتا ئاۋامنىڭ ئىخلاس ئەقىدىسىگە ئېرىشكەن كىشىلەر بولغاچقا، ئۆزگەچۆشلۇق ئەگەشكۈچىلىرى بار ئىكەن.

- بەلەن بوپتۇ. ئۇنداقتا بۇ غەمدىنمۇ خالاس بوپتۇق. قېنى ئېيتسىلا قارارگاھنى يۆتكىمىسەك بولماسمۇ زادى؟

- يۆتكەيلى، نايىپ خان شاھزادەمنىڭ تەۋ سىيە سى ئورۇنلۇق...- ھەر قايسىڭلار شۇنداق خىيالدا بولساڭلار، بوگۈنلا ئاتلىنايلى.- دېدى ئابدۇللا خانبۇ گەپنى قوشۇلغاندەك بېشىنى لىڭشىتىپ. ئاردىن بىرەر ئاشپىشىمدەك ۋاقىت ئۆتكەندە، چېدىر بارىگاھلار يىغىشتۇرۇلۇپ،

قوشــۇن ئاتلاندى. ئەڭ ئالدىدا كېتىۋاتقان تۇغچى قوشــۇندىكىلەشــكەرلەرنىڭ قولىدىكى تۇغلار ئىزغىرىدىن شــامالدا تىنماي لەپىلدەيتتى، ئۇنىڭ كەينىدىنئاتلىقلار ماڭغان بولۇپ، ئابدۇللا خانمۇ شـۇلاينىڭ سـپىدە ئىدى، ئۇ هازىر تۇلۇق لەشـكەر ـ لەرچە كىيىۋالغان بولۇپ، ساۋۇت، دۇبۇلغىسى ئۆتكۈر قۇياش نۇردىسدا كۆزنى چاقاتتى. خانىنڭئىككىتەرپىدە يولۋا سخان بىلەن ئەبەيدۇللا سۇلتان، كەينى تەرپىدە مىرزا باباقبەگبىلەن خۇدا بەردى هاكىمبەگلەر سۆڭدىشپلا كېتىۋاتاتتى.

قوشــــۇن ئالاهازەل بىر ـ ئىككى كۆز يېتىم ئارىلىقتاســــۇزۇلغان بولۇپ، تولىمۇ هەيۋەتلىك كۆرۈنەتتى. ئۇلار شۇ يۈرىشىدە قىغازدىن ئۆتۈپ، قاراسۇ ئارقىلىق هاكىمبەگ مەهكىمىسىگىمۇ چۈشمەستىن، ئودۇل ياغ بۇلاقا ـ قىريا دەرياسىنىڭ بۇيىغا كېلىپ چۈشكۈن قىلىشتى.

ـ قالماقلار بىزنىڭ بۇ تەرەپكە كەلگەنلىكىمىزدىن ئاللىبۇرۇن خەۋەر تېپىپ ئاچچان تەرەپكە كېتىپتۇ، ـ دېدى ئەهۋال ئوقۇشقىلى كەتكەن لەشكەرلەر هايالشمايلا قايتىپ كېلىپ.

ـ ئۇنداقتا ئەتە ئويتۇغراق تەرەپكە بارساق بولغىدەكئەنهەزىرىتىم، ـ دېدى خۇدا بەردى هاكىمبەگ ئويلانغاندەك قىياپەتتە، ياۋنى شۇ يەردەتۇسقىلى هەم زەربە بەرگىلى بولىدۇ. ـ قوشۇنلارغا ئۇقتۇرۇش قىلىڭ، ـ ئابدۇللاخان مىرزاباباقبەگكە قاراپ دەرهاللا يارلىق قىلدى. لەشكەرلەر بوگۈن ئارام ئېلىپ، ئەتە تورغايچۇچىلماستا ئويتوغراققا ئاتلانغاي، ، ، ـ لەببەي، باش ئۇستىگە ئالىيلىرى، پەرماننىهازىرلا يەتكۈزەي...

ئابدۇللاخان ئويتۇغراققا كېلىپ يېس يۇلغۇلدا بارگاھ قۇرۇپ ياتقىلىبىر هەپتىدىن ئاشــــقان بولىسىمۇ، قالماقلار ئۆزىنى تۇگۇل، سايىسىنىمۇ كۆرسەتمە ـ يۋاتاتتى. هەر كۇنى سۇبهى يۈرۈش بىلەن تەڭ ئاتلىنىدىغان ئوندىن ئۇچ گۇرۇپپا ئادەم شەرق، جەنۇب، شمال، تەرەپلەرگە ئەهۋال

ئۇقۇشقىلى مېڭىپ، كۆز باغلانغان مەھەللىدە كىلىۋاتىسىمۇ، ھېچقانداق ئوچورغا ئېرىشەلمەيۋاتاتتى.

- خېلى كۈنلەر ئىلگىرى بىز ئۇلارنى كۆرگەن، قالماقلارئۆيىمىزگە ئوت قويۇپ مال-چارۋىلىرىمىزنى بۇلاپ كەتتى.

- مىنىڭ دادامئۇلار بىلەن ئېلىشىمەن دەپ ئالدىغا ئېتىلىۋىدى. ئۇلار قىلىچ بىلەن چېپىۋەتتى.

- مەن مال باققىلى چىقىپ كەتسەم، ئۇلار مەھەللىگە باستۇرۇپ كىرىپتىكەن. بىزنىڭ ئۆيدىكىلەر قورقۇپ قېچىپ كېتىپتۇ، شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنى تاپالماي يۈرىمەن. ئۇلار ئۆللالەم ئاچچان تەرەپتىمىكىنىشۇ يەردىن نىسبەتكە ئۆتكىلى بولىدىغان يول بارمىش...- ...

ھەركۈنى ھەرخىل خەۋەرلەر كېلەتتى. ئابدۇللاخان بۇ خەۋەرلەرنىڭ قايسىسىغا ئىشىنىپ، قايسىسىغا ئىشەنمەسلىكنى بىلەلمەي قېلىۋاتاتتى. ئۇ ئوردىدىن ئايرىلغان چاغدا بۇقېتىم چوقۇم ياغىنى تىرە-پىرەن قىلىپ، ئىككىنچى قېتىمبۇ تەرەپلەرگە ئاياغ باسماس قىلىۋېتىدىشنى كۆڭلىگە پۈككەن ئىدى. بىراق كېرىيەگە كەلگىلىخېلى كۈنلەر بولغان بولسىمۇ، نېمىشقىدۇر ئۇلار بىلەن بىرەر مەرتەم جەڭ قىلىش تۇگۇلرۇبىرۇ بولۇپ باققىنى يوق. ئەگەر مۇشۇ نداقلا كېتىدىغان بولسا، ئۆز ئورنىغا كۆز تىكىۋاتقانلارنىڭ ئۇشۇقى ئالچۇ چۇشۇنشى، پىتخورلارغا دەستەك بولۇپ بېرىشى تۇرغانلا گەپ. ئاشۇ چاغدىمۇمۇھەممەت لىتىپ بەگ «كېرىيەگە قالماقلار ھۇجۇم قىلىپ كەلدى» دەپ خەۋەر ئىۋەرتكەندە، مۇھەممەت مۆمىن سۇلتان خاننى بېرىشتىن توسۇپ ئۆزى ئاتلانغان ئىدى. ئەمما چەرچەن، چارقىلىقدىگەن يەرلەرگىچە بېرىپ، ئۇلارنى تاپالماي قايتىپ كەلگەندە، ئوردىدا گەرچە بىرەر كىشىبۇ ھەقتە ئاشكارا چىش يېرىپ بىر نەرسەدېمىگەن بولسىمۇ ئابدۇللاخان خېلى بىر مەزگىلئىھتىياتسىزلىقىدىن چۈشىن يەۋالغان

كىشـــىدەك بىئارام بولۇپ، زەردى گۇش بۇلۇپ قالغان ئىدى. بۇ دۆرەمدە ھىندىقۇش مىرزا ئۇ يولغا چىقىشــتىن ئىلگىرى كىينىكى كۈنلەردە يۈز بېرىش ئېھتىماللىقبولغان ئۇرغۇن ئىشــلارنى بىر ـ بىرلەپ بايان قىلىپ، ئۇنى ئاگاھلاندۇرغان بولىســمۇ، ئەمما ئابدۇللاخان بەزى ئىشــلاردىن تازا خاتىرجەم بولالماي، يەنىلا سەپەرگە ئاتلانغان ئىدى، مانا ئەمدى...

ئۇ بۇ كۈنلەردە ئېمىشــقىدۇر تېرىككەك ئاســان ئاچچىقلىنىدىغان بولۇپ قالدى. ئادەتتىكى ئىشـــلارغىمۇ بەزىدە چېچىلاتتى. مىرزا باباقبەگئۆزۈن يىل ئىلگىرى خاننىڭ خىزمىتىدە بولۇپ مىجەز خۇلقىنى بەش قولدەك بىلىپ كەتكەچكەتۇلا ھاللاردا تەسەللى بېرەتتى.

ـ كۆڭۈللىرىنى تۇق تۇتسىلا ئادالەتپاناھىم، مەنشۇنىڭغا شەكسىز ئىشىنىمەنكى، قالماقلار مۇشـــۇ يەردە چوقۇم بار. ئۇلار ئۇزۇن يوللارنىبىســـپ كەلكەن ئىكەن. بىز بىلەن بىرەر قېتىم بولىسىمۇ تۇتۇ شماي كەتمەيدۇ، بەلكىم ئۇلارمۇبىر بولسا، بىزنى ئىزدەۋاتقان، يەنە بىر بولسا ئەھۋالىمىزنى تىڭ ـ تىڭلاپ يۈرىۋاتقانبۇلۇ شى مۇمكىن. بىزدە « سەۋرى قىلساڭ غورىدىن ھالۋا پۈتىدۇ» دەيدىغا ن گەپ بار. شۇڭائالدىرىمايلى، ئالىيلىرى.

ـ ئالدىرىمســاق بولمايدۇ، ئەمىر جانابلىرى، ئۆزلىرىگەئايان، يەنە ســاقلاپ تۇرىۋەرسەك، لەشكىرى تەمىناتتا قىسىلىمىز.

ـ بۇنىڭدىن خاتىرجەم بۇلســـلا خۇدابەردى بەگنىڭ ھاكىمبەگلىك مەھكىمىســـدە يېتەرلىك ئوزۇق ـ تۈلۈك، لەشـــكىرى تەمىنــات بــار ئىكەن. مىرزا بــابــاقبەگ بۇنىئــاڭلاپ، ســـەل ھۇشىارلاشتى ـ دە، خانغا شۇنداقتىمۇ ئالدىر ـ مىساق بولمايدۇ،

ـ ئابدۇللاخان بىردىنلا چېچىلغاندەك قوللىرىنى سىلكىپ قويدى،

ـ بۇيەردەرياغىنى قاچان كېلەركىن دەپ ساقلىساقئەل ـ رەئىيەتىنىڭ يۇرتدارچىلىق ئىشلىرى تا شلىنىپ قالىدۇ «چۇ شەندىم، ئالىيلىرى. كەم ئەقىل ئەمىرلىرىنى بۇ تەرىپىنى ئە سلا ئويلاپ باقماپتىكەنمەن، كەچۈرگەيلا» دېگەندەك كۆلۈمسىرىدى. ئۇنىڭسىزمۇ ئوردىدىكى ئىشلار مىرزا باباقبەگكە ئايان ئىدى. ھىندىقۇش مىرزا بىلەن چوڭقۇردۇسلۇق بۇرادەرچىلىك ئورناتقان. خانلىق ئۇچۇن ئوت دېڭىزىغا ئۆزىنى ئېتىدىشتىن، سۇغا سەكرە شتىنئايانمايدىغان بۇ سانغۇن ئوردىدىكى ئىشلارنىلا ئەمەس ئىشقىيە، ئىسھاقىيە سۇلۇكلىرىنىڭ رەئىيەتكە كەلتۇرۋاتقان بالايى ـ ئاپەتلىرىدىن تولىمۇ بىزار ئىدى.

ئابدۇللاخان ئىشانغا قول بېرىپ، ئىسھاقىيە سۇلۇكگە مورىد بولغان چاغدا، بۇھەقتە ھېچقانداق ئىنكاس بۇلدۇرمىگەن بولسىمۇ، ئەمما بۇنىڭ يۇرتىدارچىلىق ئىشلىرىغا تۇسالغۇبولۇشىدىن ۋاھىم يېگەن ئىدى. لېكىن ئابدۇللاخانسۇلۇك بىلەن خانلىق ئىشلىرىنى ئايرىپ، ئەلنى ئەمىن تاپقۇزۇش ئۇچۇن تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ، بىر قاتار تەدبىرلەنى قوللانغان چاغدىلا، قەلبىدىكى ئەندىشە تۇمانلىرىنى تارقاپ، قايىللىقئاشقان ئىدى. بىراق يېقىنقى ۋاقىتتىن بۇيان قەشقەر تەرەپتىن ناگان ـ ناگاندا كىلىۋاتقانخەۋەرلەر ـ دىن ئىشقىيە سۇلۇگىنىڭ كاتتىسى غوجا ھىيدۇللا ئىشانىنىڭ شاھزادە يولۋاسخانىنىڭ قوبولخانىسىدا ئاراكۇندە ئالتە قېتىم قاتراپ، قىيشىرىن ـ شېكەر سۆزلىرى، باغرى تاشتەك ئادەمنىمۇ بىردەمدىلا قايىل قىلىپ، ئېتىكىگە دۇم چۇشىدىغان ھىيلە ـ نەيلەڭلىرى بىلەنتەخىت سەۋداسى ئەپسۇنىنى ئۇقۇپ، بېشىنى ئايلاندۇرىۋاتقانلىقىنى ىسھاقىيە سۇلۇگى مۇرىدلىرىنىئۇچرىغان جايدىلا ئۇرۇپ، ئۇلارنىڭ يېرىمەختۇمزادە خوجا ئىشاننى، «كاپىر، ئىمانسىز، مۇرتەھ» دەپ ھاقارەتلەپ، ئاداۋەت تۇگمىنىگە سۇ باشلاپ يۇرۇۋاتقانلىقىنى، ھەتتا تېخىئىسھاقىيە مۇردىلىرىنى يوشۇرۇن ئۆلتۇرۇپ، ئۆيلىرىنى كۆيدۇرۇپ، قەشقەر تەۋەسىدە تۇرمۇش كەچۇرگۇسىز ھالغا چۇشۇ ـ رۇپ قۇيۇۋاتقانلىقىنى كۆپ ئاڭلىغان ئىدى. بولۇپمۇ يولۋاسخان ھىدايتۇللا

ئىشانغا قول بېرىپ، مۇرىد بولغاندىن كېيىن خاكى ئاشكارا، خاكى يوشۇرۇن، ھالدا ئۇنىڭ كۆڭۈل تۈگمىسىگە ئۇگۈت قويۇپ، باشقا ـ باشقا سۆلۈككە مۇرىد بولغاندىن ئاتا ـ بالا ئوتتۇرىسىدا خوسۇمەت پەيدا قىلىپ، پۈتۈن خالىق تەۋەسىدە سۆلۈكى ئىشقىيەنى كەڭ ئەۋج ئالدۇرۇپ، ئۆز نۆتۈۋىنى تىكلەش ئۈچۈن ئۇرۇنىۋاتقانلىقىنى ئوردا ئىچىدە ئاللىقاچان ئاشكارامەخپىيەتلىككە ئايلىنىپ كەتكەن ئىدى. بىراق ئوردىدا ھىدايىتۇللا ئىشانغا قول بېرىپ، مۇرىد بولغان ئەمىرلەر بولغاچقا، شاھىنشىندا ھازىرغا قەدەر بىرەر كىم بۇ ھەقتە ئېغىز ئېچىپ باقمىغان ئىدى. شۇنداقتىمۇ ئابدۇللاخان ئىككى سۆلۈك ئارىسىدىكى نىزا ـ ئاداۋەتنىتۈگىتىش ئۈچۈن كۆپ قېتىم ئا شكارا سورۇنلاردا «ھاكىمىيەت مەزھەپتىن مۇ سنە سنا، سۆلۈكتىنتېخىمۇ مۇسنەسنا بولۇشى كېرەك» دېگەننى تەكىتلەپ، ھېچكىمنىڭ بۇ ھەقتە ئېغىزئېچىشىغاپۇرسەت بەرمىگەن ئىدى.

دەرەخ جىم تۇراي دېسە، يوپۇرماقلىرى جىم تۇرغىلىقۇيمىغىنىدەك بۇنىڭدىن ئون نەچچە يىل مۇقەددەم ئابدۇللا خان خوجا شادىنى دۆلەت ئۇستازىدەپ جاكارلىغاندا، غوجا ھىدايىتۇللا ئىشانىنىڭ دادىسى غوجا مۇھەممەت يۈسۈپ ئىشانىنىڭ يۈرەكباغرى ھەسەت رەشكتىن ئۆرتىنىپ، ئۇيقۇنى تەرەك ئېتىپ، يېگىنى ئۇغا، ئىچكىنى زەھەر بولۇپ، تۇتقان قويغىنىنى بىلمەي، خۇددى سارالىدەكلا بولۇپ قالغان ئىدى. كېيىن غوجا شادى ئۆلگەندە، ئۆلۈپ خوجا مۇھەممەت يۈسۈپ ئىشان «تۇمۇر تۇتۇپ» ئۆز نىيىتىنى خانغا بىلدۈرۈش، ئۇنىئۆز سۆلۈكىگە ئۈندەپ، بوش تۇرۇۋاتقان ئاشۇ ئورۇننى قولغا كەلتۈرۈش مەقسىتىدە، قەشقەردىنيەكەنگە كەلگەندە، مەقسىتىنى ئەمەلگە ئاشۇرالمايلا قالماستىن خانىنىڭ قوبۇل قىلىشىغىمۇ ئېرىشەلمىدى ـ دە، قايتىش سەپىرىدە نامەلۇم كىشلەر تەرىپىدىن زەھەر بېرىلىپ قازا قىلغانئىدى. مانا مۇشۇ ئىش سەۋەبلىك خوجا ھىدايىتۇللا ئىشان ئابدۇللاخانغا ئۇزۇندىن بۇيان كۆڭلىدە خۇسۇمەت ساقلاپ كېلىۋاتاتتى. شۇڭا ئۇ ئوغلى ئارقىلىق دادىسىغا تاقابىل تۇرۇشھىيلىسىنى قوللىنىپ، دادىسى

باقى ئالەمدە ئېردىشەلمىگەن دۆلەت ئۇ ستازلىقىدىن ئىبارەتخا سىيەتلىك بوش ئۇرۇندا ئولتۇرۇش غەزىرىدە هە دەپ نائىپ خان يولۋاسخاننى قولىدىكى ئەڭگۈشتەرگەئايلاندۇرۋالغان ئىدى.

- يىلاننى ئۇۋۇسىدىن چىقىرىش كېرەك ئەمىر جانابلىرى، مەيلى قانداقلا بولمىسۇن، سىڭگىنى تېپىشىمىز، ئۇ جىم بۇلۋالسىمۇ، ئۇرۇشقا ئۇندىسىمىز لازىم. شۇندىلا يا نۇسرەت قۇچۇدىغانلىقىمىز، يا مەغلۇپ بۇلىدىغانلىقىمىز ئايان بولىدۇ.

- ئۇنداقتا ئوبدانراق بىر مەسلىهەت قىلايلى، ئاللىرىبۇ ئىشنى بەك كىچىكتۇرۇشكە بولمىغۇدەك، مەن هازىرلا شاهزادە يولۋاسخان، ئەبەيدۇللاسۇلتان، خۇدابەردى هاكىمبەگلەرگە خەۋەر قىلاي.

- يەنە هېلىقى بىجەن پالۋان، ئىسكەندەر پالۋان، كۆچەت پالۋانلارنىمۇ ئۇنۇتمىسىلا.

- لەببەي، خان ئالىيلىرى. بىر چۆگۈن چاي قاينىغۇچىلىك ۋاقىت ئىچىدە، لەشكىرى مەسلىهەتكە كېلىدىغانلارنىڭ هەممىسى كېلىپ بولدى. ئۇلار تۆردە-كۆزنىڭ يېغىنى يەيدىغان قىپقىزىل گىلەمگە سېلىنغان كۆرپە ئۈستىدە باداشقان قۇرۇپ، تۇزغاقتىقلىغان يۇمشاق ياستۇققا يۆلەنگىنىچە ئولتۇرغان ئابدۇللا خانغا يەر تېگىدىن قاراپئولتۇرشاتتى. شۇ تاپتا خاننىڭ كۆزلىرى بىر نۇقتىغا تىكىلگەن بولۇپ، ئۇنىڭ نېمىنى خىيالقىلىۋاتقانلىقىنى بىلگىلى بولمايتتى، كېرىيەدىن قوشۇلغان ئۈچ پالۋان ئابدۇللا خاننىبىر نەچچە قېتىم كۆرگەن بولسىمۇ، ئەمما تۇنجى قېتىم ئەڭ يېقىن ئارىلىقتا ئۇچراشقاچقىمۇ، ئۇنلۇكرەك نەپەس ئېلىشقا پېتىنالمىغاندەك يەرگە قاراپ ئولتۇرۇشاتتى.

بارگاهى ئالىينى ئېغىر سۈكۈناتلىق قاپلىغانبۇلۇپ، چۈن ئۇچسىمۇ بىمالال ئاڭلىغىلى بۇلاتتى. شۇنداقتىمۇ خان بىلەن مىرزا باباقبەگدىنباشقىلار بۇ يىغىلىشنىڭ سەۋەبىنى ئېنىق بىلمىگەچكە، هېچ كىم ئالدى بىلەن ئېغىز ئېچىشقاپېتىنالمايۋاتتاتتى. تۇيۇقسىز خان بوشقىنە

يۆتەلدى، بارگاھى ئالىيغا كىرگەندىن بىرى كۆڭۈل غەلۋىرىدە نۇرغۇن خىياللارنى تاسقاپ ئۆلگۈرگەن يولۋاسخان دادىسىغا تىكىلدى.

- ھەر قايسىڭلارنى جىددىي چاقىرتىشتىكى مەقسەت پەقەتبىرلا، - دېدى، ئابدۇللا خان چېدىر ئىچىدىكىلەرگە تەكشى قاراپ چىققاندىن كېيىن، - نەچچەكۈندىن بۇيان ياۋ ئۆزىنى كۆرسەتمەيۋاتىدۇ. شۇڭا ئەمدىكى قەدەمنى قانداق بېسىش ئۈستىدەمەسلىھەتلىشىپ كۆرەيلۇق.

- دېمىسىمۇ ئەنھەزرىتىم توغرا دېدى، بۇ يەردە «ئۈزمە پىش، ئاغزىمغا چۈش» دەپ يېتىۋەرسەك قاملاشمايدۇ. شۇڭا ياۋ ئاسمانغا چىقىپ كەتكەنبولسا تاپىندىن، يەرگە كىرىپ كەتكەن بولسا كۆكۈلىسىدىن تارتىپ چىقىرىشىمىز لازىم،- دېدى يولۋاسخان دادىسىنىڭ سۆزىگە ئۇلاپلا، - شۇڭا ماڭا يارلىق بېرىلسە، مەن ئۈزەملەشكەر تارتسام...

- توختىسلا شاھزادەم، سۆزلىرىغۇ ئورۇنلۇق بولدى، ئەمما كۈندە دېگۈدەك ئەتراپىنى چارلاشقا ئادەم لەشكەر ماڭدۇرۇپ تۇرۇۋاتقان بولساقمۇ، ئۇلار ھەققىدە ھېچقانداق ئۇچۇرغا ئېرىشەلمىدۇق. قارىسىغا ئىش قىلساق بولماس، شۇڭا بۇئىشنى ئوبدانىراق مەشۋەت قىلغايمىز، دېدىمىرزا باباقبەگ بىر نەرسىنى ئويلاۋاتقاندەكقىياپەتتە گەردىنىنى بوشقىنە قاشلاپ، مېنىڭچە بولغاندا، ياۋنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەردەربولغان بولساق خۇيمۇ ئوبدان ئىش بولاتتى. لېكىن بۇ ناكەسلەر قارىسىنى كۆرسەتمەيۋاتىدۇ. ئەمدى ئىشنى باشقىچىراق ئۇسۇلدا قىلساق بولارمىكىن. بۇ گەپ بىلەن ئابدۇللاخانمۇ، يولۋاسخانمۇتەڭلا مىرزا باباقبەگكە قاراشتى.

- قېنى ئېيتسىلىچۇ ئەمىر ئاتا، بۇ ئىشقا قانداق دانا مەسلىھەتلىرى باركىن؟، - ئالدىراپ سورىدى ئەبەيدۇللا سۇلتان بالىلارغا خاس ئالدىراڭغۇلۇقبىلەن چاقماقتەك سۆزلەپ.

- بۇ ئىش توغرىسىدا خېلى كۆپ ئويلاندىم. ئاخىرى ئۇلارىنىزنىڭ زور قوشۇن تارتىپ كەلگىنىمىزنى بىلىپ، يا كەلگەن يولى بىلەن كەتكەن، يا بولمىسائاتچان تەرەپلەردىكى تاغلىق رايونلاردا ھەرىكەت قىلىپ، بىزنىڭ ئۆزلىرىنى ساقلاپ، زېرىككەندە پېشىمىزنى قېقىپ كېتىشىمىزنى كۈتىۋاتىدۇ دېگەن ئويغا كېلىپ قالدىم. شۇڭا بىز ئەمدى قول قۇلۇشتۇرۇپ تۇرماي ھەرىكەتنى چوڭراق قىلساق قانداق بۇلار ؟

- دىگەنلىرىچە بولغاندا، ئالدى بىلەن ياۋنىڭ كەتكەن- كەتمىگەنلىكىنى ئۇقۇپ بولغاندىن كېيىن، ئاندىن ھەرىكەت قىلىدىكەنمىز-دە، - دېدى شاھزادەيولۋاسخان ئالدىراپ. - ھەئە. ئالدى بىلەن شۇنى بىلسەكلا قالغان ئىشلار ئوڭايغا تۇراتتى.

- نەچچە كۈندىن بۇيان ئەھۋال ئۇقۇشقىلى لەشكەرماڭدۇرۇپ تۇرۇپمۇ ھېچقانداق ئۇچۇرغا ئېرىشەلمىسەك، - دېدى ئەبەيدۇللا سۇلتان جاڭىلداپسۆزلەپ، - يەنە لەشكەر ماڭدۇرساق نەتىجىسى ئوخشاش بۇلامدىكىن. .

- ئالدىرىماڭلار، جانابى مىرزا باباقبەگنىڭ خىيالىنىبىلىپ سۆزلەڭلار- دېدى ئابدۇللاخان سەل ئاچچىقى كەلگەندەك،- بۇ ئىشتا ئالدىرىغان، قىزىققانلىققىلغان بىلەن بولمايدۇ ئەمىر جانابلىرى دېمەكچى، بىز ئالدى بىلەن يىراقراق يەرگە بېرىپ ئەھۋال ئىگىللەيمىز. ياۋ ئۆتۈپ كەتكەن بولسا، قوغلايمىز، ئۆتۈپ كەتمىگەن بولسا، ئىككى تەپتىن ھۇجۇم قىلىمىز، شۇنداقمۇ ئەمىر جانابلىرى...

- ھەسانات ئادالەتپاناھىم، مەن شۇنداق دېمەكچى،- دېدى مىراز باباقبەگ بېشىنى لىڭشىتىپ، - سىزگە ئەمدى شۇنىڭدىن باشقا ئامال يوق. قېنى، خۇدابەردى ھاكىمبەگ جانابلىرى دەپ باقسىلچۇ، بىز تۇرۇۋاتقان مۇشۇ يۇرتنىڭ نېرىسىدەقانداق يۇرت باركىن.

- يېسىيۇلغۇن دەپ ئاتىلىدىغان، سەككىز - توققۇز ئائىلە جايلاشقان مەھەللە بار، - خۇدابەردى ھاكىمبەگ ئالدىراپ جاۋاب بەردى.

- مۇساپىسى قانچىلىك كېلەر؟ - ئەتىگەندە ئاتلىق يولغا چىققان كىشى كۆز كۇرە مەھەللىگە يېتىپ بارالايدۇ.

- ئۇنىڭ نېرىسىدىچۇ؟ - نىيە دېگەن بىر يېزا بار. دائىرىسى چوڭ، ئاھالىلىرى تارقاق جايلاشقان مۆلچەرىمچە ئۈچ تۆت مىڭ تىرىك جان بارمىكىن

- خۇش، بۇ ئىشنى ئەنھەزرىتىم مۇۋاپىق دەپ قارىسا، مۇنداق قىلساق، - دېدى مىرزا باباقبەگ مەقسىتىنى ھەممەيلەنگەن ئېنىق چۈشەندۈرمەكچى بولغاندەك ئالدىرىماي سۆزلەپ، بىر بۆلۈك ئادەم نىيە دېگەن يەرگە بېرىپ، سىڭگى قۇشۇنىنىڭ ئۆتۈپ كەتكەن، ئۆتۈپ كەتمىگەنلىكىنى ئۇقۇپ باقسا، ئەگەر ئۆتۈپ كەتكەن بولسا، چوڭ قوشۇن ياۋنىڭ كەينىدىن يولغا چىقسا، ئۆتۈپ كەتمىگەن بولسا، بىز بۇ تەرەپتىن قوغلاپ زەربەر سەك، نىيىدىكى قوشۇن ئالدىنى توسۇپ، مېڭىشقا ئىمكان بەرمىسە قانداق بۇلاركىن. ئابدۇللاخان بۇ گەپنى ئاڭلاپ، بىردىنلا جىمىپ قالدى. ھەممەيلەننىڭ كۆزى ئۇنىڭغا تىكىلدى. جىددىرئىچىنى ئادەمنىڭ كەيپىنى بۇغۇدىغان سۇكۇناتلىق قاپلىدى.

- شۇنداق قىلايلى، ئوبدان مەسلىھەت بولدى، - دىدىخان بارگاھى ئالىيدىكى جىمجىتلىقنى بۇزۇپ، - ھازىر بىزگە بۇنىڭدىن ئارتۇقمۇ ياخشىئامال يوق ئوخشايدۇ. يەنە ساقلاۋەر سەك، ياخشىلىقتىن يامانلىق كۆپرەك بولۇشى مۇمكىن، قېنى ئېيتىسىلچۇ، ئەمىر جانابلىرى، نىيە تەرەپكە كىم بارسا بۇلار؟...

- مەن باراي... ، - يولۋاسخان مىراز باباقبەگ ئېغىزئېچىپ بولغۇچە ئورنىدىن سەل قوزغىلىپ قۇيۇپ ئېغىز ئاچتى.

- مەيلى، شاھزادەمنىڭ دېگىنىچە بولسۇن، - دېدى مىرزاباباقبەگمۇ قوشۇلغاندەك، - ئەمما يولدا بەك ئېھتىيات قىلسىلا،

- خاتىرجەم بولسىلا، ئەمىر جانابلىرى، بۇ تەرىپىماڭا ئاياغدىكى ئاشتەك ئايان، مەن چوقۇم ئادالەتپاناھ ئەنهەزرىتىمنىڭ كۈتكەن يېرىدىنچىقىمەن.

- ئۇنداقتا ئۆزىڭىز بىلەن كەلگەن قوشۇننى باشلاپهايالشمايلا يولغا چىقىڭ، نىيگە بارغاندىن كىيىن ئەھۋالنى ئوقۇپلا چاپارمەن ماڭدۇرۇڭ. - باش ئۇستىگە...، - يولۋاسخان ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ چىرىكچە سالام بەردى. شۇكۈنى پېشىممەھەلدە قەشقەرنىڭ نائىپ خانى شاھزادە يولۋاسخان ئۆزى بىلەن بىللە كەلگەن لەشكەرلەرنىباشلاپ، نىيە تامام يۇرۇپ كەتتى، مىرزا باباقبەگ ئۇلارنى مەھەللىنىڭ ئايىقىدىكى بېشىغىچىلىكچىقىپ ئۇزۇتۇپ قۇيۇپ، قايتىپ كەلدى. ئارىدىن ئىككى كۈن ئۆتۈپ ئۈچىنچى كۈنى خۇپتەندىنئاشقاندا، ئىككى چاپارمەن يولۋاسخاننىڭ مەلۇماتىنى ئېلىپ كەلدى.« قالماقلار نىيىدىنئۆتمەپتۇ» دېگەن قىسقىلا خەت يېزىلغان ئىدى.

- پەرمانى ئالى، - دېدى ئابدۇللاخان خەتنى ئوقۇپبولۇپ، بىردىنلا قوشۇمىسىنى تۇرۇپ، - يولۋاسخان نىينى چىڭ ساقلىسۇن، ئالمادىس ياۋلەشكەرلىرى سىزىلسە ۋاقتىدا خەۋەر يەتكۈزسۇن...

- باش ئۇستىگە...، - مەلۇمات ئەكەلگەن لەشكەرلەر چىرىكچە سالام بەرگەندىن كىيىن، ئارقىچىلاپ مېڭىپ، بارگاھى ئالىيىسىدىن چىقىپ كەتتى.

- ئەمدى بىز ئەتىلا ئاتلانساق بولارمۇ، ئەمىرجانابلىرى- سورىدى ئابدۇللاخان مىرزا باباقبەگدىن،

- ياۋنىڭ ئەھۋالى ئايان بولدى. ئۇلار ئاچچان تاغلىقرايونىدا ئوخشايدۇ.

- شۇنداق قىلايلى، ئەتە سەھەردىلا يولغا چىقايلى.

ئەتىسى تاڭ يورىماستىنلا يولغا چىققان قوشۇن كۆچەت پالۋاننىڭ يول باشلىشىدا يورۇپ كەتتى. كۆچەت پالۋان ئاتچاننىڭسوقتىياق دېگەن يېرىدىن بولۇپ، يەرلىك ئادەم بولغاچقا، تاغ يوللىرىغا پىششىق ئىدى. شۇڭاقوشۇننى يېقىن يوللار بىلەن باشلاپ، ناماز زىگەرگە يېقىن پىشكەگە يېتىپ كەلدى.

- ئاتچاننىڭ پىشكە دېگەن مەھەللىسىگە يېتىپ كەلدۇقئالىلىرى، - دېدى كۆچەت پالۋان ئابدۇللاخاننىڭ قېشىغا كېلىپ قول باغلاپ تۇرۇپ، - لەشكەرلەرمۇ شۇ كۆجۈم مەھەللىدە ئارام ئالغاچ ئۇزۇقلىنىۋالسا، مەن بىر نەچچە يارەنلىرى بىلەن ئەھۋال ئىگىلەپ كەلسەم بولارمىكىن.

- ماقۇل، تېز بېرىپ، تېز قايتىپ كېلىڭ. كۆچەت پالۋانىر نەچچە ھەمراھىنى باشلاپ يورۇپ كەتتى. مىراز باباقبەگ لەشكەرلەرگە ئارام ئالغاچ ئۇزۇقلىنىشنىتاپىلىدى. شۇنىڭغىچىلىك ئوردىدىن خان بىلەن بىللە كەلگەن بىكاۋۇل بەگ لەشكەرلەردىن سەل يىراقراق يەرگەگىلەم- پاراز سېلىنىپ تەييارلانغان مەخسۇس سورۇنغا داستۇرخان سېلىشقاباشلىدى. كۈن كىرىپ، ئەتراپىنى تۈن پەردىسى يېپىلىشقا باشلىدى. ئون تۆت كۈنلۈك ئاي ئەتراپىنى يورۇتۇپ تۇراتتى. لەشكەرلەرنىڭ بەزىلىرى قورساقلىرىنى ئەستەرلەپلا شېرىن ئۇيقۇغا چۆشكەن، بەزىلىرى ئىككى- ئۈچتىن بولۇشۇپ، قىزىق گەپلەر بىلەن ئۆز كۆڭۈللىرىنى ئاۋۇندۇرماقتائىدى. ئابدۇللا خان، مىراز باباقبەگ، ئەبەيدۇللا سۇلتان بىلەن يۇمشاق تۆشەك ئۇستىدەئىزىلىپ ئولتۇراتتى. ئەتىگەندىن بۇيان گىياھسىز سايلىقتا ئات ئۇستىدە مۈكچىيىپ

ئولتۇرغان، بەل ـ پۇتلىرى ئوبدانلا ئۇيۇشۇپ هاردۇق يەتكەن بولسىمۇ، سىڭگىنىڭ هازىرقى ئەهۋالىدىنىبا لدۇراق خەۋەر تېپىش ئىستىكىدە ئەتراپقا پات ـ پات قاراپ، گەپ بىلەن ئۆز كۆڭۈللىرىنىمەلىكە قىلىپ ئولتۇرىشاتتى.

ـ هازىر قايسى چاغ بولغاندۇ ؟، ـ سورىدى ئەبەيدۇللاسۇلتان ئاسماندىكى شوخ جىمىرلاۋاتقان يۇلتۇزلاردىن كۆزىنى ئۈزمەي تۇرۇپ.

ـ ئالاهەزەل ئېغىر ئەلياتقۇغا يېقىنلاشتى، ـ دېدىمىرزاباباقبەگ ئالدىرىماي سۆزلەپ . ـ هېلىقى پالۋان كەتكىلىمۇ بىرچاغ بو لدى. نېمىشقا هېچ قايتىپ كەلمە يدىغۇ؟ يۇ لدا بىرەر كېلىشمەسلىككە ئۇچراپ قالمىغاندۇ؟

ـ تەمبەت ئونداق خىياللاردا بولمىسىلا، تاغ يۇلىدىگەن ئېگىز ـ پەس، مۇشەققەتلىك يول بولسىمۇ، كوچەت پالۋان يەرلىك كىشى بولغاچقا. ئالمادىسىبىرەر ئىش بولسىمۇ بىر ئامال قىلالايدۇ. مىرزا باباقبەگنىڭ سۆزى توگىمەي تۇرۇپلا، يىقىنقىيەردىن لەشكەرلەرنىڭ گوڭۇلداشقان ئاۋازى ئاڭلىنىپ، بارا ـ بارا كوچەيدى، ـ دە، هايالشمايلابىر نەيچەيلەننىڭ قارىسى كۆرۈندى. ـ كىم؟ كۆزەتتە تۇرۇۋاتقان نەۋكەر كېلىۋاتقانلارغا قاراپ ئۈنلۈك تۋۋلىدى.

ـ مەن كوچەت پالۋان، ـ كېلىۋاتقان تۆپىنىڭ ئالدىدىكىشى جاۋاب بەرگەچ، ئۇدۇل ئۆزىنى ساقلاۋاتقانلارنىڭ يېنىغا كەلدى،

ـ قېنى ئولتۇرسىلا، ـ دېدى مىرزا باباقبەگ تاقەتسىزلەنگەنهالدا ئالدىراپ سۆزلەپ،ـ بىرەر خەۋەر بارمۇ؟

كوچەت پالۋان ئۇ كۆرسەتكەندەك جايىدا ئولتۇرغاچتىزلىكتە جاۋاب بەردى.

- سىڭگى قوشۇنلىرى سوقتىياق دېگەن جايدىكى بىر ئىدىرلىقتىكەن. ئۇ يەرنىڭ بىر تەرىپى كىريا دەرياسىغا تۇتىۇشىدۇ. ئىككى تەرىپى تاغ. پەقەتلا بىر تەرىپىدىنبىمالال ھەرىكەت قىلغىلى بولىدۇ. شۇ تاپتا قاراۋۇلدىن باشقىسىنىڭ ھەممىسى ئۆلۈكتەك ئۇخلاپ قاپتۇ.

- سىلى دېگەن جايغا قانچىلىك ۋاقىتتا يېتىپ بارغىلى بۇلىدۇ؟ ئابدۇللاخان بۇ گەپنى ئاڭلاپ بىر نەرسىنى خىيال قىلغاندەك سورىدى.

- بىر ئاشپىشمىدىن كۆپرەك ۋاقىتتا يېتىپ بارغىلىبۇلارمىكىن.

- ھە.... ئۇنداقتا تۆمۈرنى قىزىققىدا سوقساق قانداقبۇلار مىرزا باباقبەگ جانابلىرى؟ سىلى ئۇلار تەييارلىقسىز تۇرغان چاغدا ھۇجۇم قىلايلىدىمەكچىمۇ؟ مىرزا باباقبەگ يالىت قىلىپ ئابدۇللاخانغا قاراپ

- تايىتلان ھازىر كەلكۈن مەزگىلى، دەريادا سۇ بار، ئىككىتەرىپى تاغ ئىكەن. شۇڭا. . . - دىگەنلىرىچە بولسۇن، ئىمكان قەدەر شەپە چىقارماسلىققا تىرىشىپ، ئۇلارنى بىر يولدىلا يىغىشتۇرايلى. ئۇلار قىسقىلا مەسلىھەت قىلىشقاندىن كىيىن، چاقماق تېزلىكدە يولغا چىقىشتى. مىرزا باباقبەگ ئابدۇللاخاننىڭ بېرىشىغا قوشۇلمىغانبولسىمۇ، ئەمما خان ئۆز پىكىردە چىڭ تۇرىۋالغاچقا، ئامالسىز قالغان ئەمىر ئاخىرى باشقائامال قىلالمىدى. قوشۇن ئەگرى-بۈگرى تاغ يولىغابىر ھازا ماڭغاندىن كىيىن كۆچەت پالۋانىنىڭتەكلىۋى بىلەن ئۈچ تارامغا ئايرىلدى. ئابدۇللاخان، ئەبەيدۇللا سۇلتان، بىجەن پالۋانلاربىر توپ، خۇدا بەردى بەگ ئىسكەندەر پالۋانلار بىر توپ، مىرزا باباقبەگ بىلەن كۆچەتپالۋانلار بىر توپ لەشكەرنى باشلاپ، ئەتراپىنى بەش قولدەك بىلىدىغان يول باشلىغۇچىلارنىڭ ھەمرالىقىدا، ئالدىنئالا نىشانلىغان ئورۇنلارغا باردى، مىرزا باباقبەگ كۆچەت پالۋانبىلەن لەشكەرلەرنى باشلاپ ياۋ لەشكەرگاھىغا يېقىنلاشتى. بۇ چاغ ئاللىقاچان يېرىم كېچىدىن ئاشقان ۋاقىت بولغاچقا قاراۋۇللارمۇ ئۇخلاپ

قالغاندەك قىلاتتى. شۇڭا ئوت يېقىپ بەلگە بەردى. ئابدۇللاخانمۇ، خۇدا بەردى ھاكىمبەگلەرمۇ بەلگىلەنگەن جايغا يېتىپ كەلگەنلىكىنى بىلدۈرۈپ ئوتقاچ يېقىشتى. شۇ ئان ناغرىلار گۈمبۈرلىتىپ چېلىندى، لەشكەرلەر قىيازدەك جىلغا ئىچىگە باستۇرۇپ كىرىشتى. سىڭگى لەشكەرلىرى تاتلىق ئۇيقۇدا بولغاچقا، تۇيۇقسىز ئاڭلانغان ھۇڭا - سۈرەن - نەلەردىن چۆچۈپ ئويغىنىشتى - دە، باش تەرەپلىرىگە قويۇپ قويغان جەڭ قوراللىرىنى ئېلىشتى، ساي ئىچىنى قورال - ياراقلارنىڭ تاراڭ - تۇرۇڭلىرى. ئاتلارنىڭ كىشنەشلىرى، يارىلانغانلارنىڭ ئېچىنىشلىق ئاھۇ - زارى قاپلىدى. تاڭ ئاتارغا يېقىن خۇدا بەردى ھاكىمبەگ تۇرغان تاغ ئېغىزىدا يېقىنلاشقان ياۋ لەشكەرلىرى كۈچلۈك ھۇجۇم بىلەن خانلىق لەشكەرلىرىنى ئېغىر تالاپەتكە ئۇچرىتىپ قېچىپ كەتتى.

قۇياش تارتىنچاق كېلىندەك ھىجىيىپ چىقىپ ئەتراپتۇلۇق يورۇغاندا، لەشكەرلەرنى ئېنىدىتلاپ ئۈلگۈرگەن مىرزا باباقبەگ ئەتراپنى بىر قۇر كۆزىتىپ چىقتى.

- بۇ يەر بەك خەتەرلىك ئىكەن، ئەنھەزرىتىم، ئەگەر ياۋ لەشكەرلىرى ھۇجۇم قىلىپ قالسا، تاقابىل تۇرۇش تەس بولغۇدەك، شۇڭا دەرھاللا يۆتكىلەيلى.

- دىگەنلىرىچە بولسۇن، كۈچەت پالۋان بىلەن قوشۇننى دەررۇ ئاتلاندۇرسىلا. . . ئۇلار شۇ مەسلىھەت بىلەن دەررۇ ئاتلاندى، - دە، ھايالشمايلا تۈزلەڭلىككە چىقىپ ھەيران بولۇشتى. كۆز يېتىم يەردە ياۋ لەشكەرلىرى ئۇلارنىڭ كېلىدىغانلىقىدىن ئاللىبۇرۇن خەۋەر تاپقاندەك تۇرۇشاتتى، بۇنى كۆرۈپ، مىرزا باباقبەگ لەشكەرلەرنى سەپراس بولۇشقا ئۈندىدى، ياۋ سېپىگە قاراپ، بىر نېمىنى خىيال قىلغاندەك ۋارقىرىدى.

- ئوقياچىلار تەييار تۇرۇڭلار. ئۇنىڭ سۆزى تۈگىمەيتۇرۇپلا، ياۋ سېپى ئۇلار تەرەپكە قاراپ دەۋرەپ كېلىشكە باشلىدى. ئوقياچىلار ساداققا ئوقنىبېسىپ، گىرىچىنى چىڭ تارتىشتى.

- ئېتىڭلار. . . ياۋ يېقىنلاپ كەلگەندە، ئوقيا ئوقلىرىئۇچۇشقا باشلىدى، ياۋ سېپىدە ئاتتىن دومىلاپ چۈشــــكەنلەر، ئات بىلەن بىللە يېقىلغانلاركۆرۈنگەن بولســـمۇ، ئەمما ئارىلىق بارغانسېرى قىسقارماقتا ئىدى.

- ئاتلىنىڭلار، - مىراز باباقبەگ قىسقا ساپلىق شەمشىرىنى بۇلاڭلىتىپ، ئات سالدى. بۇنىڭ بىلەن باشــقىلارمۇ ئۇلارغا ئەگەشتى- دە، ئىككى قوشۇن كىشىلىرى ئارىلىشىپ جەڭ قىلىشقا باشلىدى. يىراقتا ئۇلارنىڭ ھەر بىر ھەرىكىتىنى كۆرۈپ تۇرغان ئابدۇللا خان نەۋرىسى ئەبەيدۇللا سـۇلتاننىڭ يەڭگىلتەكلىك قىلىپ ياۋ سـېپىگەئات ساـلماسـلىقى ئۈچۈن ئۇنىڭغا قەدەمدە بىر غىلام- غىلام قاراپ قويىغاچ، جەڭ ئەھۋالىنى كۆزىتىۋاتاتتى. تۇيۇقسـىز سىڭگى قوشۇنى ئارقا تەرەپكە ئاستا- ئاستا سۈرۈلدى- دە، ئالدىقاندىقۋارقىراشقان ئاۋازلار بىلەن تەڭلا ئات چاپتۇرۇپ چېكىنىشتى.

- بولدى، قوغلىماڭلار، قايتىپ كېلىڭلار، بىكارىياۋنىڭ ئالدام خالتىسىغا چۈشۈپ قالمايلى، - دەپ ۋارقىرىدى مىراز باباقبەگ. شۇنىڭغىچىلىكچەك ئەھۋالىنى كۆزىتىپ تۇرغان ئابدۇللاخانمۇ ناغرا چالدۇرۇپ لەشكىرى بەلگە بەردى.

- ئۇلارنىڭ قاچقىنى راسىمدۇيا، - سۈرىدى ئابدۇللاخان قان تېمىپ تۇرغان شەمشىرىنى قىنىغا سالماستىن، ئات چاپتۇرۇپ كەلگەن مىراز باباقبەگدىن.

- ئۇلارنىڭ يېڭىلگىنى يالغان ئەنھەزرىتىم. كىچىدىكى تۇيۇقسىز زەربىدە ئېغىر تالاپەت تارتتى. شۇڭا بىزنى سىناپ باقماقچى بولۇپ ھۇجۇمغا ئۆتكەن بولسىمۇ. بىزنىڭ ھەمدەيچىقو شۇنىمىز بار- يوقلىقىنى بىلەلمەي چېكىندى. ئۇلارمۇ بىكاردىن- بىكارئۆزىنى ئوتقا ئۇرىدىغان پەرۋانە ئەمەس. ئۇنىڭ ئۇ ستىگە ئورۇش دېگەننىڭ «توققۇزى رەڭ، بىر سى جەڭ» ، يېڭىلگەن بولۇپ، بىزنى قىلتاققا دەسسەتمەكچىمۇ تېخى، كىم بىلىدۇ ؟!

شـــۇ ئەســـــنادا ئۇلارنىڭ يېنىدىن كۆچەت پالۋان ئۆتۈپقالدى. مىرزا باباقبەگ ئۇنى كۆرۈپ چاقىردى.

ـ بۇ يەرگە كەلسىلە پالۋان. مەسلەھەت قىلىدىغانئىش بار. ـ ئۇ سۆزلىگەچ ئاتتىن چۈشتى ـ دە ئۆزىگە يېقىنلاپ كەلگەن كۆچەت پالۋاندىن سورىدى. ـ بۇ تۇزلەڭلىكنىڭ نېرىسى قانداق يەر؟

ـ بۇ يەرنىڭ يۇقىرىقى تەرىپى ئۈچ ـ تۆت ئادەم قاتارلىشـــــپ ئاران ماڭالايدىغان يارلىق، مويســـــپىتلار نىڭ دېيىشـــچە، ئىككى ـ ئۈچ يۈز يىل مۇقەددەم غايەت زور كەلكۈن كېلىپ پەيدا بولغانمىش.

ـ بۇ تەرىپىچۇ، ـ ئۇ يان تەرەپنى قولى بىلەن ئىشـارەتقىلدى. ـ ئۇ يەردىمۇ ئوخشـاش، ئەمما يارلىقنىڭ ئۇ تەرىپى ئېگىز تاغ، پەقەت بىرلا ئادەمئاران ماڭالايدىغان يول بار. بۇنى ئاڭلىغان مىرزا باباقبەگ كىچىك بالىدەك بىردىنلاۋاقىرۋەتتى.

ـ دەرھال ناغرا چېلىڭلار، قوشۇن دەرھال يىغىلسۇن. قوشۇن باشلىرى بۇ يەرگە كەلسۇن.

بۇيرۇق بىردەمدىلا ئۇرۇندالدى مىرزا باباقبەگ قوشـــۇنباشـــلىرىغا بىر قاتار يوليورۇقلارنى بەرگەندىن كىيىن، كۆچەت پالۋان بىلەن ئىككى يۈزدەكلەشكەرلەرنى باشلاپ سىنگىنىڭ كەينىدىن قوغلاپ ماڭدى، ئۇلار بىر ئاشـــــپشــــم يۇل يۈرۈپ، غەربى جەنۇب تەرىپى بىر ـ بىرىگە باش قويۇپئۇخلاپقالغاندەك كۆرۈنىدىغان تاغلارنىڭيانتۇ تەرىپىدە بارگاھ قۇرۇپ ئەمدىلەتىن ناشـــتا قىلىشـــقا تۇتۇنغان ياۋنىڭ يېنىدا تۇيۇقســـزپەيدا بولدى. بۇنى كۆرگەن ياۋ لەشـــكەرلىرى نېمە قىلىشـــنى بىلەلمىگەندەك ســـەل تېڭىرقاپقىئېلىشـــتيۇ، ئەمما ناھايىتى تېزلىكتە ئاتلىرىغا مىنىشـــتى. مىرزا باباقبەگ ئوق قولىدىكقىســـقا ســـاپلىق قىلىچنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، ھۇررا تۇۋلىغىنىچە ئېتىلدى. بۇنى كۆرگەن ســـپىمىز، غۇلۇســـقىنە كەلگەن، مەڭزىدىن قان تەمچىپ

تۇرغاندەك كۆرۈنىدىغان ياۋ سەركەردىسىمۇ، ئۆزلەشكەرلىرىنى «جەڭگە ئاتلىنىڭلار» دېگەندەك ئۇزۇن، ئايىسىمان قىلىچىنى ھاۋادا پۇلاڭلاتقىنىچە ئات چاپتۇرۇپ كەلدى. مىرزا باباقبەگ تۇيىقى يەرگە تەگمەي چېپىۋاتقاندەك كېتىۋاتقانلارا گىر تۇلپارىنىڭ بېشىنى سىڭگىنىڭ ئېتىغا روبىرۇ قىلدى. ئىككى ئاتنىڭ بېشى يېقىنلىشا ـ يېقىنلا شمايلا ئىككى سەركەردىنىڭ قىلىچلىرى بىر ـ بىرىگە ئۇرۇلۇپ، ھاۋادا چاقماق چېقىلغاندەك «پاللىدە» ئۇچقۇن چاچرىدى. ئۇلار ئاتلىرىنىڭ بېشىنى بۇراپ، يەنە بىر مەرتەم يېقىنلاشتى ـ دە، قىلىچۋازلىق قىلىشقا باشلىدى. قىلىچلار گاھ بېشىنى، گاھ بويىنىنى، بەزىدە يۈرەكنى نىشانلاپ ئۇرۇلاتتى. ئەممائۇلار چەبدەس ھەرىكەتلەر بىلەن بىر ـ بىرىنىڭ زەربىسىنى توسۇۋالاتتى. ئىككى سەركەردە خېلىھەملە قىلىشقان بولسىمۇ، ئەمما ھەر ئىككىيلەن ئەلەم ماھارىتىگە پىشقان سانغۇنلار بولغاچقا، بىر ـ بىرىگە ئەجەللىك زەربە بېرەلمىدى. شۇ چاغدا مىرزا باباقبەگ لەشكەر ـ لىرىدە تالاپەتنىڭ ئېغىر بولۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، ئىتنىڭ بېشىنى بۇرۇغاچ ۋارقىرىدى.

ـ چېكىنىڭلار، تېزدىن چېكىنىڭلار. . . بۇيرۇقنىئاڭلىغان لەشكەرلەر تېزلىكتە كەينىلىرىگە ياندى. بۇنى كۆرگەن سىڭگى قەھرى بىلەن توۋلىدى.

ـ قىرىڭلار، بىرىمۇ ئامان قالمىسۇن، ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى ئۆلتۈرەيلى...

مىرزا باباقبەگ ۋە ئۇنىڭ لەشكەلىرى ناھايىتى تېزلىكتە قاچماقتا ئىدى. تۇن يېرىمىدىكى ۋە بايامقى جەڭدە ئېچىنىشلىق چىقىم تارتقانسىڭگىنىڭ بىردىنلا قېنى قىزىپ كەتكەچكە، ئىتنى ھەدەپ تېقىمداپ قوغلىماقتا ئىدى. ئۇلارشۇ تەرىزدە خېلى ئۇزۇن ماڭدى ـ دە، كۆچەت پالۋان با يام چۈشىنەڭگەن مەنزىلگە يېتىپ كېلىپ، ئاتلىرىنىڭ بېشىنى قوغلاپ كېلىۋاتقان سىڭگىنىڭ قوشۇنى تەرەپكە بۇرۇدى. دەل شۇ چاغدايارلىقنىڭ ئۈستى تەرىپىدىن تاشلار «گۇلدۇر ـ غاراس» قىلىپ، تۆۋەنگە دۇملاشقا، ئوقيا ئوقلىرىئۇچۇپ كېلىشكە باشلىدى. بۇنى

كۆرگەن سىڭگى ئۆزلىرىنىڭ ئالدىنىپ قالغانلىقىنى ھېس قىلىپ، ئېتىنىڭ بېشىنى كەينىگە بۇرىدىيۇ، ئەمما بايام كەلگەن يېرىدە خۇدا بەردى بەگ بىلەنئىسكەندەر پالۋان قوشۇنلىرىنىڭ ئۆز لە شكەرلىرىگە ھۇجۇم قىلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، ئېتىنىتېقىمداپ، شۇ تەرەپكە ئات سالدى. ئەمما سىڭكى لەشكەرلىرى ھەر قانچە كۈچەنگەن بىلەنمۇ كىرىش چىقىش ئېغىزى تۇسۇۋېلىنغان، ئىككى تەرەپتىن تاشلار دومىلاپ، ئوقيالار ئېتىلىپتۇرغاچقا، سىڭگى قوشۇنىنىڭ تالاپىتى ئېغىر بولماقتا ئىدى. جىلغا ئىچى ئاتلارنىڭ كىشنەشلىرى، لەشكەرلەرنىڭ ئاھۇ ـ زارى بىر ئالغان بولۇپ، ئىگىسىز قالغان ئاتلار قالايمىقان چېپىپ، جەڭ مەيداندا ئېغىر ساراسىم پەيدا قىلماقتا ئىدى. سىڭگى ھېلى مىرزا باباقبەگ تەرەپكە، ھېلى خۇدا بەردى ھاكىمبەگ تەرەپكە ئات سېلىپ، بىرەر يوچۇق ئېچىپ، ھاياتلىق ئىزدەشنى كۆڭلىگە پۈككەن بولسىمۇ، ئەمما مۇداپىئە چىڭ، ھۇجۇم قاتتىق بولغاچقا، ئاخىرقى ئۈمۈتلىرىمۇسۇ يۈزىدىكى كۆپۈكتەك توزۇپ بارماقتا ئىدى. شۇ تاپتا ئۇنىڭ يۈرتتىن باشلاپ چىققان بە شمىڭ ئاتلىق قو شۇندا ئۈچ ـ تۆت يۈزدەك ئادەم قالغان بولۇپ، بۇ ھەل ئۇنى قاتتىق ئازابلىدى. سىڭگى يۈرەك باغرىنى تىلىپ ئۆتكەن ئاجايىپ بىر خىل ئاچچىق سېزىم بىلەن قاتتىق ۋارقىرىدى.

ـ ئالغا... ئالغا. . . مەن بىلەن ئالغا... سىڭگىپۈتۈن كۈچى بىلەن ئېتىنى تېقىمدىدى. ئات كۈچلۈك زەربىدىن چۆچۈپ، ئالدى ئىككىپۇتىنىئىگىز كۆتۈرۈپ، ئادەمنىڭ ئىچىنى سىرىلغۇدەك شۇنداق قاتتىق كىشنىدى ـ دە، جىرادا ئەكىسسادا پەيدا قىلغاندىن كېيىن، بىردىنلا خۇدا بەردى ھاكىمبەگنىڭ سېپىگە قاراپ ئېتىلدى. سىڭگى ئالدىغا ئۇچرىغانلىكى خانلىق لە شكەرلىرىگە زەرىپ بىلەن قىلىچ ئۇرۇپ، ئۇلارنىڭسېپىنى قالايمىقانقىلدى ـ دە، ئارقىسىدىن ئەگىشىپ كەلگەن لە شكەرلىرى بىلەن قۇر شاۋنى بۇزۇپ چىقىپ، ساداقتىن ئايرىلغان ئوقتەك ئالغا قاراپ ئېتىلدى.

– قوغلاڭلار، ئۇلارنىڭ بىر سىنىمۇ قويماي قىرىپ تاشلاڭلار... مىرزا باباقبەگ شۇئان بۇيرۇق بەردى. خۇدا بەردى ھاكىمبەگ بىلەن ئىسكەندەر پالۋان بۇنى ئاڭلاپ، ياۋا لەشكەرلىرىنىڭ كەينىدىن ئات سالدى.

ئەنە شۇ ئۇرۇشتا ئابدۇللاخان بىلەن يەكەندىن كېرىيەگە كېلىپ، جەڭگە بىۋاسىتە قاتناشقان «تارىخى رەشىدى زەيلى» نىڭ ئاپتورى شاھ مەخمۇدجوراس ئۆز خاتىرىسىگە «شۇنداق قاتتىق جەڭ بولدىكى قىلىچ، نەيزىلەرنىڭ ئاۋازلىرىدىن، جەڭ ئاتلىرىنىڭ تۇياقلىرىنىڭ گۈپۈرلىشىدىن تاغلارمۇ ئەندىشە قىلىپ، ئۆز ئورنىدىن يۆتكىلىپ كەتكۈدەك بولدى» دېگەن قۇرلارنى پۈتتى.

بۇ قېتىمقى ئۇرۇشتا نۇسرەت قازانغان ئابدۇللاخان ئىككى ئۈچ كۈنلەردىن كېيىن، كېرىيەنىڭ ھاكىمبەگ مەھكىمىسىگە قايتىپ كېلىپ ئورۇنلاشتى. شۇنىڭغىچىلىك ياۋنى قوغلاپ ئويتوغراقنىڭ جاڭگاللىقلىرىدا، كېرىيە بىلەن نىيە ئارىسىدىكى سايىدا ئاراملىق بەرمەي، ياۋنىڭ قاچقان لەشكەر-بىرىنىڭ يېرىمىدىن كۆپرەكىنى يوقىتىپكەلگەن خۇدا بەردى ھاكىمبەگ بىلەن ئىسكەندەر پالۋانمۇ، نىيىگە ئالدىن ئالا چىقىپ كەتكەن يولۋاسخانمۇ قايتىپ كەلگەن ئىدى. ئۇ ھاكىمبەگلىك مەھكىمىسىگە ئورۇنلىشىپ، ئەتىسى لەشكەرباشلىرى ۋە ئۇرۇشتا ئەجىر تۆھپە كۆرسەتكەنلەرنىڭ جېمىسىنى جەم قىلدى-دە، ئۇرۇشتا ئەجىرتۆھپە كۆرسەتكەن سانغۇن لەشكەرلەرگە ئىنئام بېرىشتى. ئۇرۇشتا خان قوشۇنىغا ھەمدەم بولۇپ، نۇسرەت قازىنىشقا يار-يۆلەكتە بولغان كۆچەت پالۋان، ئىسكەندەر پالۋان، بىجەن پالۋانلارغا يەر، سۇ سۇيۇرغال قىلىپ بېرىپ، ئەۋلادمۇ-ئەۋلاد مىراس قالدۇرۇشىنى، ئۇلارنىڭ قول ئاستىدىكى، يۈز بېشى، تۈپ بېشى، ئون بېشىلارنىڭ جەڭدىكى ئىپادىسىگە ئاساسەن زىممىسىدىكى باج-سېلىقنى ئېلىپ تاشلاشنى جاكارلىدى.

ئەنە شۇ ئىشلاردىن ئىككى كۈن كېيىن، ئابدۇللاخانخۇدا بەردى ھاكىمبەگنىڭ تەكلىپى بىلەن كۆككۆز ۋە تۇقۇچاقلىققا ئوۋغا چىقتى. ئۇلار كەچپېشىمگىچە تۇلۇمدەك سېمىز ئاتلىرىنى چاپتۇرۇشۇپ، توشقان، تۈلكە دېگەندەك نەرسىلەردىنئوندىن ئارتۇقراقنى ئولجا ئالدى ـ دە، كۆز باغلىنىشتىن بۇرۇن ھاكىمبەگ مەھكىمىسىگە يېتىپبېرىش ئۈچۈن قايتىشتى. مەيىن شامال يۈزلەرگە ئۇرۇلۇپ تۇراتتى، بىر خىل تەرىزدە تىزگىنسىرىلىپكېتىۋاتقان ئاتلارنىڭ تۇياقلىرىدىن كۆتۈرۈلگەن توپا ـ چاڭ ئاستا ـ ئاستا ئۆرلەيتتى.

بۈگۈن ئابدۇللا خاننىڭ كەيپى خېلىلا كۆتۈرلۈپقالغان بولۇپ، بەزىدە ھەمراھلىرىغا چاقچاق قىلسا، بەزىدە قايسى بىر ناخشىغا ئۆزىچىلا غىڭشىپ كېتەتتى. ئۇلار قويۇق قومۇش ئۆسكەن جاڭگاللىقتىن ئۆتۈپ، ئۆ يەر بۇيەردە سېسىقسۇيېغىلىپ قالغان شورلۇقنى كەينىگە تاشلاپ مەھەللىگە ئۇلاشتى. خان يول بۇيىدىكى كۈز كەلمەستىنلا غازاڭلىرى سارغىيىپ قالغان دەرەخلەرگە، ئوسساپ قاغچىراپ كەتكەن يەرلەرگەقاراپ، خۇدا بەردى ھاكىمبەگدىن سوئال سوراشقا تەمشەلگەندە، يېقىنلايەردىن ئاللىكىملەرنىڭۋاقىرىغان ئاۋازى ئاڭلاندى.

ـ ئادەم بارمۇ؟، تىز كېلىڭلار، خۇن تۆكۈلدى.... ئادەمئۆلدى. بۇنى ئاڭلىغان خان ئاۋاز چىققان تەرەپكە ئات سالدى. باشقىلارمۇ خانغا ئەگەشتى. ئۇلار يولنىڭ بۇيىدىكى قۇچاق يەتمەيدىغان سۆگەتنىڭ كەينىدىكى ئاچا يولدىن قايرىلىپ، ئاۋاز چىققان يەرگە يېقىنلاشتى.

ـ سىلى تۇرۇپ تۇرسىلا ئەنھەزرىتىم. مەن ئەھۋالنىئۇقۇپ كېلەي، ـ دېدى خۇدابەردى بەگ ئالدىراپ ئادەملەر ئولۇشۇۋالغان تەرەپكە ئاتنىڭ تىزگىنىنى تارتىپ ماڭغىنىچە. ئابدۇللاخان ئۇنىڭ سۆزىنى ماقۇل كۆرگەندەك ئاتنىڭ تىزگىنىنى تارتتى، بۇنى كۆرۈپ باشقىلارمۇ توختاشتى، ئارىدىن كۆپ ۋاقىت ئۆتمەيلا، خۇدابەردى بەگمۇ قايتىپكەلدى.

ـ نېمە ئىش بوپتۇ؟ ـ ، سورىدى ئابدۇللا خان ئالدىراپ.

- سۇ تالىشىپ ئۇرۇشۇپتۇ. بىر دېھقان تۇغۇمنى چېپىۋېتىپسەن دەپ يەنە بىرىنى يارلاندۇرۇپتۇ

- ئەھۋال ئېغىر ئەمەستۇ ؟

- ياق، ئېغىر ئەمەسكەن. ئۇلارنى ئەتە ھاكىمبەگ مەھكىمىسىگە بارىسىلەر دەپ قويدۇم.

- ھىم... بۇ يەردە داۋاملىق مۇ شۇنداق ئىشلار يۈزبېرەمدۇ.؟ مەن دېمەكچى، كېرىيەدە سۇ قىسمۇ ؟ - شۇنداق ئادالەتپاناھىم، كېرىيەدىلا ئەمەس، چىرىيە نىيالاردىمۇ سۇ قىس. بەزىدە دېھقانلار ئەتىيازلىق زىرائەتلەر - نى قاپاق، سوغىلارداسۇ توشۇپ تىرىدىغان ئىشلارمۇ بۇ يەردە كۆپ.

- بۇنىڭ ئامالىنى قىلىسىڭىز بۇلمامدۇ ھاكىم بەگ، قارىسام قىريا دەريا سىنىڭ سۈيى خېلىلا بار ئىكەن. ئۇستەڭ، ئېرىقلارنى ئېلىپ سۇنى كۆپەيتىپ، بىنام ئاچساقمۇ بولىدۇ ئەمەسمۇ ؟

- بۇ يەرگە كەلگەندىن كىيىن، بۇ جەھەتتە خېلى كۆپئويلانغان بولسامۇ، ئەمما بىر تەرەپ قىلىدىغان ئىشلارنىڭ كۆپلۈكىدىن ۋاقت چىقىرالمىغانئىدىم، ئادالەتپاناھىم. يارلىق قىلغان ئىكەنلا، بۇ ئىشنى چوقۇم ھەقدادىغا يەتكۈزۈپ ئورۇنلايمەن.

- ئەتە ھەممىمىز ئۇستەڭ ئېلىنىدىغان ئورۇننى كۆرۈپبار مەسلىھەت بىر ئىش قىلايلى، - ئابدۇللاخان سۆزلىگىنىچە ئېتىنى دېۋىتتى، - چۇھ، جانىۋار. چۇھ...

خانە ئىچىنى ئېغىر سۈكۈناتلىق قاپلىغان بولۇپ، چۈش ئۇچىسىمۇ ئاغلىغۇدەك دەرىجىدە جىمجىت ئىدى. ئابدۇللا خان ئالدىدا يۈكۈنۈپ ئولتۇرغانئوغلى شاھزادە يولۋاسخانغا قاراپ قۇشۇمىنى تۈرگىنىچە ئولتۇراتتى.

- شۇنداق قىلىپ ئەتە يولغا چىقاي دەۋاتامسىز ئوغلۇم؟- خان خاس خانىدىكى بۆرۈختۇرمىچىلىقتا بەرداشلىق بېرەلمىگەندەك ئاخىرى ئېغىز ئېچىپ،- بۇ يەردىكى ئىشلارمۇ ئاساسەن بىر يەرگە باردى. مەنمۇ پات ئارىدا ئوردىغا قايتىمەن. شۇ چاغدا بىرگە قايتساق بولمامدۇ ؟

- بولسىغۇ شۇنداق قىلساق بولاتتى خان ئاتا، ھېلىمۇ قەشقەردىن چىققىنىمغا خېلى ۋاقىت بولدى. ئۇ يەردە قانداق ئىشلار يۈز بەردى، كەمىنە ئوغۇللىرى خەۋەرسىزمەن...ئۇنىڭ ئۈستىگە ئەل- رەئىيەتنىڭ خىزمىتىنى تا شلاپ، بۇ يەردە تۇرىۋەر سەممۇ قاملا شما سمىكىن دەپ ئويلاپ قالدىم.

- ئوبدان بولۇپتۇ ئەمىسە ئىختىيارىڭىزچە بولسۇن.

يولۋاسخان دادىسىنىڭ بۇنچىلىك تېز ماقۇللۇق بېرىشىنى ئەمدىلا ئويلاپ باقمىغان ئىدى. ئۇ خاس خانىگە كىرىشىنىڭ ئالدىدا «مەن كېتىمەن دېسەم، دادام چوقۇم قوشۇلمايدۇ. ھېچ بولمىسا بىردەم تاقارىشىپ، مېنى ئۆز سۆزىگە كىرىشكە ئۈندەيدۇ، » دەپئويلىغان ئىدى. شۇڭا دەرگۇمان بولغاندەك ئابدۇللاخانغا قارىدىيۇ، ئۇنىڭمۇ ئۆزىگە تىكىلىپ ئولتۇرغىنى كۆرۈپ تېزلا بېشىنى سىلىۋالدى. دەل شۇ چاغدا ئۇ قەشقەردىن ئاتلىنىدىغانكۈنىنىڭ ھارپا ئاخشىمى غوجا ھىداياتۇللا ئىشاننىڭ ؛بۇ سەپەرلىرى خەيرلىك سەپەر بولغاي شاھزادەم، ئەمدى تەببەت ئىككىلەنمىسلە، ھېلىمۇ نائىپ خانلىقتا يىگىرمە نەچچە يىلدىن. كۆپرەك ئولتۇردىلا، دادىلىرى سىلىنىڭ ياشلىرىدا ئاللىقاچان شاھلىق تەختكە ئولتۇرغان ئۆزات يۇرتىدارچىلىق تىزگىنىنى تۇتتۇمەن دەپ كۆپ ھەرىج تارتتى. سىلى پەدەرى بۇرزۇك خانئاللىرىنىڭ ۋەلئەھدىسى بولغاندىكىن، بۇرۇنراق ئونى غەمدىن خالاس قىلىپ، كېيىنكى ئۆمرىنىخاتىرجەم ئۆتكۈزۈشكە ھەمدەم بولغايلا، بۇ ئىككىلىنىدىغان ئىش ئەمەس، خان ئاللىرىمۇبۇنى چوقۇم چۈشىنىدۇ.

ئەمما ئالدىراشچانلىقتا خىيالىغا كىرىپ چىقمىغانلا يېرى بار. شۇڭا بۇنى ئۆزلىرى پەدەرى بۇزرۇكنىڭ سەمىگە سېلىشنى بۇرۇچ دەپ بىلگەيلا . . . » دېگەنگەپلىرى قۇلاق تۈۋىدە ياڭرىغاندەك بولدى.

ئۇنىڭسىزمۇ ئۇزۇندىن بېرى شۇنداق بىر كۈن كېلىشىنى تەقەززالىق بىلەن كۈتكەن يولۋاسخان مۇشۇ سەپەردە خانىنىڭ كۆڭلىگە ھىدايەت تىلەپ ئاتلانغانىدى. شۇنىڭغىمۇ نىيا سەپىرىنى ئۆزى خالاپ تەلەپ قىلغان ۋە ئۆزىنىڭ مەيلى ئەلەم ماھارىتىدە، مەيلى قەلەم ماھارىتىدە پىششىپ يېتىلگە نلىكىنى ئاتىسىنىڭ قولىغا قول، پۇتىغا پۇت بولالايدىغانلىقىنى بىلدۈرمەكچى بولغان ئىدى. ئەپسۇس سىڭگى بىلەن دوقۇرۇشۇپ، بىرەر قەپەس ئېلىشىشى تۈگۈل. ئۇنىڭ سايىسىنىمۇ كۆرەلمىدى. خۇدابەردى ھاكىم بەگ بىلەن ئىسكەندەر پالۋان سىڭگى ۋەئۇنىڭ لەشكەرلىرىنى سۈتتۇقاي قىلىپ، ئاخىرى ئۇلارنى ئاق بايراق چىقىرىشقا مەجبورلاپ، بۇ دورەم كەتكەن يولى بىلەن قايتىش، كېيىن بۇ يۇرتلارغا قايتا ئاياق باسماسلىق شەرتى بىلەن يولغا سېلىپ قويغان ئىدى.

يولۋاسخان بۇنى ئاڭلىغاندا يېرىلىپ كېتەيلا دەپقالغان بولسىمۇ، ئەمما ئۆزىنى تۇتۇۋالغان ئىدى. نىيىدىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، قەشقەرگەدادىسى بىلەن خوشلاشمايلا كېتىپ قېلىشنى ئويلىغان بولسىمۇ، قەلبىدىكى كۈنسايىن لاۋۇلداپ تۇرغان تەخت ۋەسۋەسى غالىب كېلىپ، ئۇنى خاس خانىگە باشلاپ كىردى. لېكىن ئابدۇللاخانئۇنىڭ كۆڭلىدىكى گەپلەرنى دېيىش تۈگۈل تەلپىگە چاپسانلا ماقۇل دەۋەتتى.

- تەنلىرىنى ئاسىرىغايلا ئاتا، - دېدى يولۋاسخان خېلىئۇزۇن جىمجىتلىقتىن كېيىن، - تەختكە چىققاندىن بېرى تېرىقتەك چېچىلىپ كەتكەن خانلىقنى قايتىدىن بىرلە شتۈرۈش داۋامىدا ئاز رىيازەت تارتمىدىلا، بارمىغان بەدەشقان، لەشكەرتارتمىغان كۇچا، خوتەنلەر قالمىدى،

ئۆزلىرىنىڭ ئالتۇن بويلىرىنىڭ ئاسان بۇلىشى ئەل ـ رەدىيەتتىڭلا ئەمەس پۇشتى ـ پاناھلىرى بولمىش پەرزەنتلىرىنىڭمۇ بەختى. . .گەپنىڭبارا ـ بارا ئۇزۇندىن بىرى ئۆزى ئەندىشە قىلىۋاتقان تەرەپكە بۇرۇلىۋاتقانلىقىنى سەزگەن ئابدۇللاخان سەل سەگەكلە ـ شتى ـ دە، پەر ياستۇقتا يۆلەنگەن گەۋدىسىنى سەل كۆتۈرۈپ قويۇپ ئېغىز ئاچتى.

ـ شاھزادەمنىڭ شۇنچىلىك كۆڭۈل بۆلگىنىگە ھەشقەللا، چوقۇم دېگەنلىرىنى ئېسىمدە تۇتۇمەن. . . .

ـ ئاتا ـ بالا ئوتتۇرىسىدا ئارتۇقچە تەكەللۇپنىڭ ھاجىتىيوق، خان ئاتا، ئۆزلىرىنىڭ مەن ۋە ئوغلۇمغا كاتتا شاپائەت قىلىپ، قەشقەرۋە خوتەنلەرنىڭنائىپ ئەمرلىك مەنسىۋىنى ئاتا قىلغانلىرىغا مىڭ ـ مىڭ تەسەننا. شۇنداقتىمۇ كۆپ ئېھتىيات قىلغايلا، مەن ئىگىلىگەن ئەھۋاللارغا قارىسام. ئوردىدا رىياكار ئەمرلەر كۆپىيىپ قالغانمىش. ئىشەنچلىك ئەمرلەر بارغانسېرى يېتىم قىلىۋاتقانمىش. شۇڭا جازالايدىغىنىنى جازالاپ، ئەتىۋارلاپ ئىشلىتىدىغىنى ئىشلىتىش ئارقىلىق ھازىرقى تەخىپۇختلۇقنى ساقلاش جايىزمىكىن خان ئاتا؟

ـ قىنى تەپسىلىيرەك سۆزلىسىلە نائىپ خان !، ـ دىدىئابدۇللاخان ئۇنى ئادەم يۇقسورۇنلاردا شاھزادەم، ئوغلۇم دەيدىغان ئادىتىنى بىردىنلائۆزگەرتىپ، «نائىپ خان» دېگەن سۆزنى ئورغۇلۇق قىلىپ ئېيتىپ. يولۋاسخان بۇ گەپلەرنىئاڭلاپ سەل چۆچىدىيۇ، ئەمما خوجا ھىدايىتۇللا ئىشانىنىڭ گەپلىرىنى بىردىنلا يادىغا ئېلىپ، ئالدىرىماي ئېغىز ئاچتى.

ـ ئوردىدا ئىشەنچلىك ئادەمىيەرنىڭ ئازىيىشى خەۋپلىكتۇر. شۇڭا ئىشەنچلىك كىشىلەرنى مەنسەپكە قويۇپ، شۇ ئارقىلىق مۇتلەق ئۈستۈن ھالەتنى ساقلاشزۆرۈردۇر. مىنىڭ مەسلەھەتىم ئەنھەزىرىتىمگە خوپ كەلسە، مىرزا تىنبەگكە يەكەننىڭ ھاكىملىقىنى، نەپى بەگكە ئىشىك ئاغىلىقىنى بەسلە قانداق بۇلار ؟. . .

ئابدۇللاخان بۇ گەپنى ئاڭلاپ ھەم ھەيران بولدى، ھەم چۆچۈدى، ئۇ ئوغلىنىڭ تۇيۇقسىز بۇ ئىككى ئەمرنى ئۈستۈرۈش تەلىپىنى قويۇشىنى ئەسلائويلاپ باقمىغان ئىدى. شۇڭا دەرھاللا ئېغىز ئاچماي ئۇنىڭ يەنە قانداق خىيالى بارلىقىنى بىلىپ باقماقچى بولغاندەك سورىدى.

- يەنە قانداق ئاقىلانە تەكلىپلىرى باركىن، نائىپخان ؟

يولۋاسخان دادىسىغا غىلام ـ غىلام قاراپ قويغاندىنكىيىن بىردىنلا ئىككىلىنىپ، بوغۇزىغا كېلىپ قىلغان گەپنى يۇتىۋەتتى. ئەمما يەنە نىمىشقىدۇرمۇشۇنداق ئوبدان پەيتنى ئۆتكۈزۈۋەتسە، كىيىن پۇشايماننى ئالغىلى قاچا تاپالماي قېلىشىدىنئەنسىرەپ، گەپنى ئەگىشىپ ئولتۇرمايلا ئۇچۇق قىلدى. ئاتا ـ بالا ئوتتۇرىسىدا يوشۇرىدىغانىسىر يوق، خان ئاتا، ئەگەر نىيەتلىرىگە مۇخالىپ كەلمىسە، بۇنىڭدىن كىيىن قوللىرىغاقول، پۇتلىرىغا پۇت بولۇپ، خىزمەتلىرىنى قىلسام، كىيىنكى ئۆمۈرلىرىنى خاتىرجەم كۆڭۈللۈكئۆتكۈزۈشكە شارائىت يارىتىپ بەرسەم دېگەن ئويدىمەن. . .

ئابدۇللاخان بۇگەپنى ئاڭلاپ، قەھرىتان قىشتا كاچكۈلگەچۈشۈپ كەتكەندەك چۆچىدى. ئۇ ئوغلىنىڭ ھەر قانچە بولسىمۇ، ئۆز ئارزۇسىنى بۇنداق ئاشكارائوتتۇرىغا قويۇشىنى ئەمدىلا ئويلىمىغان ئىدى .ھىندىقۇش مىرزىمۇ «شاھزادىدىن ئەنسىرىمىسىلمۇ بولىدۇ، ئۇنى كۆشكىرىۋاتقان ئادەم بار. ئۇ ھەر قانچە بولسىمۇ، يالىڭاچ سۇدىن قورقماپتۇ» دېگەندەك ئىش قىلمايدۇ دېگەن ئىدى. بىراق مانا ئەمدى بۇ گەپكە نىمە دېگۈلۈك. . .ھەي بىچارە شاھزادەم سەن خانلىق تەختكە نىمانچە ئالدىراپ كېتىسەن ؟. بۇ جەھەتتە مېنىڭمۇ ئويلىغانلىرىم بار ئىدىغۇ؟ مەن ئۆلسەم شاھلىق تەختنى گۆرۈمگە بىللە ئېلىپ كەتمەيمەن. ساڭا قالدۇرىمەن دەپ ئاتايىن سىنى ۋەلىئەھدى دەپ جاكارلىغان ئىدىمغۇ ؟. . .!

ئابدۇللاخان تەگسىز خىياللار ئىچىدە ئۆزىگە زۇرئۇمىد، ئىشەنچ بىلەن قاراپ ئولتۇرغان ئوغلىغا قاراپ بىر هازا ئولتۇردى ـ دە، قايىنغانچۇگۈنگە ۋاقتىدا سوغۇق قويۇپ، پەسكويىغا چۈشۈپ قويمىسا تېشىپ ئوتنى ئۆچۈرۈپ قويىشىدىنئەنسىرەپ قالدى. دېمىسمۇ ئۇنىڭ ئەمرگە يۇقىرى مەنسەپ بېرىشكە دادالەت قىلىشى ئاتىسىنىڭ تۇمۇرىنى تۇتۇپ كۆرۈش، ئەڭ مۇهىمى ئۆزى ئۈچۈن يول ئېچىش ئىدى. خان بۇنى ئالىبورۇنچۇشۇنۇش يەتكەچكە تۇمتاقۇقا جاۋاب بەردى.

ـ ئىككى ئەمرنىڭ ئىشىغا ئالدىراپ بىر نېمە دېگىلى بۇلمايدۇ، نائىپ خان، هازىر يەكەننىڭ هاكىممۇ، ئوردىنىڭ ئىشىك ئاغىسىمۇ خىزمەتلىرىنى بىجاندىل ئىشلەۋاتىدۇ. سىز تەۋسىيە قىلغان كىشىلەرنىڭ ئۇلاردەك قابىل، ئۆز ۋەزىپىسىنىڭھۆددىسىدىن تولۇق چىقالىشى ناتايىن، شۇڭا كىيىنچە مۇۋاپىق ئورۇنغا ئويلىشىپ باقارمەن. سىزنىڭ ئىشىڭىزغا كەلسەم، تېخى بۇجەهەتتە تولۇق ئويلىنىپ بىر قارارغا كەلمىدىم. شۇڭاباشىقا خىياللاردا بولماي، قەشقەردىكى ۋەزىپىڭىزنىڭ هۆددىسىدىن تولۇق چىققايسىز. يولۋاسخانبۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ، بىردىنلا شوك بولۇپ قالدى. ئۇ ئاتىسىنى «ئوشتۇم باراقەت بۇنداقگەپلەرنى قىلمايدۇ، هېچ بولمىسا، چىرايلىق گەپلەرنى قىلىپ، ئىشەنچ ئۇمىدىمنى ئاشۇرىدۇ» دەپ ئويلىغان ئىدى. شۇڭا زەيكەش يەرنىڭ چالمىدەك بىردىنلا بۇ شۇ شۇپلا كەتتى ـ يۇ ئەممائاخىرقى كۆزىنى ئىشقا سالماقچى بولدى.

ـ يۇرەك پارىلىرىنىڭ كىيىنلىكى راستتىنلا ئويلاپ باقمىدىلىمۇ، خان ئاتا؟ مەنمۇ ئۆزلىرى ئۈچۈن كويۇپ پىشىپ يۇرت سوراۋاتىمەن، بۇنداقتاش يۇرەكلىك قىلمىسلا. . . مەن ئۆزلىرىنىڭ پۇشتىغۇ ئاخىرى؟

ـ بۇنى قانداق چۈشەنسىلەر ئىختىيارلىرى، نائىپ خان، ئەمما ئىسىلىرىدە بولسۇن، سىلىنى مەن سەككىز ياشلىرىدا قەشقەردەك چوڭ يۇرتقا، ئوغۇللىرى ئەبەيدۇللا سۇلتاننى ئون ئىككى يېشىدا خوتەندەك باغى ئېرەمگە نائىپ خانلىققا تەيىنلىدىم. مەن تاش يۈرەك بولسام، چۈرتلا ئۇنداق قىلمىغان بولاتتىم. شۇڭا بىرلا ئېغىز گەپ، ھەرقانداق ئىشنىڭ ۋاقتى ـ سائىتى كەلمىسە بولمايدۇ. شۇنىڭغىچە ئۆز ۋەزىپىسىنىڭ ھۆددىسىدىن تولۇق چىققايلا. . .

يولۋاسخان گەپ قىلمىدى. ئۇئەمدى يەنە گەپ قىلىشنى خالىمايتتى. دادىسىنىڭ ئوي خىيالى ئۇنىڭغا بەش قولدەك ئېنىق بولغان ئىدى. شۇڭا يەنەبۇ قۇلاقىقا ياققۇدەك گەپ ئاڭلاشقا مۇشەررەپ بولمايدىغانلىقىنى ھېس قىلىپ ئورنىدىن تۇردىيمەن چىدىقاي خان ئاتا ئۆزلىرىنى ئاسرىغايلا !. . . ئالتۇن تەنلىرى ئامان بولغاي. ..!

ـ دىگەنلىرىدەكبولغاي !. . . ،ـ خان ئورنىدىنمۇ تۇرماستىن جاۋاب دېدى ـ دە يولۋاسخان خاس خانىدىن چىقىپكەتكەندىن كېيىن بىردىنلا ئۇلۇغ ـ كىچىك تىن ئالدى.

ھاۋا تولىمۇ ئۇچۇق ئىدى، غەرب تەرەپتىن ئۇرىلىۋاتقان شامال توغچى قو شۇندىكى لە شكەرنىڭ قولىدىكى ئەلەملەرنى يەلپۈيتتى. يولنىڭ ئىككى قاسىنقىدىكىخەلىق ئۇلارنىڭ قايتىشىغا كۆزى قىيمىغاندەك تەرەزىدە ھۆڭا ـ سۈرەن قىلاتتى. ئابدۇللاخانئۇلارغا قاراپ ئاخىرقى قېتىم ئېھتىرام بىلدۈرگەندىن كېيىن، قوشۇنغا يولغا چىقىش ھەققىدەيارلىق بەرگەندىن كېيىن ئېتىغا قامچا سالدى ـ دە، قىريا دەرياسىنىڭ يان تەرىپىدىكى ياغبۇلاقنىڭشىمالىغا جايلاشقان قەبرىستانلىققا كېلىپ توختاپ، ئاتتىن چۈشتى، يىراقتىن يۈرەكنى ئەزگۈچىمۇقام سادىسىنى كېلىپ تۇراتتى. ئابدۇللا خان يۈكۈنۈپ ئولتۇردى.

شۇ ئەسنادا خانىنىڭ خىزمىتىنى قىلىۋاتقان مۇيىسسىتبىكاۋۇل بېگى ئاۋازىنى تىترىپ تۇرۇپ قىرائەت باشلىدى. قىرائەت شۇنچىلىك مۇڭلۇق ئىدىكىئولتۇرغانلارنىڭ ھەممىسى ئىختىيارسىز

بىكاۋۇل بەگنىڭ ئاۋازىغا ماسلىشىپ، يېنىك تەۋرىنىشكەباشلىدى. بىراق ئابدۇللاخاننىڭ نېمىشقىدۇر ئويى ـ خىيالى توختاپ قالغان ئادەمدەك ئولتۇراتتى. ئۇ ئوغلى بىلەن سۆھبەتلە ـ شكەندىن كېيىن، بۆلەكچىلا بولۇپ قالغان ئىدى، ئولتۇرسا، قوپسا، ئويلايدىغىنى ئوغلىنىڭ سۆزى، ئۇنىڭ تەختكە ئالدىراپ قىلىشى ئىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگەيولۋاسخاننىڭ ئۆزى بىلەن خوشلاشمايلا كېتىپ قىلىشى بەكمۇ هار كەلگەن ئىدى. ئابدۇللاخان شۇندىلا ئاتا ـ بالا ئوتتۇرىسىدىكى مۇزنىڭ بارا ـ بارا قېلىنلاپ كەتكەنلىكىنى، ئەمدى زور ـ مۇزورتەدبىر قوللانسا ئاقىۋىتىنى تەسەۋۋۇر قىلغىلى بولمايدىغانلىقىنى هېس قىلىپ يەتكەن بولسىمۇ، ئەمما زادى قانداق قىلىشنى بىلەلمەي، خام ماي ئىچىۋالغان ئادەمدەك بولۇپ قالغان ئىدى. قىرائەت توگەپ، ھەممەيلەن ئورۇشتا ئۆلگەنلەرنىڭ روھىغا يەنە بىررەت دۇئا قىلغاندىنكېيىن، گۆرىدە ئورنىدىن تۇرۇشتى.

ـ خوش، هاكىمبەگ جانابلىرى، ئەمدى ئۆزلىرى مەشەدەتۇرۇپ قالسىلا،

ـ دېدى ئابدۇللاخان ئاتقا تېزلىكتە مىنىپ، ـ دېيىشكىنىمىز بويىچە كېلەر يىلى ئاستانىدا كۆرۈشەيلى.

ـ هېچ بولمىسا لايىسۇغىچە هەمراھ بولايلى !. .. ـ ياق، بولدى. ئاۋارە بولمىسىلا، كۆڭۈللىرى تېگىل بولدى. كۆرۈشكىچە ئامان بولسىلا. ..

خۇدا بەردى بەگ خانى نىيتىدىن ياندۇرالمىغانلىقىغاكۆزى يېتىپ، ماقۇللۇق بىلدۈرگەندەك بېشىنى لىڭشىتقاچ جاۋاب بەردى.

ـ ئۆزلىرىنى ئاسرىغايلا ئەنھەزىرىتىم. . . .

ئابدۇللاخان ئۇنىڭ سۆزى تۈگىمەستىنلا ئېتىغاقامچا سالدى، كىشنەپ تۇرغان ئارغىماق بىردىنلا ئالغا قاراپ قويۇندەك چاپتى. باشقىلارمۇ ئۇنىڭ كەينىدىن ئاتلىرىغا قامچا سالغىنىچە سۈگۈداشتى. ئۇزاتقىلى چىققانلار، ئاتلارنىڭتۇياقلىرىدىن كۆتۈرگەن چاڭ-توزانلار، تارقاپ سەپەرگە ئاتلانغا-نلارنىڭ قارىسى يوقىغىچە تۇرۇشتى. سەيدىيىە خانلىقىنىڭ شاھى ئابدۇللا-خان قالماقلارنىڭ كېرىيەگە قىلغان ھۇجۇمىنىئۇزۇل-كېسىل تارمار قىلىپ جەڭدە نۇسرەت قازاندى. شۇنىڭدىن باشلاپ قالماقلار بۇ زېمىنغا قايتا ئاياق باسمىدى، جەڭدىن كيىن كېرىيەدە ئابدۇللا خاننىڭ تەشەببۇس بىلەن هازىرقى قارلۇق ئۆستەڭ، سىيەكتىكى يامۇل ئۆ ستەڭ، چىرىدىكى ماخمال ئۆ ستەڭ ئېلىندى. مەكتەپ، مەدىرىسلەرقۇرۇلۇپ، ئۇنىڭ شان-شۆھرىتى تىللاردا داستان بولدى ئەمما ئۇنىڭ بۇ سەپىرى ئۆز نۆۋىتىدەئاتا-بالا ئوتتۇرىسىدىكى خۇسۇمەت تۈگمىنىگە سۇ باشلاپ. مېھرى-مۇھەببەت، ۋاپادارلىق كويۇمچانلىقىنىڭ ئورنىغا ئىشەنمەستلىك، ئاداۋەت ئۇرۇقىنى چاچتى.

خۇجاھىدەيتۇللا ئىشان يولۋاسخان ئارقىلىق ئابدۇللاخاندىن چوقۇق تارتىۋېلىپ، ئۆزى ئويلىغان، كېچە-كۈندۈز ئولتۇر سا، قوپسا كۆز ئالدىدىن كەتمەيدىغان «دۆلەت ئۆ ستارلىقدىن ئىبارەت خا سيەتلىك بوش ئورۇنغا ئېرىشەلمىگەندىن كيىن، يولۋا سخاننى ئۆز دېپىغا ھەدەپ ئۇسۇل ئوينىپ،، ئاخىرى ئاتا-بالىنى بىر-بىرىگە ئىشەنمەس قىلىۋەتتى-دە، پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، قارا خەت ھيلىسى بىلەن بىگۇناھ ئوردا ئەمىرلىرنى ئابدۇللا-خانغا قەتلى قىلدۇردى. ئەنە شۇنىڭدىن كيىن ھەممە ئىشقا گۇمان، شۇبھە بىلەن قارايدىغان، ھېچكىمگە ئىشەنمەيدىغان بولۇپ كەتكەن ئابدۇللاخان نەۋرىلىرى ئەبەيدۇللا سۇلتان بىلەن خانزادە خىنىمنىڭ كاللىسىنى ئالدى، -دە، مىلادىيە 1688-يىلى خانلىق تەختىنى نا ئىلاج يولۋاسخانغا تا شلاپ قويۇپ، ھەج تاۋاپ قىلىش سەپىرىگە ئاتلانغان بولىسمۇ، خۇجا ھىدايىتۇللا ئىشاننىڭ كۇشكىرتىشى، يولۋاسخاننىڭ بۇيرۇق قىلىشى بىلەن سەپەر جەريانىدا كاللىسىدىن ئايرىلدى.

شۇنىڭدىن كېيىنكى يىللاردا ھوقۇق تالىشىش، سۇلۇك ماجىرالىرى كۆپىيىش، ئۆز ـ ئارا زىدىيەتىپىشىش، قان قېرىنداشلارنىڭ بىر ـ بىرىگە تىغ كۆتۈرۈشى قاتارلىقتۇرلۇك سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن سەئىدىيە خانلىقى چاك ـ چېكىدىن سۆكۈلۈپ، ئاخىرى پۈتكۈل ھوقۇق ھىدايىتۇللا ئاپئاق خوجىنىڭ قولىغا ئۆتۈپ خەلقنى زۇلمەت قاراڭغۇسىغا باشلاپ، نادانلىقتا قالدۇرغان سوپىزىم ئەۋج ئېلىشقا باشلىدى .

ياغىن ئېلكىتابلىرى

ئېلكىتاب ئىشلىگۈچى: ياغىن ئېلكىتاب گۇرۇپپىسى

www.yanghin.net www.yanghin.cn

kitab@yanghin.net admin@yanghin.net